

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2016. július-augusztus

XXVII. évfolyam 7-8. (309-310.) szám

Ára: 600 Ft

Vendégül
Mélykút

Nyári vendégünk: Mélykút

■ Kedves Olvasóink!

Ezen a nyáron is dupla számmal jelentkezőnk, és ezúttal is környékünk egyik jeles települését látjuk vendégül. Mélykút szerepeltetésének az adja különleges apropóját, hogy a bácskai kisváros ebben az évben ünnepli a török hódoltság utáni újratelepítésének 300. évfordulóját. Kínálta magát tehát a lehetőség, hogy a bajai olvasók is megismerkedhessenek közelebbről a település múltjával, híres szülöttjeivel és mai büszkeségeivel. Hiszen, amint azt írásainkból is láthatják, számos közismert személyiség indult Mélykútról, és maga a helység is sok értéket és érdekességet rejt.

Mélykút nevét *Novok-Rostás Laci* bácsin keresztül ismertem meg, aki vezető szakfelügyelőként édesapám főnöke volt. E titulus említése sok pedagógusban félelmet, rossz érzést kelt, pedig aki ismerte az Apáczai-díjas tanárembert, annak biztosan nem ez a fő emléke róla. Bár személyesen tulajdonképpen nem

is találkoztunk túl sokszor, számomra mégis ő testesítette meg azt a tanártípust, amilyen én is mindig szerettem volna lenni: szakszerű, szigorú, de barátságos, emberséges és kollegiális egyben. És mindemellett igazi mélykúti lokálpatrióta volt, aki országos pedagógiai szaktekintélyként sem gondolt arra, hogy elhagyja szülőfaluját, amelyet a helyi iskolában 50 éven át szolgált, és több munkájával gazdagította a helytörténeti ismereteket is.

Ez a 48 oldalas lapszámunk azonban nemcsak mélykútiaknak és a település iránt érdeklődőknek kínál érdekességeket: folytatódnak cikksorozataink, kapcsolódunk aktuális eseményekhez, és újabb szomorú történelemszálak is meg kell emlékeznünk. Ezzel a változatos tematikával minden kedves olvasónknak kellemes nyári hónapokat kívánunk, olvassák változatlan szeretettel a Bajai Honpolgárt! Találkozunk szeptemberben.

Mayer János

E SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

- Mélykút tegnap és ma (Sövény Mihály, Rauzs József, Börcsökkné Kiss Erzsébet, Fenyő Miksa, Sarlós István és Novok-Rostás László írásai)
- Telcs Ede neoklasszicista és újtárgyias éremművészeti alkotásai (Baranyi Anna tanulmánya)
- „Kérem és diverzánok” alulnézetből 1944-1988 (Gergely Ferenc tanulmányának befejező része)
- Meisl Ferenc: A zene bűvöletében (Péter Árpád könyvismeretése)
- Az „öleg jó” halászlé nyomában (Sándor Boglárka portréja Kollmann Péterrel)
- A drámapedagógia mint az oktatás jolly jokere (Tóth-Kiss Hajni írásának 2. része)
- Egy tudós pap útja a választott püspökségig (Szentjóni Szabó Tibor pályképe Troll Ferencről)
- „Egy úr a hátsó sorból” (Zalavári László interjúja Göldner Tibor mestercukrásszal)
- Rendhagyó emlékezés egykori képzős tanárookra (Laki Ferenc képes múltidézése Miskolczy Ferenc karikatúráival)
- Ciszterek északon (Pap Iván összeállítása)
- Ha van színház, kell egy könyv is (Fátrai Klára recenziója)
- „Ennyi volt, elég volt!” (Horváth Máté nekrológja Kovács Józsefről)
- Védendő védtelenek: a szárcsa (Nebojszki László írása)

Mélykút 300 éve

Halászat a régi Mélykúton

■ Mélykút város 2016-ban ünnepli újratelepülésének 300 éves évfordulóját. A település nem rendelkezik ókori vagy középkori régészeti lelettel, közelében nem vívtak országos jelentőségű csatát, fájának árnyékában nem pihent meg Rákóczi, még Petőfi sem járt errefelé. Leghíresebb szülöttei: egy író (*Fenyő Miksa*) és egy ötvös-restaurátor (*Szvetnik Joachim*).

Lássuk hát, hogy az írott források miként tárják elénk a falu újkori történetét! Érdeemi információk csak az utóbbi ötszáz évből vállnak rendelkezésre minden, ezt megelőző időkre vonatkozó feltevés egyelőre többnyire bizonyíthatatlan spekuláció.

A török megszállás első évtizedeiben Mélykút környéke elnéptelenedett, az 1500-as évek közepétől azonban ez a terület elsősorban balkáni eredetű népcsoportok betelepülése által részben újranépesedett. A betelepülők könnyebb életet reméltek itt, mint ahonnan jöttek (bár ott is török megszállás alatt éltek). Az 1553-1554. évi fejadó kivetése során a bajai nahijében felsorolt falvak között szerepelt Mélykút is. Az 1572. évi összeírás szerint szerb lakói voltak. A betelepülő balkáni népesség azonban nem volt kizárólag szerb. Többségében ugyan szerbek („rácok”) érkeztek, de mellettük jöttek vlahok („oláhok”) is. 1578-ban a török defter írta Mélykutat lakott településnek, és 14 adófizetőt vett számba (ami azt jelenti, hogy ebben az időben közel száz lakosa lehetett a falunak). 1580-82-ben ugyanennyi adófizetőt írtak össze. 1590-91-ben 25 volt az összeírt adófizető. Ez a csekélyke lakosság azonban a háborúskodások következtében a század végén valószínűleg elhagyta a települést. 1592 után hosszú ideig nem állnak rendelkezésünkre defterek, így az 1600-as évek eleje fehér folt Észak-Bácska történetében. Azt azonban tudjuk, hogy

Mélykút akkor is lakott volt, sőt, néhány lakosának neve is fennmaradt.

Esterházy Miklós nádor 1637-ben elajándékozta Mélykút possessiót, amely tény lakott helyre utal, de a lakosok számáról, nemzetiségéről nem történt említés. Az mindenesetre némi támpontul szolgálhat, hogy 1649-ben a belgrádi ferences püspök béрмаútján Mélykutat is felkereste, és 129 személynek szolgáltatta ki a szentséget. Az általa meglátogatott települések a karlócai béke után szláv településként voltak ismertek. Feltételezhető ezért, hogy a magyarul nem tudó Ibrismovity püspök csak azokon a településeken járhatott (így Mélykúton), ahol a lakosság nagy része beszélte a szláv nyelvet.

Az 1600-as évek vége az errefelé lakók számára maga a borzalom volt. Hadak jöttek, hadak mentek. Nem is lehetett tudni, hogy ki volt rosszabb: a török vagy a német zsoldos. Egymással vetélkedve pusztítottak embert, állatot; dúltak fel házakat, földeket. A maradék lakosság – ha módja volt rá – menekült. Így aztán hol lakott, hol lakatlan településnek írták Mélykutat.

Az 1700-as évek elején a török és a zsoldos katonák után a Rákóczihoz tartozó magyarok is részt vettek vidékünk feldúlásában. Mélykút környéke nemigen rokonszenvezett a kurucokkal, így hát elkerülhetetlen volt a bosszúállás. Ezért nem meglepő, hogy Mélykút nevével sem az 1715-ös, sem az 1720-as összeírásban nem találkozhatunk. A falu címerében szereplő 1716-os dátum azonban arra utal, hogy akkor éppen lakhattak emberek Mélykúton (az országos összeírás egyébként bizonyítottan pontatlan volt).

A törökök kiűzése és a Rákóczi-felkelés leverése után kezdődhetett egy viszonylag nyugalmas élet. Mélykút környékét a *Czobor* család kapta meg, miután megfelelően iga-

zolni tudta jogosultságát, s a fegyverválság díját is ki tudta fizetni. 1724-ben még lakatlan helyként említették. Egy 1729-ben kelt oklevél viszont már pagusnak, azaz falunak, tehát lakott helynek nevezte Mélykutat. Ettől fogva tekinthető folyamatosan lakott településnek a falu. Czobor Márk gróf 1728-ban meghalt, s utódai alatt a birtok tönkrement. Zűrzavaros évtizedek következtek a tulajdonlás terén, mígnem 1750-ben gróf *I. Grassalkovich Antal* kezére jutott Baja és környéke.

Ehhez képest meglepő, hogy létezett a falunak olyan réz pecsétnyomója, amelyen az „1661” évmegjelölés volt olvasható. (Legalábbis ezt írták 1865-ben a mélykúti jegyzők.) 1792-ben a mélykúti búcsú alkalmával (augusztus 19-én) adta vissza Szabadka város képviselője Mélykútnak a 80 vagy 90 éve elveszett pecsétjét, amely Katymárról, egy *Dervaderits* nevű embertől került mintegy 30 éve Szabadkára. Ez a ma is jól ismert pecsét: „egy méll-Kutat, melynek vasas és lánczos vödriből Szarvas iszik”. 1731-ben volt pecsétje Mélykútnak, de egészen más, mint ahogy ma ismerjük: búzakalász, szántóvas, csoroszlya látható rajta. Ilyen az 1792-ben használt pecsét is. A ma használatos Mélykút-címerben ismét a szarvas, a kerekeskút és az 1716-os dátum szerepel.

Mélykút urbárium a 1770-es évek elején felsorolja a „szabad menetelű jobbágy”-okat. Összességében igen kevés a magyar nevek között a szlovák. Az 1783. évi *visitatio canonica* (érseki látogatáskor felvett jegyzőkönyv) szerint *Szlabur János* mélykúti plébános így nyilatkozott a faluról: „A plébánián kevés szlávot kivéve mindenki magyar, és egyetlen szakadár párt és a leányegyházban néhány nem katolikust kivéve mindenki római katolikus.”

A plébános úr – úgy tűnik – nem gondolta át alaposan a részben általa beírt anyakönyvi adatokat, 1783-ban ugyanis az anyakönyvek már tele vannak nem magyar eredetű nevekkal. Az 1823-as *Conscriptio Animarum Mélykutiensium*, azaz Mélykút lakosainak összeírása felvilágosítást ad az akkori lakosok neveiről, a mélykúti utcanevekről. Sok a ma már ismeretlen név. És sok a ma is meglévő, szlovák eredetű vezetéknev.

Az 1800-as évek elején az anyakönyvekben is szinte hemzsegnak az idegen nevek. Vagyis az 1700-as évek vége felé kellett lennie egy nagyobb arányú szlovák betelepülésnek. Ez összecseng a történetírásunk azon megállapításával, hogy a szlovák betelepülés az 1600-as évek végétől fogva mintegy kétszáz

éven át tartott. Az első hullámokban még nem jutottak le az Alföld déli részére, előbb a Duna-kanyarban, Pest környékén, majd az Alföld északi részén, később délkeleti részén települtek le. A harmadik települési szakban jutottak el a bácskai, bánáti területekre is. Mindezt az is alátámasztja, hogy az 1800-as évek legelejétől fogva az egyházi anyakönyvekben hirtelen nagymértékben megsaporodtak a bejegyzések. Fényes Elek tudós statisztikus 1851-ben megjelent könyvében igen röviden írt Melykútról, nyilván az innen származó adatok alapján. Ebben az igen szűkszavú, számokkal teletűzdelt leírásban a mi szempontunkból az a lényeg, hogy az 1850-es évek közepén a mélykútiak adatközlése szerint a falut túlnyomórészt magyarok (négyezren), csekély részben (nyolcvanan) zsidók lakták. Szlovákokról szó sem esik, ami nyilván képtelenség.

1865-ben Milosevics Antal és Kövesdi Pál mélykúti jegyzők falujuk történetéről az alábbiakat írták: „A népesítés a legöregebb emberek szóbeli adataiból és a még most is fent létező nevekről ítélve Magyarország felső megyéiből és a közel fekvő pusztákról eszközöltetett, itt hajdan a magyar és tót nyelv használtatott, de jelenleg hála az Istennek itt egy tót ajkú embert sem találhatni, és most már egyedül a magyar nyelv uralkodik.”

1896-ban jelent meg Kalocsán Berauer József tanító, karnagy könyve. Ebben többek között azt írta Mélykútról, hogy a betelepült szlovák (tót) eredetű lakosok már jórészt elmagyarosodtak, de otthonukban még szlovák nyelven beszélnek.

Nézzük meg, hogy a nyelvészet mint tudomány tud-e nekünk valamit mondani Mélykút betelepülését illetően! A mélykúti néprajzban a hang- és alaktani jelenségei, továbbá valódi tájszavai együttesen arról vallanak, hogy Mélykút alapítóinak többsége a XVIII. században valószínűleg az észak-dunai nyelvjárástípus keleti, délkeleti tájáról települt át, kisebb csoportjai esetleg a Duna-kanyar azon környékéről költöztek át, amely dialektológiai szempontból átmenetet képez a déli palóc nyelvjárástípusnak Pest megye északi részére eső területével. Az anyakönyveket tanulmányozva a régen használt családnevek is a fentieket támasztják alá. A kutató nyelvész szerint: „*A terepmunka során gyűjtött adatokat is figyelembe véve az a vélemény alakult ki bennem, hogy Mélykút megalapítói nagyrészt a Gerecse környékéről és a Dunakanyar vidékéről települtek, a valódi tájszók egy-egy eleme azonban halvány nyomként szlovák és szerbhorvát telepésekre is utal.*”

Több mint elgondolkodtató, hogy a falu mai lakóinak jelentős hányada szlovák ere-

detű vezetéknevet visel. Ma is sok olyan magyarnak tartott vezetéknevet találhatunk Mélykúton, amelyek földrajzi névből származnak, s amely nevek azokon a területeken (is) megtalálhatók, ahonnan a betelepülők jöhettek. Hogy ezen emberek ősei magyarként vagy szlovákként jöttek Mélykútra, azt az esetek túlnyomó többségében ma már nem lehet megmondani.

Mindezek előrebocsátása után Mélykút döntően szlovák, kisebb részben magyar etnikumú betelepülőkkel népesült be a török kiűzése utáni évszázadban, vagyis az 1700-as években, elsősorban az évszázad vége felé. A szlovákok a legszegényebb megyékből jöttek: Árva, Bars, Liptó, Nyitra, Szepes, Trencsén, Turóc megyéből. A XVIII. század első harmadában Dunántúlon előbb a Bakony, a Gerecse, a Pilis, a Vértes területén telepedtek meg, többségük katolikus vallást követve. Ezek a telepések már akkor is beszélték a magyar nyelvet, hiszen a Magyar Királyság területéről jöttek. Innen jöhettek aztán néhány évtized múlva a magyar nemzetiségűekkel együtt Mélykútra. Nem telt el egy évszázad, s már megtagadva őseiket, hagyományait, magyarnak vallották magukat. Mára a nevükön kívül alig árukkodik valami a származásukról.

Dr. Rauzs József

Mélykút újratelepülése a 18. században

I.

■ Mélykút a Bácska északi, ma Felső-Bácskának nevezett részén található város. Szomszédai északkelet felől Jánoshalma, délnyugat felől Bácsalmás. A kis földrajzi távolság és a hasonló feltételekkel indulás ellenére a lakosság származása és összetétele csak Mélykútnál és Jánoshalmánál hasonló. Ennek oka az eltérő telepítési politika. A török kiűzése utáni első időkben mindhárom falu, illetve pusztá előbb kamarai birtok volt, utána Mélykút és Jánoshalma (Jankovác) magánföldesúri birtok lett, míg Bácsalmás (Almás) még hosszú ideig kamarai (állami) tulajdon maradt. Jánoshalma és Mélykút lakosságának zöme felvidéki, Bácsalmásé pedig részben német (sváb és frank), részben bunyevác eredetű.

A mélykúti helytörténet a falu első említését 1572-re, tehát a török hódoltság idejére teszi. (Vö. *Drégely Ferenc (szerk.) Dr. Tamás Péter: Falutörténet. In: Szülőföldünk, Mélykút. 2001. 24. o.; a továbbiakban Falutörténet.*) A valójában 1570 körül keletkezett török adóösszeírás (*tahrir defter*)

szerint a mélykútiak bérelték a hajdani Szentmiklós falu határát is, amely a későbbi Tataháza és Mélykút között feküdt. Vagyis a falu keletkezése mintegy tíz évvel korábbra tehető. A falu akkor a szabadkai nahijéhez (járás) tartozott, és összesen csak három adófizető és annak fiai lakták, valamennyien délszlávok.

Az adófizető családfők száma 1590-ben 25 volt. Nemzetiségüket nehéz lenne meghatározni, neveikből ítélve azonban vlah-macedoromán-szerb keverék lakosság lehetett. A mélykútiak (a környező 23 faluval együtt) 1598-ban okiratban hűségnyilatkozatot tettek Érsekújvárott *Pálffy Miklós* főkapitánynak, hogy magyar módra adót fizetnek a kamarának. Tehát a falu még lakott, lakóinak száma azonban nem ismert.

A 15 éves háború (1591-1606) során a környék falvai nagyrészt elpusztultak, valószínűleg Mélykút sem volt kivétel ez alól. A háború ugyanis a délszlávok törökellenes lázadásával kezdődött, így ellenségévé válván, falvaikat feldúlták és kifosztották. A pusztulás közvetlen okozói a törökök-

nek éveken át Zombor környékén táborozó krími tatár segédcapatai voltak, amelyek senkit sem kíméltek.

Ismereteink szerint a katolikus délszlávok (bunyevácok) lassú beszívárgása a háború után, az 1620-as években kezdődött. A hódoltság idején a pápa missziós területté nyilvánította a megszállt részeket, és a pasztorációval a Ferenc-rendi szerzeteseket bízta meg. 1649-ben itt bémált a belgrádi érsek, a ferences *Ibrisimovity Marin*, majd 1673-ban utóda, *Benlity Máté* is, ami azt jelzi, hogy az akkori lakosság katolikus délszlávokból, bunyevácokból állt. (Vö. *Borovszky Samu (szerk.) Magyarország vármegyéi és városai Bp. 1896-1914. Bács-Bodrog vármegye I-II. Bp. 1909.*)

Egy 1686-ban keletkezett kamarai összeírás szerint *Melkut* aránylag jelentős számú, 100 háztartással rendelkezett. (Ez kb. 500 fős lakosság számot sejtet.) Valószínűleg a felszabadító háborúk forgatagában vált ismét gyengébbé, mert az 1699-es összeírásban Mélykút községben csak 21 gazda és ennek 5 felnőtt fia található, így az össz-

lakosság már csak mintegy 100 fő lehetett.

Mélykút község sem 1715-ben, sem az ezt korrigáló 1720-as összeírásban nem szerepel a vármegyei összeírásokban, így valószínűleg lakatlan volt. Ennek oka az lehet, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején a császárhű délszlávok számos települését felégették. 1699 után a hódoltság előtt birtokló nemesek visszakérhették korábbi birtokaikat, amennyiben a tulajdonlást hitelesen igazolni tudták. Ez azonban az eredeti okiratok híján nehéz volt, így az igényeket gyakran nem ismerték el. Megyénkben ez egyedül – legalábbis részben – a zombori *Czobor* grófi családnak sikerült. 1727-1738 között Mélykút is Czobor-birtok lett, majd rövid *Vajay*-, illetve *Orczy*-birtoklás után 1750-től 1841-ig a *Grassalkovich* család birtoka volt.

A falu spontán újratelepülése 1720 körül kezdődött. Ekkor egyháziilag a szabadkai ferencesek által vezetett plébánia filiája volt. Jankovácon 1733-ban szervezik meg az 1731-ben újratelepített falu plébániáját, innentől Mélykút ennek filiája lett. 15 évvel a betelepítés után Mélykútnak 1743-ban 26 adófizetője volt. A fenti időkben települt újra a Duna-Tisza közének teljes középső szakasza is. Ez a vidék nemcsak a török, hanem a kuruc háborúk miatt is szinte teljesen pusztá volt, csak néhány város élte túl a viharos századokat, mint Baja, Halas, Szeged.

Az újratelepülés a környék falvaiban vélhetően nem szervezeten, hanem spontán, belső migráció útján történt. Ez elsősorban észak-déli irányú lehetett, de jöttek a Dunántúlról, a Tiszántúlról, sőt Erdélyből is, vagyis azokról a vidékekről, ahol a háborús pusztítás és az emberveszteség kisebb mértékű volt.

A migráció szervezett és spontán módon is zajlott. A szervezett betelepítést többnyire a földesurak és az udvari kamara is irányította. A belső migráció is több hullámban történt. A felvidékiek első állomásai többnyire a Mátra alján lévő, Pesttől keletre, délkeletre fekvő települések voltak. A lakosság számának növe-

kedésével és a földek fogytával a telepések egyre tovább nyomultak dél felé, mígnem teljesen benépesítették a két folyó között. A jelenség Mélykút esetében is bekövetkezett, mert néhány évtized múltán a népfellegel innen is délre eső települések felé indult.

A telepések nemzetiségi megoszlása sem volt egységes;

voltak közöttük magyarok, magyar és szlovák kétnyelvűek (mint a nyitraiak és barsiak), de árvai, lipthói, túróci, csak anyanyelvükön tudó szlovákok is. Neveiken is látni fogjuk ezeket a variációkat. Sokan új lakhelyükön egyfajta elkülönülésként, származási helyük nevét kezdték családnévként használni, de arra is láthatunk példát, hogy a másodlagos származási hely nevét vette fel a család. *Bárth János* szerint a családnevekből az eredeti származási helyre és a családok rokonságára teljes biztonsággal következtetni nem lehet, de okirati források hiányában – ezek ugyanis a legkritikábbak – csak ez a módszer marad, és az esetek többségében túl sokat valószínűleg nem tévedünk. (*Vö. Bárth János: Kecel, Dömötör, Bánegyháza és Polgárdi pusztá élete a XVIII. sz. elején. In: Kecel története és néprajza. Kecel, 1984. A továbbiakban Bárth*)

II.

Mélykút lakosságának rohamos gyarapodása 1720-tól kezdődött. A szabadkai ferencesek anyakönyveiben ekkor jelennek meg az első, a falu lakosaival kapcsolatos bejegyzések. Sajnos nem minden esetben írták be a papok a származási helyet, többször csak a nevek ismeretében tudjuk vagy sejtjük, hogy az illetők mélykútiak voltak.

1720. november 20-án köt házasságot *Dubekov György*, Jakab fia, balassagyarmati illetőségű férfi a Brezából (Morvaország) származó *Oravai Zsófiával*. Házassági tanúk *Habina Ferenc* és *Miskolcsik Márton*. A házasságot az iratok később *Gyarmatszki Györgynek*, illetve *Szitár Zsófiának* nevezik, és még 1735-ben is kereszteltek.

1723. november 21-én kötött házasságot *Sziráczi György* és *Reczkova Katalin* (1737-ben már *Lauko Katalin*). A házasságkötés tanúi *Ruszinszki József*, akit neveztek *Rusznáknak*, *Rusacsiknak* is, valamint *Kolimics György* voltak, akit *Kolenák* és *Kolarik* néven is ismerünk. 1729. november 13-án köt házasságot *Bugajszki Mátyás* és *Miskolcsik Márta* (Márton leánya), 1731. január 7-én házasodik

Szabó János és *Takács Mária* (Ignác leánya), tanúik pedig *Hlado János* és *Holka György*, ez utóbbi 1734. február 4-én kereszteli Erzsébet nevű leányát. 1728. november 16-án keresztelték *Tóth Péter* és *Anna* Erzsébet nevű leányát, akinek keresztszülei *Csepela György* és *Bugaják Dorottya* voltak. 1729. április 28-án keresztelték meg *Hajós György* és Erzsébet *Anna* nevű leányát, a keresztszülei *Dobos Mátyás* és *Bugajszky Dorottya* voltak. 1730. február 6-án kereszteltette *Rusznák János* és *Anna Dorottya* nevű leányát, akinek keresztanyja *Hladova Anna*. 1730. augusztus 23-án kereszteli *Zabrodovszki Mihály* és *Geber Erzsébet* Borbála Lúcia Klára nevű leányát, az apánál azt írta be a keresztelő pap: „licentiatius Milkutiensis” (mélykúti papi segítő). A leányka keresztanyja *Szuchich Katalin*, a szabadkai vicekapitány leánya volt. 1732. február 9-én *Bugajszki Mátyás* és *Márta* keresztelte *József* nevű fiát, ők még 1735-ben is kereszteltek. 1728. március 19-én meghalt *Cserni János* felesége, *N. Dorottya*, akinek mélykúti származása kétséges, nem úgy az 1730. május 26-án elhunyt *Rusznák Jánosnak*, aki 48 éves volt. Amikor az anyakönyvezés már Jánoshalmán történt, egyazon az anyakönyvben vannak bejegyezve mind a jánoshalmi, mind a mélykúti lakosok, ám hovatartozásukat ekkor sem mindig jelölték. Miután Mélykút önálló plébánia lett, 1748-1753 között még Jánoshalmán vezették az anyakönyveket, 1760-tól kezdve viszont már szakadatlanul Mélykúton.

A jánoshalmi anyakönyvben 1733-ban csak a házassultak jegyzékében találunk mélykútit, novemberben köt házasságot *Sári Pál* és *Ondók Anna*. Keresztelésre vonatkozó bejegyzés először csak 1734-ben fordul elő. Illetőségük nincs mindig megjelölve, de valószínűleg mind mélykútiak voltak. Az is lehet, hogy egy részük már itt volt előbb is, mindenesetre folyamatosan érkeztek, mert évente nő a kereszteltek száma.

Honnan jöttek és kik voltak ezek az emberek?

Jobb módszer híján megkísérlem a Mélykúton használt családnevek alapján azon a helységek meghatározását, ahonnan a bevándorlók – esetleg több éves/ évtizedes vándorlás végén – eredetileg érkeztek. Megemlítem azon a családokat is, amelyekről tudható, hogy nem eredeti származási helyüket, hanem közbülső lakhelyüket választották személynévként. (Ritkán azt is lehet tudni, mi volt az illető család eredeti neve.) Ezek a nevek a kezdetektől számítva 80-100 évig voltak jelen Mélykúton, egyesek a mai napig megvannak, mások viszont eltűntek, és senki sem emlékszik rájuk. A származási helyek a családnevek alapján három nagyobb egységre oszthatók, amint ez az alábbiakban látható:

1. Felvidéki megyék

Árva megye (Alsókubin = Kubina), **Bars megye** (Oszlonya = *Oszlonyai, Szlukovényi*, Vörösvár = *Vörösvárszki, Vörösváczi*, Simony = *Simonyi*, Körmöcbánya = *Körmöczi*, Csata = *Csatai*, Zarnócza = *Zarnóczai*, Kis- és Nagykereskény = *Keresnyei*, Léva = *Lévai*), **Esztergom megye** (Esztergom = *Esztergomi*, Tokod = *Tokodi*, Bény = *Bényi*, Dág = *Dági*), **Hont megye** (Drégelypalánk = *Drégeli*, Ipolyhidvég = *Hidvégi*, „Hidvég” több helység nevében megtalálható szórész, de ezt tartom valószínűnek), **Nógrád megye** Balassagyarmat = *Gyarmati, Gyarmatszki*, Szirák = *Sziráczi*, Csecse = *Csecsei*, Szécsény = *Szécsényi*, Kövesd = *Kövesdi*), **Nyitra megye** (Tornóc = *Tornóczi, Tornovszki*, Lehota, számos helynévben szerepel szabadi jelentéssel = *Lehoczi*, Turcsány = *Turcsán, Turcsányi*, Rajcsány = *Rajcsán, Rajcsány, Rajcsányi*, Érsekújvár = *Újvári*, Tura = *Turai*, ez lehet Pest megyei is, Mikófalva, ez Szucsán nyugati része, de a név keletkezhetett a Miklós keresztnév becézett formájából is = *Mikó*, Sári = *Sári*), **Trencsén megye** (Hodon, Demény falu része = *Hodonicski*, Bán = *Bánovszki, Bánóczki*, Illava = *Ilovai*, Zakopce /magyar neve Dombelve/ = *Zakupszki*), **Túróc megye** (Besenyőfalva = *Besenyei*, ez más -besenyő szórészű helységnévből is lehet, Kostyán = *Kostyalik*, Necpál = *Neczpál*, Megyes = *Megyesi* ez más helységnevekből is), Szucsán = *Szucsán, Szucsányi*), **Zólyom megye** (Radvány = *Radvánszki*), **Sáros megye** Bártfa = *Bártfai*, Kőszeg = *Kőszegi*, ez a Vas megyei Kőszeg is lehet, Eperjes = *Eperjesi*, lásd még Pozsony vármegye), Alsó- Felső Odor = *Ódor*).

2. A Duna-Tisza közí megyék

Csongrád megye (Dóc, ma Sándorfalva része = *Dóczi*), **Borsod-Zemplén és Torna megye** (Miskolc = *Miskolcsik, Miskolezi*, Battyán = *Battyáni*, de ez Szabadbattyán, Vácbotyán is lehet), Lak = *Laki*, de sok összetételben megvan, pl. Géderlak, Mezőkövesd = *Kövesdi* (lehet Bakócakövesdi is), (Torna = *Tornai*), **Heves megye** (Eger = *Egri*, Náva, most Kisnáva = *Névai*), **Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye** (Kecskemét = *Kecskeméti*, Kecel = *Keceli*, Sári = *Sári*, Bugyi = *Bugyi*, Cegléd = *Cziglédi, Czeglédi*, Kiskőrös = *Kőrösi* *1755-ben a név viselője *Kiskőrösi* Andrásnak van jegyezve, Dunapataj = *Pataj, Patai*, Bag = *Bagi*, Harta = *Hartai*, Tass = *Tassi*, Vacs = *Vacsi*, Sükösd = *Sükösi*, Vác = *Váci*, Zsidó – 1943 óta Vácégres = *Zsidóczi*, Kóka = *Kókai*, Galgagyörök = *Györök*, nem valószínűbb a Hévízgyörök, Vácrátót = *Rátóti*).

3. Egyéb, főleg dunántúli megyék

Pozsony megye

(Eperjes = *Eperjesi*, ez utalhat a Sáros megyei településre is), **Sopron megye** (Csepreg = *Csepregi*), **Vas megye** (Rátót = *Rátóti* ez inkább Vácrátótból származhat), Felső és Nemeshollós = *Hollósi*, Herény = *Herényi*), **Zala megye** (Hévíz = *Hévízi*, Hévízgyöröki esetleg), **Somogy megye** (Szabadi = *Szabadi*, amennyiben

a név nem a Lehota szó fordításából ered, Lábod = *Lábodi*), **Fejér megye** (Csákvár = *Csákvári*, Ercsi = *Ercsi*, Pázmánd = *Pázmándi, Pázmánd*), **Bács-Bodrog megye** (Titel = *Titeli*), **Tolna megye** (Udvar = *Udvari*), **Baranya megye** (Bakóc = *Bakóczi, Bagóczi*, Somod = *Somodi*, e falut előbb Vasashoz csatolták, majd ezzel együtt Pécshez), **Alsó-Fejér megye (Erdély)**: Enyed = *Enyedi*.

4. Megyékről, országrészről való elnevezések: *Arvai, Baranyai, Borsódi, Gömöri, Nyitrai, Somogyi, Trencsényi, Szalai (Zalai), Erdélyi*.

A helynevekből képzett, így valószínűleg újonnan felvett neveken felül még számtalan, első látásra is szláv nevű család jött Mélykútra. Már kezdetben is van szláv név a teljesen magyar nevű telepések között (*Holka, Szmonyicska*), de igazán tömegesen csak 1770 körül kezdenek megjelenni Mélykúton. Jellemzően a házaspár egyik tagjának neve szláv, a másik magyar, sokkal ritkább eset, amikor mindketten szláv nevet viselnek (pl. *Belo-Voita, Kurtyák-Szedlák, Viszkocs-Dubova, Juza-Vojtek, Doszkocs-Plesko és Malustyik-Mudron*).

Egy esetben az anyakönyvet vezető pap is beírta 1743-ban, hogy a keresztelt gyermek apja, *Tóth János* szlovák (tót) nemzetiségű. A telepések főleg magyarok és szlovákok voltak, de valószínűleg a cseh (*Brezovszki, Dosztal*) és ruszin (*Ódor*) népelem is megtalálható volt közöttük. Egy részük magyarul sem tudott, ami főleg a nevek képzéséből igazolható. Ez ugyanis gyakran a szláv szabályok szerint történt: a *Vörösvárszki, Radvánszki, Sziráczi, Halaszki, Bánovszki, Gyarmatszki, Tornovszki* nevek magyar városnevekhez fűzött szláv toldalékolással keletkeztek. Joggal gyanakodhatunk tehát, hogy a többi, magyar nyelvi szabályok szerint, magyar városnévből képzett név mögött sem mindig található magyar etnikum.

Megmutatkozik ez a nőnem használatában is, amelyre (különösen az első időkben) számos példa van: Radvánszki György felesége *Sramo Katalin*, illetve *Sramova* (1767), Kőrösi János felesége *Daniklova Éva* (+1771. 04. 13.), Odobina József felesége *Bohina, Bohemova* Zsófia (*1770.), Medve György (Megyvegy is volt 1757-ben) felesége *Mislova Zsuzsa* (+1763. 06. 26), Kucsmi Mihályné neve *Kuklova Dorottya* (*1759.,+1770. 01. 26.), Sztraka Mátyás felesége *Turova Anna* (*1766. 04. 20.), de 1768-ban tükörfordítással már *Bika Anna*, Volec Domonkos felesége *Zomankova Mária* (+1778. 06. 27.) és Zelinka Márton felesége *Palkova (Palka) Rozália* (*1749.)

Nem érdektelen az a megfigyelés sem, hogy a nevek között sok a *Tót* vezetéknevű, mely szó a szlovák népnév szinonimája a magyar nyelvben, noha a névtan ezt a nevet a Szerémségből (a magyar középkorban Tótország) érkezettek megnevezésére tartja fenn. Azt hiszem azonban, hogy ezt a szabályt nem lehet mechanikusan alkalmazni, esetünkben nyilvánvaló, hogy szinte mindig szlovákokat takar. (Mélykúton az utóbbi időkig létezett *Tóth Árvai* vezetéknevű. A család őse hajdanában nyilván a tiszta szlovák Árva megyéből érkezett.)

A szlovák nevű családok tömeges beköltözése az 1770-es években kezdődött. A teljesség igénye nélkül sorolom fel őket, az általuk viselt családnevek foglalkozást, testi, lelki tulajdonságot, keresztnévet stb. jeleznek. Ahol megfeythető volt, odaírtam a név magyar jelentését is. (Egyes nevek csak férjzett asszonyoknál fordulnak elő.) Mélykúton a 18. században előforduló, szlovák eredetű nevek: *Adamek* (Ádámfi), *Barcsák* (Kos), *Bircsák*, *Belik* (fehér), *Bocsek* (juhász), *Bocsik* (juhászka), *Brecska* (cefre), *Bretyka* (göndör), *Bihalcsék*, *Bognács*, *Bata*, *Bleszák* (villám), *Devenda*, *Doszkocs* (elugró), *Doszpod* (felölt), *Dosztál*, *Dabis*, *Dora* (bolondos), *Csanik*, *Csernok* (fekete, „néger”), *Foltak*, *Gavlik*, *Gömzsi*, *Gemzsi* (gömöri),

Mélykút központja az előző századelőn

Goczol, Gregus (Gergely), Grizák (Keresztes), Gyurcsek, Homola, Hugyik, Hugyák, Kugyák, Hudák (szegény ember), Hanák, Hanacsek, Hospodar (gazdász), Hován és Hovány (marhapásztor), Holka (kislány), Horak (hegyi), Hornyák (felvidéki), Hernyák, Halla, Habina (gyenge), Huncsek, Hambalko (szégyenlős), Hodur, Hovanec (diák, növendék), Ilcsik (vályog), Jacsá (bögő, jajgató), Jancsek, Jaros (árok), Jurak (Gyurika), Juza, Kanik (vadkan), Komár (szúnyog), Kopcsek (halmos), Kostyán (csontszedő), Kubina, Krizsán (keresztes), Kucsera (göndör), Kohut (kakas), Kukla (báb), Kuris (fütő), Kurcsák (csirkés), Kenedics, Kubacsek, Lipka (hársfa), Lauko, Lojek (faggyú, gyertyához), Misák (Miska), Miskolcsik (herélő ember) Makovics (mákos), Malik (kisujj), Malustyik, Matyescovics (Mátyásfi), Matus (Mátyás becézett formája), Mondovics, Nacsinak (eszköz), Novak (új, újonc), Obecsek (község), Obornyik (óriás), Obicsajcsek, Odrobina (ledolgoz), Osziszek (darázs), Oravec (Árva megyei), Palkova, Pavo (Pál), Papanek, Plecsko, Plesko (tarisznya, hátizsák), Popanko, Popelka (eltüzelő), Paska (szalag), Pasztorak (lelkész), Petak, Poko, Rapavi (ragyás), Robota (munka, dolog), Rada (tanács), Romul (cigány), Rasztik (növény), Rohak (szarvas), Rohacs (szarvasbogár), Ruzenka (Rózsika), Salga (csésze), Sere, Siska, Suska, Suskovics (fánk, fenyőtoboz), Svabik (svábbogár), Styevanko (Pistike), Snyehola (hóemberke), Skuta (sörtés), Subák, Szimcsák, Szikora (cinege), Szirák (árva), Szokola (sóló), Sztraka (szarka), Szulovszki, Szerezla, Sztolar (asztalos), Szedlák (paraszt), Sztanik (sátor, ör), Sztanicsek (kis állomás), Sztarovics (öreg), Sztvetnik (gyertyatartó), Szinacsek (kisfiú), Szmutyi (szomorú), Sztjepanovszki (Istvánfi), Tancsik (táncos), Tumo, Turcsán (Túróc megyei), Turcsik (török), Tyeslar (ács), Ugrovics (magyar), Urad, Uradnyicsek (tisztviselő), Veszeli (vidám), Vismeg, Vlasics (hajas), Veverka és Vevericska (mókus), Vanko

feltűnő Vrba András egy későbbi gyermekének keresztelójénél már magyarra fordítva Fűzfa Andrásként szerepel, majd 1762-ben megjelenik a kombinált Fűzfa Kapcza András név, amelyből később már csak a Kapcza maradt meg. (A Kapcza név már 1734-ben feltűnt, az összefüggést sajnos nem tudom.) Kaczúr Pál (*1780) gyermekeinek keresztelésekor, 1805-ben még a Kaczúr név kerül be az anyakönyvbe, 1807-ben már Czeglédi, alias Kaczúr, 1813-ban csak a Czeglédi név szerepel. A Czeglédiek valószínűleg Cegléd-ről (Ciglédnek is mondták) jöttek, de nevük csak Mélykúton változott meg. A Kaczurok valószínűleg Zsámbokrétről (Nyitra megye) származhatnak, ott még Koczurnak írták őket. (Vö. Dr. Blaskovics József: Az újvári elajet török adóösszeírásai. Pozsony, 1993. 335.)

Bars megyében van Oszlány helység, amelyből Oszlányi János szücsmester származott, aki a mélykúti plébános Szlukovényi Márton (1790-1811) sógora volt. A plébános ellen a Szentszék előtt folyó peres ügy irataiból azonban megtudjuk, hogy a szücsmesternek Uhlarik a valódi neve. Más összefüggés is van a két személy között. Szlukovényi plébános úr ugyan Felcsúton született 1758-ban, ám családja eredeti lakhelye Oszlány község egyik falurésze, Szluka irtás lehetett, mint ahogy Uhlarikok is oszlányi eredetűek voltak. Uhlarik János születési helyét nem ismerjük, de feltételezhetjük, hogy a két család ugyanonnan indult el, és csak átmenetileg élt Felcsúton. Utóbb családi kapcsolatba kerültek, majd végleg Mélykúton telepedtek le. Mindketten itt haltak meg. (Vö. Falutörténet, 37.)

Bárth János említi, hogy az Újvári család eredeti neve Bleszák lehetett (Bárth: 108.) Az Újvári név Mélykúton már 1734-ben előfordul, de a Bleszák még a 19. század elején is gyakori. A név Érsekújvárra vonatkozik, valószínűleg ennek környékéről jöttek. Ugyancsak nagyjából egy időben jöttek Mélykútra a Vörösváczki és a Görhöny

(Gerhen, Görheny) családok, valószínűleg Akasztóról. Mindketten 1735-ben keresztelnek, ami azt jelenti, hogy már korábban is itt voltak. Bár -vörösvár (l. Pilisvörösvár) végződésű helység több is van Magyarország felső vidékein, a Bars megyei látszik származási helyként indokoltnak.

Sáriból érkeztek Mélykútra a Lehoczki, Vancsura és a Csernák (Csernok) családok. 1757-ben jött át Kecelről Lauko Ferenc, akinek ez eredetileg ragadványneve volt, valójában Styevo volt. Mélykúton a Styevanko, Styevkovics név valószínűleg ugyanennek a változata. Valószínűleg ő is Sáriból került Kecelre, mint ahogyan a Haszilo család is; valamennyien a Nyitra megyei Újlakról jöttek. 1779-ben jelent meg Almáson a Rajcsány család, amelynek egyik ága rövidesen Mélykútra költözött, és ott a mai napig is létezik. (Vö. Dr. Sövény Mihály: Almás lakosságának leszármazása 1740-1826. Kézirat.) A Nyitra megyéből származó Rajcsány ősrégi felvidéki nemesi család a Divék nemzetségből, akik nemességüket II. István királytól (1116-1131) eredeztetik. Számos felvidéki családdal álltak rokonságban, többek között a Kosztolányiakkal is. Nemességük a mélykúti anyakönyvekben nem mutatható ki, de megfelelő adatok híján ki sem zárható. Különösen akkor nem, ha tudjuk, hogy az új telepesek között nem volt ritka a vagyontalan, de nemesi származású személy.

Valószínűleg a Nyitra melletti Velcsice faluból jött a Velcsicska (Velcsinszki) család. Mivel a Velcsicskát Miskeinek is nevezik, feltételezhetjük, hogy nem egyenesen Nyitrából, hanem innen jöttek Mélykútra. (A szlovák-magyar vegyes lakosságú Velcsicében 1664-ben olyan nevek is találhatóak, amelyek később Mélykúton is ismertek, pl. Rajcsán és Homola. (Vö. Blaskovics 270.) A Mélykúton is ismert Csányi család valószínűleg Heves megyéből jött, de Mélykútra szinte bizonyos, hogy közvetlenül Császártöltésről. A Császártöltésre elsőként érkezett Csányi Márton (*1720 körül) pedig (Géder)Lakról került. Esetük példázza, hogy egy-egy család hány állomáson keresztül jutott el végső letelepedési helyére.

Milyen nemzetiségű ma Mélykút?

Annak ellenére, hogy a 18. század folyamán láthatóan nagyon sok felvidéki szlovák nevű és zömmel alighanem szlovák nemzetiségű család telepedett le Mélykúton, a községet sem a köztudat, sem a falusi tudat nem tekintette szlováknak, a későbbiekben mindig magyarként említették. Az asszimilációnak számos oka van, amelyek kifejtése nem e dolgozat feladata.

Mélykút híres szülöttei

Fenyő Miksa

■ **Fenyő Miksa** (Mélykút, 1877. december 8. – Bécs, 1972. április 4.) kritikus, szerkesztő. 1895-ben érettségizett a budapesti evangélikus főgimnáziumban. 1899-ben jogi diplomát szerzett a budapesti egyetemen, majd ügyvédi irodát nyitott Budapesten. 1904-től a Gyáriparosok Országos Szövetségének másodtitkára, 1917-től ügyvezető igazgatója. 1918. október 29-én a Hadikormányban egy napig kereskedelmi miniszter volt. 1931-35-ben országgyűlési képviselő. 1938-ban lemondott a gyáriparosok szövetségében betöltött állásáról. A német megszállás alatt Budapesten rejtőzködött, 1944. június 24. és 1945. január 17. között naplót vezetett (*Az elsodort ország*, 1946, 1986). 1945-től a Gyáriparosok Országos Szövetségének tb. elnöke és kereskedelmi igazgatója. 1948 végén külföldre távozott, Rómában, Párizsban, 1953-tól New Yorkban élt; 1970-ben Bécsbe költözött. Itt is halt meg 1972. április 4-én. Kritikáival és esszéivel a *Magyar Génius* és a *Figyelő* hasábjain jelentkezett, munkássága a Nyugatban teljesedett ki. Az elsők között ismerte fel a modern magyar irodalom, s mindenekelőtt Ady korszakos jelentőségét, végig lelkes híve maradt. A Nyugat egyik alapítója és 1908-1917 között egyik szerkesztője, 1921-29 között társkiadója volt. Pénzügyi kapcsolatai révén mindvégig sokat tett a lap anyagi támogatásáért.

Fontosabb művei: *Casanova* (esszé, 1912), *Hitler* (1934), *Följegyzések a Nyugat folyóiratról és környékéről* (Niagara Falls, Ontario, 1960), átdolgozva: *Feljegyzések és levelek a Nyugatról* (kiad., bev. és jegyz. Vezér Erzsébet, 1975), *Ami kimaradt az*

Odysseából (útinapló, München, 1963), *Önéletrajzom* (Új Látóhatár 1964-68, kötetben 1994)

Szvetnik Joachim (Mélykút, 1927. máj. 30. – Baja, 1988. márc. 30.) Kossuth-díjas (1988) ötvös, restaurátor. Tanulmányait a Képzőművészeti Főiskola szobrász szakán kezdte 1951-ben, de még abban az évben – saját kérésére – átkerült az Iparművészeti Főiskolára, ahol 1957-ben mint tervező ötvösművész végzett. Mestere – mások mellett – *Borsos Miklós* volt. Az Iparművészeti Múzeumban dolgozott nyugdíjazásáig. Másolatot készített *Szentpéteri József* ötvösművész ezüst kannájáról, ezután bízták meg az Esterházy-kincstár 25 ötvösművének restaurálásával. A művek többsége a II. világháborúban roncs állapotúvá vált, helyreállításuk egyedülálló szakmai felkészültséget, türelmet igénylő, bonyolult feladat volt. Rendbehozatalánál szükség volt valamennyi fontos ötvösművészeti technika felhasználására, ill. az eredeti műtárgyak alkotásakor használt eljárások rekonstruálására. Külföldi múzeumok is igénybe vették munkáját: a berlini múzeum részére gótikus ezüst szobrok helyreállítását végezte. Hazai és nemzetközi eredményei alapján 1977-ben részt vett abban a bizottságban, amelynek feladata volt az Egyesült Államokban őrzött magyar koronázási jelvények azonosítása, vizsgálata, és ennek alapján a jelvények hazaszállításának előkészítése. A restaurálással kapcsolatos módszerekről tanulmánya jelent meg a Múzeumi Évkönyvben és más szaklapokban. 1980-ban előadást tartott a Nürnbergi Nem-

zetközi Restaurátor Kongresszuson a roncs-tárgyak helyreállítási módszereiről. Mestermunkáiból 1987 októberében nyílt kiállítás az Iparművészeti Múzeumban.

Fő restaurálásai: az ún. *Mátyás-serleg* (Nürnberg, 1510-20), a *Zápolya-serleg* (Nürnberg, 16. sz.), *Bányász-serleg*, *Petzold-serleg* (Nürnberg, 1600 körül), *zománcos aranytál*, *Bacchus-kocsi* (Augsburg, 1660), *Vezekényi tál és elefantsont kupák* stb. (Iparművészeti Múzeum), *bölnyszarv serleg*, *bizánci sztaurotéka* (Esztergomi kincstár), *kehelymásolatok*, *óntárgyak* (A pápai református egyházközség gyűjteménye), *a Millenniumra készült Árpád-szobor helyreállítása* (Ráckeve).

Vörös László (Mélykút, 1934 – Szeged, 2005. október 8.) irodalomtörténész, szerkesztő. Kiskunhalason érettségizett, majd 1962-ben a szegedi egyetemen szerzett magyar-történelem szakos középiskolai tanári oklevelet. Diploma után az egyetem újkori magyar irodalomtörténeti tanszékére került oktatónak, ahol nemcsak irodalomtörténetet, hanem verstant, esztétikát, műfajelméletet is tanított. Már ekkor publikált a *Tiszatájban*, amelynek egyetemi oktatómunkája mellett 1967-től rovatvezetője, 1975-től 1986-ig főszerkesztője volt. 1986 nyarán Nagy Gáspár *A fiú naplójából* című versének közlése miatt *Annus Józseffel* és *Olasz Sándorral* együtt őt is leváltották a betiltott lap éléről. Az 1989-es rehabilitáció után 1989-től 1997-ig a *Tiszatáj* szerkesztőbizottságának elnöke, majd a *Tiszatáj* Alapítvány kuratóriumának tagja volt.

Szvetnik Joachim

Vörös László

Közel kétszáz tanulmánya, kritikája jelent meg. 1996 és 2000 között a Duna Televíziót felügyelő Hungária Televízió Közalapítvány kuratóriumi elnökségének tagja volt. 2004 tavaszán látott napvilágot a *Szigorúan ellenőrzött mondatok* című könyve. Tizenkét éven keresztül készítette feljegyzéseit a központi főszerkesztői értekezleteken – ezekre építve mutatta be kötetében a korszak politikai légkörét. Írása több mint visszaemlékezés, személyes élménybeszámoló – nemcsak azok számára tanulságos olvasmány, akik átélték a kádári puha diktatúra éveit, hanem használnak forgathatják azok is, akiket érdekelnek a hetvenes-nyolcvanas évek kultúrpolitikai történései. 2004 decemberében, 70. születésnapján barátai és tisztelői egy róla szóló kiadvánnyal köszöntötték, amelyből kivilágolt embersége és tisztessége. Márciusban a Szegedi Nemzeti Színházban ünnepelték, amikor átvette a Szegedért Alapítvány társadalmi és állampolgári kuratóriumának díját. Mélykút Nagyközség Képviselőtestülete 2005. augusztus 30-i ülésén *Mélykút Nagyközség Díszpolgára* kitüntetést adományozott a község szülöttének. 2005 októberében hunyt el. Örök nyugovóra visszatért szülőfalujába, a mélykúti Kálvária temetőbe. Élete nagyon szép példája Karinthy novellájának. Keményen megküzdött azért, hogy elérje célját, hogy szülőfaluja, Mélykút hírnevét öregbítse. Hogy Szegeden élt, nem jelentette azt, hogy elszakadt volna szülőfalujától. Rendszeresen hazlátogatott, jelen volt minden fontosabb eseményen. Különösen a könyvtárat tekintette szívügyének. 1967-ben jelen volt az új könyvtár avatásán, amikor az intézmény felvette Fenyő Miksa nevét, és három éven keresztül jelen volt folyamatosan az *Irodalomtörténeti esték* sorozaton.

Jött hóban, fagyban, ingyen és bérmentve, pusztán az irodalom és faluja iránti szeretetétől vezérelve. Mélykúton, a város főterén található a Fenyő Miksa Könyvtár, s benne a *Vörös László-emlékszoba*, amelyet 2010 szeptemberében avattak fel. Ez nem más, mint szegedi dolgozószobájának mása. A szobában elhelyezett tárlókban mutatják be a szoba berendezői élete fontosabb állomásainak, eseményeinek fotó- és dokumentumanyagát. Az emlékszobában látható könyvtára, íróasztala, évtizedekig használt írógépe, személyes apró tárgyai, pályadíjai. Állandó kiállító és kutatóhely. Létrehozóinak fő célja Vörös László szellemi örökségének ápolása a szülőföldön, életművének megismertetése. A tárlat alkalmas múzeumpedagógiai célok megvalósítására, rendhagyó irodalomórák megtartására is.

Fontosabb művei: *Szigorúan ellenőrzött mondatok*. A főszerkesztői értekezletek történetéből 1975-1986. *Tiszatáj Könyvek*, Szeged, 2004., *Kányádi Sándor. Egy monográfia töredékei*. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2009 (posztumusz).

Mackó János (Mélykút, 1926-) festőművész Mélykúton nőtt fel, s innen vezetett az útja Párizsba. Kapcsolatait szülőföldjével, szülőfalujával sohasem szakította meg, rendszeresen hazlátogat. Az elemi iskola hat osztályának elvégzése után – a legtöbb falusi gyerekhez hasonlóan – pályát, mesterséget kellett választania. Tisztes kenyeret adó polgári foglalkozásnak tartotta valamennyi mesterséget, mégis szobafestőinasnak szegődött. Még szobafestő volt, amikor első festményei elkészültek. Először az istállójuk falán dolgozott, később képeslapokat másolt, majd természet után kezdett rajzolni. Rajzolta a barátait, lefestette a hűgát. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 100. év-

fordulójára festett egy képet, amelyet az Ipartestületnek ajándékozott. Ez a festmény megjelent egy vándorkiállításon, amelyet egy festőművész tanár megtekintett és a „tettes” után érdeklődött. Meghívta Bajára, a Rudnay Művészeti Szabadiskolába tanulni. Egyszer tehetségkutatók jöttek a Képzőművészeti Főiskoláról Bajára. Munkáira ők is felfigyeltek. Hívásukra Budapestre ment. Ott megszerezte a középiskolai érettségit, majd felvették a Képzőművészeti Főiskola tanári szakára, és ösztöndíjjal segítettek tanulmányait. Tanárai: *Főnyi Géza* és *Hincz Gyula*. A főiskola után az egyik kalocsai középiskolába került rajztanárnak, ott működött 1956-ig. 1956 decemberében Franciaországba távozott, s ott telepedett le.

Új irányt valósított meg, ami az egyszerű paraszti gondolkodáson alapul. A festőművész a világ közepét a fény városával cserélte fel. 1994. május 11-én adott át volt iskolájának egy képet kis házi ünnepség keretében. 2004. szeptember 28-án 27 festményből álló gyűjteményt ajándékozott szülőfalujának.

Összeállította: Börcsökné Kiss Erzsébet

Mackó János képei

Mélykút, a világ közepe

Fenyő Miksa vallomása szülőfalujáról

■ Mélykút egyik legnevesebb szülötte FENYŐ (eredetileg Fleischmann) MIKSA (1877-1972) jogász, irodalomtörténész, kritikus, országgyűlési képviselő, a Gyáriparosok Országos Szövetségének vezetője. Neve mindenekelőtt az elmúlt századelő legendás irodalmi folyóiratával, a *Nyugattal* forrt össze, amelynek alapító szerkesztője és gyakori szerzője volt. A zsidótörvények miatt a második világháború alatt bujkálni kényszerülő író 1948-ban elhagyta Magyarországot, de az olaszországi, amerikai, végül ausztriai emigráció időszakában is gazdag irodalmi munkásságot folytatott. 86 éves korában fogott bele önéletrajzának megírásába. Az eredetileg a müncheni *Új Látóhatár* és az *Új Európa* c. folyóiratban megjelent visszaemlékezések ugyan töredékben maradtak, de az életút kezdetéről, a mélykúti évekről viszonylag részletesen beszámolnak. (M. J.)

Szépírói erényeit főként emlékező írásai-
ban csillogtatta. 85 éves korában megkapta
Róma város nagydíját olaszországi bolyon-
gásainak felidézéséért. Életének kilencedik
évtizedéhez közeledve kezdte meg művel-
ődéstörténeti szempontból is figyelemre
méltó önéletrajzának írását, amelynek csak
első fejezetei készültek el. Munkásságának
egyik jeles kutatója, *Vezér Erzsébet* úgy
véli, hogy a *Mélykút, a világ közepe* fejezet
egyike legszebb írásainak.

[Fenyő Miksa *Fleischmann Fülöp* szabó-
mester és *Melzer Lujza* hetedik, legfiatalabb
gyermekéként Mélykúton született 1877. de-
cember 8-án. Szülei családja nem volt tös-
gyökeres mélykúti: apja Zsámbékról, anyja
Várpalotáról származott. Emancipált zsidó
családnak számítottak, mindegyik gyermeket
tanították. Visszaemlékezése szerint apja nem
volt vallásos ember, így őt nem ösztönözte
ősei zsidó vallási örökségének követésére.
Maga Fenyő utóbb – még jóval a zsidótörvé-
nyek előtt – át is tért a katolikus hitre. Anyai
nagyapja egyébként tanító volt, édesanyja
véltetően tőle örökölte irodalomszeretetét, és
adta át fiának. Nyilván a felemelkedés vágya
sarkallta a családot arra, hogy fiukat a jó nevű
budapesti evangélikus gimnáziumba írássák,
később egyetemistaként Eötvös-kollégista
lett. – a szerk. kiegészítése] A Fleischmann
családra kevesen emlékeznek a faluban vagy
az onnan elszármazottak közül. *Barabás Já-
nos*, a kecskeméti Táncsics Kollégium igazga-
tója »pozitív embernek« nevezte Miksa édes-
apját, a szorgalmas szabómestert. Barabásék a
közelükben laktak, a pedagógus apja pedig őt
esztendeig a falusi iparosnál dolgozott.

Törekvő, a társadalmi érvényesülésért eb-
ben-abb megalkuvó fia első, nyomtatásban
megjelent írása is Mélykúttal kapcsolatos.
A Magyar Nyelvőr 1901-es évfolyamában
a bácskai községben ismert ruhanéveket kö-
zölte. Bemutatta a *ducit* (vattás felöltő), a
kacabajt (erős posztóból készített télikabát), a
trityit (főkötő).

(Vö. *Heltai Nándor*: „Tettekkel tényező”.

A Nyugat mélykúti szerkesztője. Petőfi Népe
1976. május 19.)

Nézzük hát, hogy Fenyő Miksa az élete vége
felé megírt önéletrajzában hogyan emlékezett
szülőfalujára, Mélykútra! (A szövegrészeket
forrása az alábbi kötet: *Fenyő Miksa: Önélet-
rajzom. Argumentum Kiadó, Budapest, 1994.*
A kötetet gondozta: *Bodri Ferenc*)

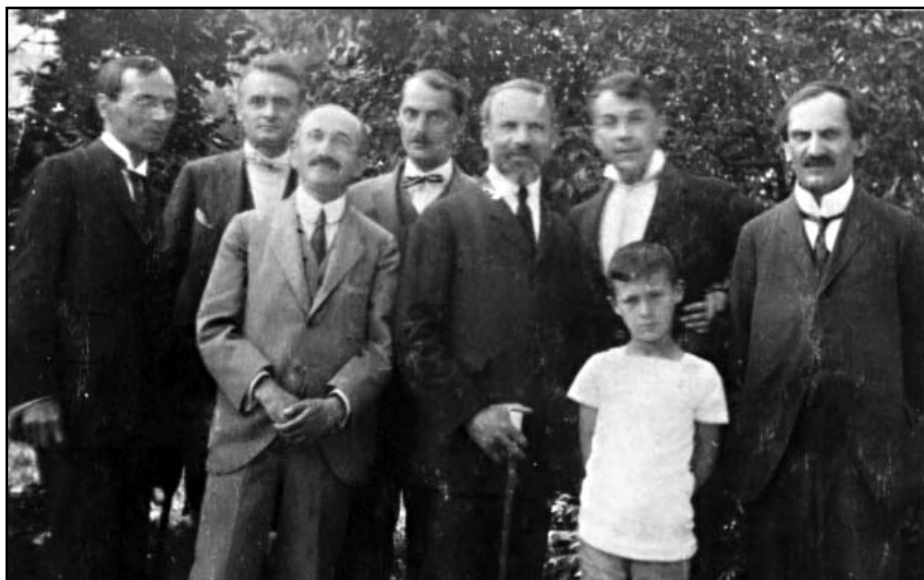
„Mert végre igazán elszántam magam, negy-
ven esztendő óta már vagy hatodízben, hogy
az utókort nem hagyom bizonytalanságban
életem körülményei felől, s még kevésbé
engedem meg, hogy ezeket a bizonytalansá-
gokat az irodalom tudósai a maguk kedve,
képesége és képzelete szerint állítsák hely-
re. – Inkább magam vállalom ezt a munkát,
saját kedvem, képeségem és fantáziám sze-
rint. Itt az ideje: a 86.-at taposom (taposom?
– totyogom), s hogy az olvasónak fogalma
legyen arról, hogy ez milyen sok, elmondom,
én még kezét csókoltam egy dámának, akit
Petőfi Sándor megkért feleségül. [...] Meg-
írom életrajzomat, ahogy éppen tudom, későn,
csonkán, s ha tán nem is senkinek, hát nyilván
keveseknek [...] Sok nehéz napot éltem át

Fenyő Miksa édesapja,
Fleischmann Fülöp 1880 k.

életemben, s ha véghezviszem szándékomat,
hogy megírom – akár vázlatosan – életem tör-
ténétét, egynéhány sötét fejezet szól ezekről
is. A mérleg: jó volt élni, s ha jó volt élni, tán
érdemes ennek történetét elmondani [...]

S most jöjjön az első konkrét életrajzi adat:
születtem Mélykúton, Bács-Bodrog várme-
gyében, 1877. december 8-án. A kalibáról,
melyben születtem, a nádfedelű kis házról,
melyben nevelkedtem s melyben igen-igen
boldog voltam, apámról, anyámról, kiket na-
gyon szerettem, s kik engem nagyon sze-
rettek, testvéreimről, falumról, Mélykútról,
Jankovácrról – ma Jánoshalma –, ahol gyer-
mekkoromban nagyanyámnál és Regina né-

Fenyő Miksa nyugatos barátaival

nimmél sűrűn és szívesen voltam, mindkét nembeli barátokról, az első bizonytalan lépésekről a nemi élet területén, majd legközelebb [...]

Mélykút. Nem gondolom, hogy bárki is tud falumnak létezéséről, hacsak nem az én himnuszaimból, aki ott életem legboldogabb éveit töltöttem. Olyan meghatottsággal írom le ezt a szót *M é l y k ú t*, talán Sienát írnám így, ha véletlenül ott születtem volna. Óh, nagyon szép az, hogy Goethe Frankfurtban született, Heine Düsseldorfban, Dante Firenzében, Voltaire Párizsban, sőt az is, hogy Petőfi Kiskőrösön (ő Félegyházát mondott, Kiskőröst egy kicsit szégyellte) – sok mindent irigyelhetnék tőlük, de Mélykút – *pozzo profondo* –, az istenek sem gondolhatták el szebben. Csak még megírom, hogy Bácska északi szögletében fekszik, a Halas-Rigyica-i vasútvonal mentén, Jánoshalma és Bácsalmás között, amit már azért is megemlítek, mert hátha ez az én religiózus ragaszkodásom valakit arra csábít, hogy elnézzen oda. Tájai szépségeivel nem memém csalogatni. Pedig tó is volt a falu közepén, mi legalábbis tónak neveztük; ha befagyott, kocsolyáztunk is rajta. Később az előljáróság kegyetlen józansággal megállapította, hogy nem tó ez, hanem pocsolya, és feltöltette. (Akkor én már nem voltam ott.)

A katolikus templom egy homokhalmon épült – mi templomhegynek mondtuk. Néhány akácfa parkosította, és nyári esteken a vakációra hazatért deák-ifjúság, tanítók, tanítónők ott gyűltek össze, hogy egy-egy halk szóval, gesztussal adózzanak ártatlanul Erosznak – a paplaktól nem kellett tartaniuk, kissé messzebb volt, a templom háta mögött. Diszkrétnek voltak, a község nem vette szájukra őket; a szigorú és igen respektált jegyzőhöz, Lajthay Benjáminhoz sem jutott el a híre, mert az aligha tűrte volna – minek is nevezzem ezeket a harmadik tea leöntésű bacchanáliákat? Muszáj erről még egyet-mást elmondanom, csillagos emlékeim közé tartoznak. A vasárnapok és ünnepnapok nagyon szépek voltak Mélykúton; gyermekkoromban szerettem nézni, amikor a népek misére gyülekeztek, asszonyok, lányok közvetlen a templom előtt –, a férfiak – a legények és emberek – szemben a templommal, a község-háza előtt. A lányok, ma is látom őket, ahogy összefogózva fölvonulnak, száz szoknyában, a legfelső nehéz selyem volt – virágos mintájú löbtykében, színes fejkendővel –, de hogy tudok ennél pontosabb leírást adni [...] A férfiak kékposztó ünnepi öltözetben, vagy igénytelenebb fekete ebelsz (everlasting) ruhában; a legények selyembársony, vagy brokát mellénnel (mándli, lajbi), pakfong gombsorral –, szívesen emlékezem erre, nagyon szép volt.

Zsidó imaház is volt a faluban; tán huszonöt

zsidó család élt ott, kik előteremtették, nem könnyen, az előimádkozó és a tanító költségeit. Templomuk földes padlójú két egyszerű szobából állt, egymástól derékig érő fakorlással elválasztva, hogy a férfiak és a nők külön hirdethessék az Isten dicsőségét. A férfiak az első szobában imádkoztak, ahol a frigyszekrény állt az Ótestamentum pergamentekercsével. Nem kedveltem az imaházat; ünnepi gyülekezetét, fehér lepelbe öltözött férfival, kik érthetetlen nyelven egyhangon mormolták imáikat; a frigyszekrény előtt az előimádkozó, ki nagy ünnepélyességgel emelte ki a tórárt, a világ legrégebb magna chartáját, lényegében egy szerződést, melyet az Úristen kötött Ábrahámval, s amelyet, mint az államszerződéseket, egyáltalán egyik fél sem tartotta be.

Idegenkedésemnek forrása nyilván az volt, hogy apám, kit igen szerettem, s ki tekintély volt előttem, nem volt vallásos ember, s keveset törődött a zsidó szertartásokkal. Nagy ünnepek alkalmával – Újévkor és engesztelés napján – a templomba ment, de soha nem vett részt a szombati istentiszteleten –, nagy néha egy halott emlékezetére tartott esti misén, ha a halott rokonsága külön megkérte erre, mert hogy legalább tíz férfinak kellett ott imádkoznia, ez volt a vallás parancsa. „*Miért kell ehhez tíz ember?*” – kérdeztem apámtól. „*Ha egyszer az Isten úgy rendelte, hogy kilenc kevés neki, akkor ezen ne rágódjunk, nyugodjunk bele.*” Bele is nyugodtam. Sokáig így voltam a Biblia minden tételével: kétségeim voltak, fölvettem egy-egy kérdést, s aztán okoskodás nélkül fogadtam el tételeit. Az ésszerűség kora úgyszólván elég korán következett el.

Volt két szertartás, mely mégis megragadta fantáziámat. Az egyik a húsvét ünnepe volt, melynek nyolc napja nagy változást jelentett életünkben, s melynek rítusaihoz anyám különösen ragaszkodott. Más edényekből ettünk, aztán más ételeket is, bár ebben nem vagyok bizonyos, de kenyér helyett macit, vagy mint otthon mondták: laskát, azaz kovásztalan kenyeret. A kovásztalan kenyeret egy tó menti parasztházban sütötték – nagyon tiszta ház, mondotta anyám –, és parasztlányok végezték a munkát. Ott settenkedtem körülöttük, mert jókedvűek voltak, sokat nevettek, kedvesek voltak hozzám, s ha egy-egy tréfás megjegyzést tettek férfiúi voltomra, hogy mit, azt még anyám beszédéből, kinek elmondottam, sem értettem meg [...] De az igazi szenzáció a húsvét esti ünnepi vacsora volt, melyben sajnálatomra nem volt részem. Barátaimtól tudtam ennek meglepő ceremóniáját, de apám erre nem volt kapható, éppen körülményes ceremóniája volt az, amitől idegenkedett [...]

A másik szertartás, ami hatott rám, majdnem hogy nemesítőn, az engesztelés napja volt, amikor az imádkozás csúcspontján megszó-

lalt a kürt. Igen, nem az engesztelés ünnepe volt, ami megrázott, hiszen alig tudtam valamit jelentőségéről, hanem a kürt szava, ahogy panaszosan és parancsolón meghajlásra kényszerítette a községet; fehér lepelbe burkolt tömeg, zokogásban, vagy sötét panaszban, vagy imában egybeforrva. Az engesztelés napja a legnagyobb zsidó ünnep – anyám magyarázta nekem –, a bűnök megbánását és megbocsátását jelenti. „*A jó Isten megbocsátja bűneinket, és nekünk is meg kell bocsátanunk, ami rosszat másokkal elkövettünk*”, tette hozzá, és kibékült Helén nénivel, akivel tán egy fél éve nem volt beszédes viszonyban. De hogy milyen bűnök tudata élhetett bennem hat-hét éves koromban, hogy a kürtző így megrázott, azt nem tudnám megmondani.

Tény az, hogy már rég elszakadtam örökölt hitemtől és minden hittől, vagy mondjuk: pozitív vallástól, még ha nevelő hatásukat értékelni is tudtam –, hogy ez hogyan következett el, milyen hatások, válságok rendjén, erről majd külön vallok –, a kürtző időnként megcsendül számomra, és nem minden emóció nélkül [...]

Tó és hegy – más topográfiai nevezetesség nem volt falumban. Széles utcák, akácfákkal és eperfákkal szegélyezve, homok és por vastagon, őszidőben vagy hóolvadáskor feneketlen sár –, nem emlékszem, hogy ez valaha is zavart volna. Télen kiscsizmát viseltem; suszter nagybátyám nagy műgonddal csinálta, és én hamar megtanultam, hogy kell lábam fejét barketkapcába burkolni – nem is volt ez olyan egyszerű dolog. Hogy aztán valaki így ragaszkodjon falujához, és ne jusson eszébe, még felnőtt korában sem, hogy kitanulja szo-

Fenyő Miksa édesanyja,
Melcer Lujza 1880 k.

ciális és gazdasági adottságait, szóval hogy falukutató legyen, hát ez bizony szegény. Pedig milyen irigységgel állapítottam meg, hogy abban a vékonyka földrajzfüzetben, mit a harmadik elemiben olvastak, Jánoshalmáról (akkor még Jankovác) meg van írva, hogy „jeges almáiról híres”, ellenben Mélykútról semmi, sem a tó, sem a templomhegy. Az persze eszébe sem jutott, hogy abban a tudós műben, mely Magyarország vármegyéiről és városairól megjelent, utánalapozzon megyéje történetének, holott abból megtudhatta volna, hogy honnan van falujában az a sok tót hangzású név: az Árvai Tótok, Misákok, Novákok, Krizsákok s hasonlók, akik nagyot bámultak volna, derék magyarok, ha megtudják, amit én is csak későn tudtam meg, hogy a törökök kitakarodása után tót telepések keveredtek itt a tiszta magyarsággal, és váltak maguk is tiszta magyarrá. Beértem azzal, hogy felnőtt koromban fálum nyelvjárását ismertető tudós cikkeket küldöttem Simonyi Zsigmond *Magyar Nyelvőr*ének, mely azokat szívesen közölte [...]

Melyek is azok az események, amelyek gyermekkoromból emlékezetemben maradtak? Kisgyerekkori barátokra alig emlékszem – nem mondom neveket, minek is – [...] „Mit is jelent egy név? Amit mi rózsának mondunk, minden más névvel éppoly édes illatú volna.” Kettő maradt meg közülük férfikoromig; az egyik korán meghalt; a másikkal a nációk végeztek. Később, amikor mint diák Pestről hazajártam a vakációkra, már több kedves barátot szereztem, akikre életem egész folyamán mindig szeretettel gondoltam [...] Mindüknek figyeltem pályáját, még akkor is, amikor messze estünk egymástól; szívesen gondoltam rájuk, s nagyon hiszem, hogy ők is rám. Két parasztfiú volt közöttük, az egyik orvos lett, a másik ügyvéd, elszármaztak Mélykútról, de ahol éltek, dolgoztak, becsülettel megállták helyüket. Aztán volt két barátom, a két *Kőszegi* fiú: az egyik, a Lajos, kispap volt, de levetette szép fehér reverendáját, jogot végzett, törvényszéki bíró korában néha találkoztam vele, fiatalok voltunk, és mégis mindig a múltól beszélgettünk. Az öccsét, Antit, különösen szerettem; tanítónak készült. Muzsikus volt, majd hogyanem magától lett az a muzsikához. Addig számomra a mélykúti cigánybanda és tamburásbanda jelentette a muzsikát. Anti komolyan törődött zenei kiképzésemmel, kis kórust szervezett, s abba engem is besorolt, ki még a boci-boci tarkát sem tudtam elénekelni. Hogy a kórus viszi az én hangomat is, mondotta. S végül magam is meg voltam győződve, hogy senki olyan szépen nem tudja elénekelni [...] Egyszer, amikor legény koromban meglátogatott, elvittem

az operába, kissé nagyképen magyarázva neki, hogy az az igazi zene, amit ott hallani fog. A *Walkürhöz* vittem, s kaján örömmel lestem a hatást; meg voltam győződve, hogy unni fogja. Rendkívül érdekelte, s olyan szépségekre hívta fel figyelmemet, miket addig észre sem vettem. Szégyelltem magam előtte.

S még volt egy néhány barátom; egyebet nem tudok mondani róluk, mint hogy ifjúságom idején számomra sokat jelentettek; vakációm alkalmával mindig nehezen vártam találkozásunk óráját, mert mindig volt mit közölnünk egymással. Az, hogy mindannyian lettünk valamivé, abban része lehetett barátságunknak. A kedves *Knézy Lehel*nek (utóbb neves lapszerkesztő és történetíró lett Baján – a szerk.) az ő barátságán kívül még egy értékes barátságot köszönhettem, *Juhász Árpád*ét, aki Lehel édesanyjának fivére volt. Juhász Árpád festő volt, a gödöllői művészcsoporthoz tagja [...] Boldog voltam, ha Mélykútra jött, és beszélgethettünk [...]

A ház, amelyben laktunk, a miénk volt; huszonöt éves koromig kalandos álmotjaink szép kikötője, ahová vakációkra mindig boldogan tértem vissza. Álmodó gyerek voltam, s igazán szépeket álmodni csak Mélykúton, a szülői házban lehetett. Az, hogy egy kalibában születtem, melyet *Rédli* báróéktól vettünk bérbe, ezt csak anyámtól tudtam; én már csak a sárga, meszelt, náddal fedett házunkra emlékszem, melynek három ablaka nyílt az utcára, ajtaja a műhelyből, s a ház előtt egy pad volt, előtte egy ecetfa –, mi legalább így nevezte, csak így katonai becsületszóval erősítgetem: gyönyörű palota volt. Igaz, hogy később, amikor sejteni kezdtem, hogy a báróság az csudavalami, szemrehányást tettem anyámnak, hogy kár volt *Rédli*éket otthagyni – de az is lehet, hogy ez jóval későbbi, irodalmásított emlék. Egy másik előkelőség, kit *Rédli* báróékkal egyenlő rangban gyermeki hódolatom vett körül: *Leopold Kohn* volt. Nem Kohn Lipót, hanem Leopold Kohn, a Mélykúttal szomszédos tinójarási uradalom bérlője. Már maga ez a szó: „uradalom” mágikus hatással volt rám, s hogy ez a nagy darab föld, melynél akkori tudomásom szerint csak egy volt nagyobb a világon, a közeli kisszállási uradalom [...] Szóval a tinójarási uradalom a vallásalapítvány tulajdona volt, s Kohn Lipót volt nagy hatalmú bérlője. Hogy erről mennyi volt gyermekkorom tudásom s mennyi a későbbi időké, azt nem tudom; tény az, hogy a mélykúti zsidó szemében Kohn Lipót jelentette a mérhetetlen gazdagságot és a gazdagság szinonimáját, a hatalmat. Még később is, pesti diák koromban, ha az a néhány fillér zsebpénz, amit havonta nem a legrendszerebben kaptam, a hó vége előtt kifogyott, apám meggyőződéssel, bár nem szigorúan hánytva szememre: neked

Leopold Kohn vagyona is kevés volna. Nagyon fájlam, hogy soha életemben nem volt alkalmam e mondás igazságát kipróbálnom.

S ha egyébként nem értesültem volna Kohn Lipót előkelőségéről, meggyőződtem volna erről, ahogy az „uróság” családja – mert a mélykúti parasztok nem hívták Kohn Lipótnak, hanem uraságnak –, szóval ahogy két szép lánya bejött a pusztáról a faluba, mégpedig fiakkereken, hogy ott *Donáth Sámuel* boltjában egyet-mást vásároljanak [...] Fiakkereken jöttek be, leszálltak házuk előtt, hogy egy-egy blúz szűkítését-bővítését, egy-egy ruhadarab átalakítását megbeszéljék anyámmal. Szenzáció volt ez számomra, és nemcsak számomra; pláne, hogy az is megtörtént, hogy a fiakker direkt bejött anyámért, s kivitte a majorba, hogy egyet-mást a gyönyörű nők kívánsága szerint átalakítson. Így sütött rám egy-egy fényes sugara a hatalomnak s előkelőségnek, amit a tinójarási uradalom Mélykút számára jelentett [...]

A kisszállási uradalmat említettem az előbb. Már kisgyerek koromban tudtam, hogy nevezetes hely ez, mert édesanyám meggyőződéssel vallotta, hogy rétestésztát csak kisszállási lisztből lehet nyújtani; más lisztből való összeviszva szakadozik. Kisszállás Mélykúttól vagy másfél órányira feküdt, vasúti állomás volt, s ha Budapestre mentünk, ott szálltunk föl, s onnan jöttünk, mint én vakációra, ott várt ránk Bódi bácsi kocsija –, a jövet mindig ünnep volt nekem, a menet nagy szomorúság. A vasút, mely Mélykutat a világgal összekötötte, csak jóval később, a század elején épült. A kisszállási uradalom egy előkelő olasz grófi családé volt, a *San Martino* grófoké, akikről csak később tudtam meg, hogy Kohn Lipótnál is előkelőbbek. A mélykúti parasztok nyilván nem tudták ezt, mert őket egyszerűen számártinó grófoknak mondták. [...]

Fenyő Miksa ifjú házasként első feleségével, Rellával

Apám sváb környezetben nőtt fel, gyermekkorában nem is tudott jól magyarul, de aztán vándorlegény korában, amikor mindig magyar helyeken dolgozott, kitűnően megtanult magyarul, és Mélykúton parasztjainkkal a magunk nyelvén beszélt. „Megvan?” – kérdezte tőle Misák bácsi, amikor adósságát leszámolta neki. „Szűken” – mondotta apám. Nekem nagyon tetszett ez a felelet – föl is tettem magamban, hogy beküldöm a *Nyelvőr*nek. Meg az is tetszett, hogy amikor mélykúti bormintát hoztak neki – mert sem a mélykúti borok, sem a mélykúti gyümölcsök nem voltak híresek, a jankováciák igen –, hogy kóstolja meg: „Hogy ízlik?” – kérdezte tőle az eladó. „Nem rossz – mondotta apám –, csak az a baj, hogy minden adósságom eszembe jut.” Ha kész ruhát próbált valamely-

lyik vevőjére, s jól állt: „tán az ablak előtt ment el ez a fiú, amikor a ruhát szabtam.” Szívesen beszélt mestereiről, a velük esett dolgokról [...]

Apám idegenkedett attól, hogy gyermekeivel szemben gyöngédséget mutasson; nevelési elv volt ez akkor, s nagyon meg kellett magát erőltetnie, hogy betartsa. Anyám maga volt a gyöngédség, s nem takarékoskodott annak megnyilvánításával: vakációink azzal teltek el, hogy mindenben – napjaink beosztásában, ételben, italban – kedvünket kereste. Volt egy nevelési axiómája: „mit csinálsz, ha majd idegenben leszel?” – de mi úgy éltünk otthon, mintha örökké ott élnénk, minden más hely számunkra, Budapest is, csak átmenő állomás volt. Nagyon szépen beszélt magyarul. Várpalotán született, aho-

vá egyszer ellátogattam [...] A legboldogabb óráim voltak, amikor otthon a vakációban egy-egy jó regényt, mialatt egy lajbi gomblyukait kivarrta, fölolvashattam neki. Mindig is érdeklődött olvasmányaim, s még inkább utazgatásaim iránt. Gondolatban elkísért utaimon; velem volt Salzburgban; apjától, ki művelt tanító volt, sokat hallott erről a városról – tán én is e réven kerültem többször oda. És elkísért Velencébe, melyről keveset tudott, sokat álmodott. Azon a listán, melybe életem bünös mulasztásait följegyeztem, az első helyen áll, hogy apámat-anyámat nem vittem magammal – legalább egyszer – egy velencei útra. Milyen szenzáció lett volna ez számunkra, milyen elégtétel nehéz életük vergődése miatt.”

Közzéteszi: Dr. Rauzs József

Mélykút büszkesége: a Szederinda Népzenei Egyesület

■ Az egyesület 2004-ben alakult, három zenekart működtet, amelyeket az alábbiakban mutatunk be.

A Szederinda citerazenekar

„Ki hűséget vet – életet arat, / és a gyökér, az megmarad.” (Wass Albert). Ez a hitvallása a hagyatékot ápoló, őrző és tovább örökítő Szederinda Citerazenekarnak – és a megmaradás ígéje, a megtartás parancsa. Az ének, a tánc, a vígság közösségeket szólít meg, gyűjtött össze ez alatt a negyven év alatt, határon innen és túl is. Olyan közösségeket, amelyben öröm magyarnak lenni.

Zenekarunk egymás és a népzene szeretetéből kovacsolódott. Tevékenységében elismerésre méltó folytonosságról tanúskodik. Keresi azokat a formákat, amelyekben a hagyományos zenekultúra értékeit átadhatja, tovább éltheti. Muzsikánkban a népzene hiteles megszólaltatására törekszünk. Együttesünk 1975-ben alakult, azóta hűséges megszólaltatója a magyar népdalnak. A feldolgozó és oktató munkán kívül fellépett hazai és külföldi színpadokon, találkozók, fesztiválok.

Az évek során többször mérettettünk meg szakmai zsűri előtt is. Együttesünk büszke a szakmai zsűri előtt elért eredményeire, de idejének legnagyobb részét nem a minősítésekre való felkészülés, hanem a falunapokra, időseknapi fellépésekre, dalostalálkozókra s egyéb fellépésekre való próbák kötik le. Ezek azok az alkalmak, amelyeken a népdalt igazán közel tudjuk vinni a közönséghez.

Bármelyik díjnál fontosabbnak tartjuk a közönség tapsát, szeretetét. Természetesen azért kaptunk díjakat, a KÓTA országos minősítőin többször részt vettünk, legutóbb az Arany-páva Díjat kaptuk meg. Egy együttes igazi

értékét nem csupán az elért ezüstök, aranyak adják. Ha így volna, bizony szegényes lenne az együttes belső élete. Olsvai Imre népzene-kutató hangsúlyozza: „Az effajta együttesek elsődleges célja és feladata legyen a magyar népdalkincs ápolása, tolmácsolása.” Olsvai tanár úr szavai igazak. A Szederinda citerazenekar is ezt teszi hosszú évek óta. Ám, ahogy említettem, a közönségtől kapott visszajelzéseket tartjuk a legfontosabbnak, illetve a határainkon túli magyar barátainkhoz való eljutást.

A Szederinda ablakot nyitott a Bácska népdalkincsére, ez a fő repertoárja, de szívesen merít más tájegységek dalaiból is. Dalainkban megelevenednek előttünk a bácskai lakodalmas szokások, de találkozhatunk a magyar nép élcelődő kedvével is.

40 év sok idő, és különösen nagy jelentőségű egy közösség életében. Mit is jelent hát nekünk, citerásoknak ez a négy évtized? Megannyi próbát, gyöngyöző homlokú citerásokat, sok fellépést, elpattanó húrokat, vilámgyors átöltözéseket, a közönség vastapsát, a sikert, a kudarcot, de jelenti a külföldi utakat, a rengeteg barátot és a hajnalig tartó közös dalolásokat. Az elmúlt 40 év alatt a nép-

dal, a zene szeretete beleivódott a szívünkbe, lelkünkbe, és meghatározta egész életünket.

A Pityókások citerazenekar

Az együttes 2012-ben alakult a Mélykúti Szederinda citerazenekar fiatal tagjaiból. Az ő támogatásával, bátorításukkal kezdődött a közös tevékenység, alakult a népzene szeretete, valamint a közös élményeknek, az együtt töltött családi hangulatnak köszönhetően összekovacsolódott az együttes. Tagjai más hangszereket is megszólaltatnak, így például népi brácsa, hegedű, valamint tambura, de a néptánc is jelentős helyet foglal el hétköznapijaikban. A zenekar vezetője: Lakatos András.

A Galagonya citerazenekar

A 40 éve működő Szederinda citerazenekar folyamatosságának titka a fiatalok bevonása a népzene, a citerajáték elsajátításába, utánpótlás nevelése a zenekar számára. A jól sikerült előadások után mindig vannak lelkes gyerekek, fiatalok, akik kérik felvételüket a zenekarba, látva a jó hangulatot, barátokat, sikereket. A gyermekek Sári Béla vezetésével 2013-ban kezdték próbáikat.

Börcsökné Kiss Erzsébet
egyesületi titkár

Prokop Péter Mélykúton

■ *Prokop Péter* 1919. január 6-án született Kalocsán. Édesapja *Prokop Márton* neves szabómester, édesanyja *Katona Teréz* volt. Rajztehetségére már az elemi iskolában felfigyeltek. Középiskolai tanulmányait Kalocsán, a jezsuita atyák gimnáziumában folytatta. A gimnázium legjobb rajzolójaként az utolsó két évet már papjelöltként végezte. A kitűnő érettségi után öt éven át a Hittudományi Főiskolán filozófiai és teológiai tanulmányok következtek. Az akkori kalocsai érsek pártolta művészeti törekvéseit, de miután 1942-ben elhalálozott, az új érsek más véleményen volt, és elküldte Dunapatajra káplánnak. *Bárd János* és *Belon Gellért* közbenjárására 1945-ben engedélyt kapott, hogy felvételizzen a Képzőművészeti Főiskolára. A sikeres felvételi vizsgát követően freskó szakon, *Kontuly Béla* osztályában elkezdte művészeti tanulmányait. Eseményképe *Aba Novák Vilmos* volt. Már főiskolai évei alatt kapott megbízásokat: Kecelre, illetve Dunatétlenre ment a nyári szünetekben templomi falképek készítésére. Váratlanul, fél évvel tanulmányai befejezése előtt egyházi felettesei visszahívták Budapestre. 1949-ben előbb Dusnokon káplán, majd fél év múlva Mélykúton hitoktató lett. Erről így vallott:

„Csak én tudom annak a háttérét, hogy ide küldtek. Jól érzem magam, büfelejtőnek. Megtérjek? Kigyógyuljak káros szenvedélyemből. Előtte nem engedték, hogy befejezzem a festőakadémiát, három és fél év után. Akkor azt hittem, összedől a világ, mert amit csináltam, nagyon akartam. Váratlanul Dusnokra helyeztek. Ha a nevem szlávos is, a zbogom-on (Isten veled!-en) kívül ma sem tudok egy szóval sem többet. Ezért hat hónap múlva ideküldtek hitoktatónak, tősgyökeres tiszta magyarok közé. A lelkipásztorkodás majd leköt, helyrehozza zilált lelkem; kábítószert, mely elvonja figyelmemet betegítő mániám felől...

Dudás plébános, akinek volt egy regényes önéletrajza: falun is pereg a film, megértve vigasztalt. A két jó káplántárs is bujtogatott: nehéz lesz visszaverődni a kerékvágásba. A fölött akkori gyerekeket, akiket vakmerően rám bízta, szívből szerettem. Élveztem a velük való foglalkozást, a vadkommunizmus akadékoskodása ellenére is, heti huszonnégy órában. Délutánonként modellt ültek tanítványaim.

Tovább folyt a nóta. A feltételezés (»menthetetlenül úgyis abbahagyja«) nem vált be. A törvényszerűség alól is van kivétel. Tárlatra való anyag született a gyerekportrékból.

Ekkor jelent meg váratlan őrangyalom, Belon Gellért. Sajnálta is, hitt is bennem. Fölheccelt egy száz négyzetméteres freskóra, templomának szentélyfalára. (A sükösdői templomról van szó.) Az eredeti nagyságú rajzok szűk káplánszobám falán készültek: tíz darab tíz méter hosszú, egy méter széles falvédőpapír visszájára. A háromméteres alakok nem fértek föl a padlótól a plafonig. Csavargattam-nyitogattam a tekerceseket, aszerint, hogy fejen vagy lábon dolgoztam. A fekete szentet tejsavóval fixálgattam, fél évi, éjszakákba nyúló munka volt. Az elkészült vázlatot teljes nagyságában kitéttük majdani helyére. Akkor láttam magam is először, mit követtem el. A jóváhagyó bizottság is a helyszínre vonult (akik között egy szakértő sem volt), a kivitelezést megtagadta. Az angyalok nem hallgatnak mindig a földiekre, Belon Gellért nem sokat törődött velük, a vakolatot leverette, és 1951-ben falra tettük a Krisztus király diadalát... Tehát mégsem aludt ki a szenvedély: az édes gyerekarcoknak sem volt elég ereje, hogy kioltásák.

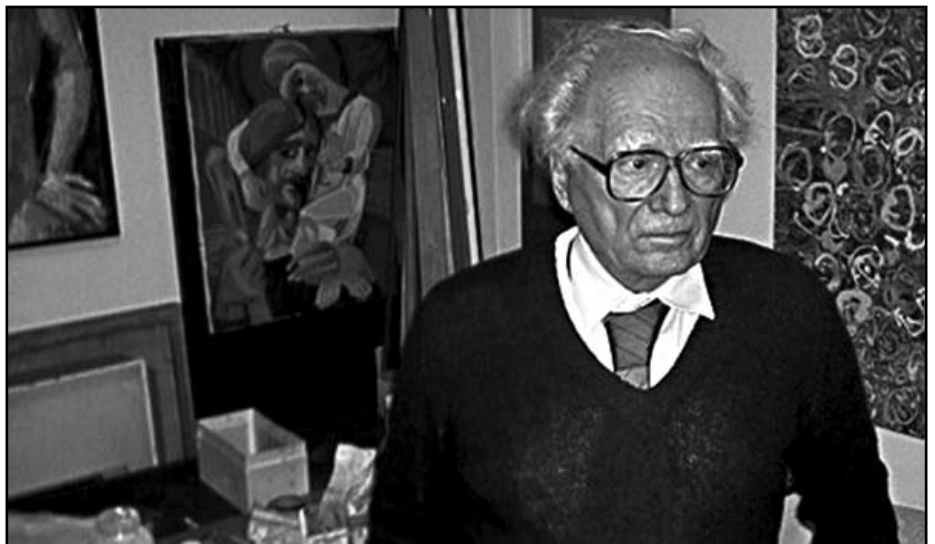
„A nagy freskóval kapcsolatban még talán érdekes elmondani, hogy festése közben jöttek a hívők, és találgatták, hogy melyik alak kire hasonlíthat a faluban. Sokan ugyanis abban a hiedelemben éltek, hogy sükösdiek szolgáltak modellként. De maga Prokop Péter mondta, így én is biztosan állíthatom, hogy nem sükösdieket ábrázolt a különböző figurákban. Ha volt élő modell, akkor az csak mélykúti lehetett, mert ottani káplánszobájában készítette el az egész freskó vázlatát, Sükösdre már kész, telerajzolt papirtekercesekkel érkezett [...]

Köztudott, hogy az oltárképen kívül a templom oldalfalai is végig Prokop-festményekkel voltak díszítve. Szenteket festett fel kb. 2 méteres magasságban [...] amikor a templom világítását rendezték...a képeket átvágták... falba helyezett műanyagcsövekkel. A templom kifestésekor viszont már nem hozták rendbe Prokop Péter festményeit, hanem egyszerűen lemeszelték azokat [...] Aki személyesen is ismerte a művészt, érzékelhette, hogy milyen erős érzelmi szálakkal kötődött sükösdői freskójához, és azt is, hogy mennyire bántotta az oldalfalak al secco képeinek értelmetlen elpusztítása.” (Schmidt Antal: Életem széljegyzetei... 151-152. oldal)

1955-ben a Baja-kiscsávolyi Szent Szív templom számára festett meg nyolc szentet életnagyságban, az oltár két oldalán.

Lovrity Sándor egykori mélykúti pedagógus így emlékezett rá: „Az ő órái csodálatos élményt jelentettek a gyerekeknek, akik szinte meg se mukkantak, mert annyira meglepődtek azoktól a rajzoktól, amelyekkel Prokop Péter a mondanivalóját kísérte. A Biblia tanítása megelevenedett a gyerekek szeme előtt, és ennek következtében rendkívül népszerű volt, és ez a népszerűsége a későbbiek során is megmaradt [...]

A vele való találkozások az iskolában rendszeresek, de mindig nagyon szűk körűek voltak. A nyilvánosság teljes kizárásával zajlottak, mert egyetlen bejelentés elegendő lett volna ahhoz, hogy bajba keveredjünk. Mivel az iskola igazgatója egy átlagon felüli intelligenciával rendelkező, értelmes, olvasott fiatalember (*Gusztonyi Károly*) volt, így először ők ketten alakítottak ki kapcsolatot, én pedig, aki jóval fiatalabb voltam, csak menet közben

Prokop Péter

Szent Erzsébet Prokop Péter oltárképén

kapcsolódtam be ezekbe a beszélgetésekbe.” (Schmidt Antal: Életem széljegyzetei... 159. old.)

„Ekkor ért a keserű malőr. Az új plébános alatt (ugyanúgy, mint máskor) mi, a három káplán nem olvastuk föl az ún. trágyázó körlevelet. Szószékről? Abban a kuláküldöző világban, amikor erőszakkal vették el a földeket, mi buzdítsunk munkára? Azokat buzdítsuk, akiknek a kezéből kilopták sajátjukat? Ilyen közreműködés szegényünk lett volna. Ma már csak az tudja, ki azokat az időket átélte. Vasárnap történt az engedelmesség. Hétfőn feljelentett az illetékes. Kedden ránk tört az államügyi megbízott. Irgalom nélkül, azonnali áthelyezést követelt. Elsőáldozóimat cserbenhagyva, vasárnapra már Felsőszentivánra költöztetett át a stráfkocsi...”

Prokop Péter Szecső Mihály plébánossága alatt volt Mélykúton káplán. A plébános kifelé igyekezett vonalasnak tűnni, ezáltal fedezte a radikálisan antikommunista nézetű káplánjait, akik ezt a meggyőződésüket nem is igen titkolták.

„Majd odébb, Kiskőrösre kerültem. Ott ért életem legnagyobb fordulója. Mire képes egy mondat ereje? Újból őrangyalom, Belon Gellért kiáltott rám a kalocsai nagytemplom előtt: »Te még mindig itt vagy?« (1957. január 3-án, a levert felkelés utáni reménytelen helyzetben.)... Három nap múlva Jugoszláviába disszidáltam. Négy

hónap után, különféle táborokon át Itáliába érkeztem.”

Prokop Péter római otthona 1957 tavaszától a Pápai Magyar Intézet lett. Beiratkozott az Accademia delle Belle Arti festő szakára, ahol három év múlva megkapta művészközlését. Ezt követően egyre szaporodtak megbízatásai mind Olaszországban, mind Amerikában. 1964-ben otthona a magyar egyház kezébe került, s az addig ott lakó papoknak el kellett hagyniuk azt. A kilakoltatás után létesült svájci magánkezdeményezésből a Szent István zárándokház, amelynek kápolnáját Prokop Péter tervezhette, festhette ki. Sőt, a házat körülvevő park kialakítása is az ő keze nyomát viseli. E ház lett otthona 1999-ig, amikor hazaköltözött Budapestre. Ezt megelőzően számos helyre készített szébbnél szebb műveket (Róma, Fatima, Toledo stb.). A politikai enyhülés következtében magyarországi megrendeléseket is teljesíthetett (Kaskantyú, Kalocsa stb.). Festményeiből számos országban nyílt kiállítás (Olaszország, Lengyelország, Németország, Ausztria).

Prokop Péter Rómában értesült arról, hogy Mélykúton új templom épül. Háromrészes oltárképét festett az új templom számára legkedvesebb női szentjéről, Szent Erzsébetről, 4x3 méter nagyságban. Postán küldte el 1962-ben, mivel disszidensként akkoriban még letartóztatás veszélye nélkül nem jöhetett vissza Magyarországra. A mélykúti Szent Erzsébet-templom legnagyobb művészeti értéke a háromrészes oltárkép, amely Prokop Péter egyik főműve.

„A háromrészes oltárkép középrésze a fiatal magyar királylányt jeleníti meg, a szeretet tűzpiros, előkelő ruhájában és fehér palástban, amelyet fénylő fehérek hatnak át. Egész alakját mélykék sáv övezi, amelynek éles kontrasztja fokozza Erzsébet kiemelését. Őlében a rózsák, jobbajával kenyeret ad az előtte balról térdelő, nagy hittel feléje forduló szegény férfinak. Ő remegve nyújtja balját a kenyér felé. Erzsébet nagy kék szeme nem reá tekint, hanem elgondolkodva a távolba. Ő mindenkinek ad, válogatás nélkül, mindent, amit Istentől kapott. Adja, szívből, mert Krisztust látja a szegényben. Jobboldalt, az előtérben, a férfi felesége térdel, karján a gyermekével. Megrendítően esdekel. A háttérben a téli, hófedte wartburgi hegyoldal jelzésszerűen övezi Erzsébet alakját. Jobbra fent a vár és a város kubisztikus képe. Kétoldalt a thüringiai erdők csupasz téli fái, amelyek ágain egy-egy madárpár dalol. Jobbra, az asszony és a gyermek felett, mintha díszes karácsonyfává változnának a zúsmarás ágak. Ünnepe van e szegény család szívében, Karácsony!

A középképet kétoldalt két keskeny, függőleges tábla övezi, amelyen egymás alatt három-három kép ad példát az irgalmasság tetteinek gyakorlására. Balra fent Szent László király nagy hittel üt a sziklára, hogy szomjazó vitézeinek inni adjon, és máris ömlik a forrásvíz! Alatta Szent Kristóf viszi át a folyón az embereket, és az egyik gyermekben Krisztus szól hozzá. Majd Szent Márton, a római lovas katona, Amiens városkapujában megáll a mezítelen láttán, és kettészeli köpenyét, hogy betakarja őt.

A jobb oldali táblán a felső kép Erzsébetet és férjét állítja elének, amint az általuk gondozott leprásban Krisztusra ismernek. Majd a neves francia pap, Páli Szent Vince, aki a XVII. században a gályarabok legfőbb segítője volt. Szent Vince kalodába zárt lába előtt, a talpához támasztva olvashatjuk a szignatúrát: Prokop Péter. Róma. 1962. Itt sem véletlen a művész nevének elhelyezése. Prokop Péter egész földi élete a szigorú aszkézis, az önfegyelem rabságában telt Istenért és embertársaiért.

A harmadik kép a halottak méltó eltemetésére figyelmeztet. Mindkét táblát kétsoros felirat zárja: BÁRMIT TETTETEK, NEKEM TETTÉTEK. (Máté 25, 40)” (Prokop Mária: Prokop Péter... 32-34. oldal)

Rómában élt és alkotott 1957 és 1999 között. 1992-ben volt aranyérem. 1999-ben visszatért hazájába, és Csepelen telepedett le a Szent József otthonban. „Öregotthonba sodortattam idősült kortársaim közé, mert művészetemmel együtt sem kellettem régi és új főnökeimnek.”

Prokop atya 2003. november 11-én, életének 85. évében, Budapesten visszaadta lelkét Teremtőjének. Talán augusztusi mélykúti szereplése volt az utolsó alkalom, amikor nagy nyilvánosság előtt beszélt. S a fülünknek mily kedveset: „Én ide Mélykútra tulajdonképpen büntetésből kerültem. Hogy azt a három és fél évet, amit eltököltem a Képzőművészeti Főiskolán, azt itt bepótoljam és elfelejtsem. Bevallom: életömnek legszöbb hat esztendeje itt zajlott le Mélykúton. Ezek a gyerekek között olyan jól éreztem magam és ők is szerettek engem, és ezt nem felejttem el sose, hogy ezt Mélykútról kaptam, és mindig boldogan emlékszem vissza rá.”

2007-ben a Szent Erzsébet-év alkalmából Sri Lankán (régibben Ceylon), Kalagenában a katolikus szerzetesnővérek által vezetett lánykollégium Szent Erzsébet nevét vette fel, és ott elhelyezték Prokop Péter mélykúti oltárképének kicsinyített másolatát is.

Dr. Rauzs József

A mélykúti Szent Erzsébet-ereklye

■ Az ereklye szűkebb értelemben Jézus, Szűz Mária, valamely szent, illetve tágabb értelemben valláshoz kötődő személy teste, testrésze, ruhája, használati tárgya, amelyet kultikus tisztelet övez. Hitelesség szempontjából megkülönböztetnek jóváhagyott (hitelességét egyházi hatóság okmánnyal és pecséttel igazolja), illetve jóvá nem hagyott (okmány nélküli) ereklyét. Előbbi liturgikus tisztelet tárgya lehet, utóbbi csak magántiszteletben részesülhet. Őrzése ereklyetartóban történik.

A mai értelemben vett ereklyetisztelet 150 után kezdődött. Először a római vértanúk maradványait illették kultikus tisztelettel, a VI. században már ritkaságnak számított az ereklye nélküli oltár. A templomok számának növekedése szükségessé tette az ereklyék darabolással történő szétosztását. Ez olyan méreteket öltött, hogy óhatatlanul kegyes csalások, visszaélések sorozatát indította el. Ennek visszafogása céljából vezették be a középkorban az okmányokkal történő hitelesítést. Kiközösítés terhe mellett megtiltották az ereklyék árusítását, illetve átvitelüket engedélyhez kötötték.

Szent Erzsébet holttestének az ereklyetisztelet miatt hányattatott sors jutott. 1231-ben hunyt el, holttestét négy napon át közszemlére helyezték. Az előtte elvonulók közül többen kis darabot vágtak le a ruhájából, sőt, testét (!) is megcsonkították. Temetése való-

ságos hisztéria közepette zajlott. Attól kellett tartani, hogy rajongói még jobban megcsonkítják tetemét. Holttestét először 1235-ben emelték ki a sírjából. Ekkor Perugiában tették ki közszemlére, mivel május 27-én zajlott a szentté avatási szertartás. Ugyanebben az évben kezdték el Marburgban egy templom építését Szent Erzsébet tiszteletére.

1236. május 1-jén történt Erzsébet földi maradványainak oltárra emelése az építés alatt álló templomban. A felbontott sírból kiemelt tetemét biborszínű lepelbe csavarták, majd fémkoporsóba tették. Ebből az alkalomból közel kétszázezren jelentek meg Marburgban. A fanatikus hívőktől nem sikerült teljes mértékben megóvni a maradványokat: többen ereklyeként vágtak le kisebb darabokat a hajából, a körméből és a fátylából. 1249-ben a pápa megbízta a mainzi érseket, hogy Erzsébet hamvait helyezték át. Erre az alkalomra készült egy ereklyetartó, s ebben kerültek a maradványok a részben kész marburgi Szent Erzsébet-templomba. A marburgi Szent Erzsébet-templomot 1283-ban szentelték fel. Erzsébet földi maradványait aranyozott faládikóba tették, és az 1290-ben épített új főoltárra helyezték. Ettől fogva az ereklyék sorsa meglehetősen bizonytalan, nem kellően dokumentált.

Marburgot *Hesseni Fülöp* örgróf 1526-ban erőszakosan protestánssá tette. 1528-ban kiűzték a városból a ferences szerzeteseket. 1529-ben betörték az Erzsébet tiszteletére emelt templomba, sírját feldúlták, csontjait egy abrakostarisznyában a várba vitték. Fülöp gróf megparancsolta, hogy a csontokat más csontokkal összekeverve a Szent Mihály temetőben ássák el. Erzsébet tisztelete azonban olyan erős volt, hogy az embertelen parancsot nem teljesítették. A csontokat Wartburg várába vitték. A német lovagrend jelentette az esetet *V. Károly* német-római császárnak, aki az eredeti állapot visszaállítására utasította Fülöp örgróft. Ez nem történt meg addig, míg az örgróf 1548-ban a mülbergi csata után fogságba nem esett.

1548 és 1553 között az Erzsébetnek emelt templomban újra bevezették a római katolikus istentiszteletet, és az ereklyét titokban visszacsempészték. A csontokat a templom pincéjében elásták, további sorsuk ismeretlen. Ez egyben azt is jelenti, hogy a marburgi Szent Erzsébet templomnak sincs hiteles ereklyéje.

1583-ban Viterbóban az apostoli visitatio már írt egy Szent Erzsébet fejereklyéről. 1586-ban *Orániai Fülöp Vilmos* továbbadott egy, a tulajdonában lévő Szent Erzsébet fej-

ereklyét, amely utóbb Brüsszelben, a Szent Gudula-székesegyházban került elő 1931-ben. Az ereklyén olvasható felirat: „*Caput S. Elisabethae*”. *Habsburg Miksa* főherceg 1588-ban Marburgból, a protestánsok elől mentett ki egy fejereklyét, amelyet Bécsben, a klarisszák Szent Erzsébet templomában helyeztek el. 1636-ban *Hesseni Frigyes* katolizált, majd Boroszló (Wrocław) püspöke lett. Ő is vitt magával állítólagos Szent Erzsébet-ereklyét.

Már az eddig leírtak alapján is nyilvánvaló, hogy az ereklyéket illetően igen nagy a zűrzavar, a bizonytalanság. Nyilvánvaló, hogy bár Erzsébettel több csoda is megesett (gondoljunk csak a rózsacsodára), olyan csodáról mégsem tudunk, hogy három feje lett volna... Az ereklyékkal foglalkozó szakemberek jelenleg a viterbói koponya-ereklyét fogadják el hitelesnek. Viterbóban a Szent Ferenc bazilikában őrzik Szent Erzsébet koponyaereklyéjét, amelyet 2002-ben antropológiai vizsgálatnak vetettek alá. A szakemberek – *Odoardo Linoli* anatómia-professzor és *Luigi Capasso* kutató olasz részről; *Hankó Ildikó* és *Kiszely István* antropológus magyar részről – megvizsgálták és hitelesnek nyilvánították az ereklyét. A hitelesítési dokumentumot *Lorenzo Chiarinelli* viterbói püspök és *Pápai Lajos* győri püspök írta alá. A Szent Ferenc-bazilika egyik mellékoltárán magyar himnussal kivarrt terítő látható, a sekrestyében kalocsai virághímzéses papi miseruha van. 2004-ben ennél a mellékoltárnál rendeztek kiállítást Szent Erzsébetéről, a sárospataki múzeum segítségével.

A világban számtalan helyen őriznek Szent Erzsébet-csontereklyét. Nem kivétel ez alól Magyarország sem (Boldogkövővár, Budapest, Drégelypalánk, Körmend, Sárospatak, Ugod stb.). Ruhából álló ereklye viszonylag kevés van. Nézzük meg, mit tudunk Erzsébet ruhájáról, illetve az abból származható ereklyékről!

Erzsébet Marburgban vette fel a ferences harmadrend egyszerű öltözetét, amelyet élete végéig viselt. *Assisi Szent Ferenc* elküldte neki köpenyét, és Erzsébet azt drága ereklyeként őrizte. Halála előtt köpenyét egyik társnőjének ajándékozta. Attól sógora, *Thüringiai Konrád* szerezte meg, aki a Német Lovagrend nagymestere volt. A szent ruhadarab a későbbiekben *IX. (Szent) Lajos* francia király ereklyegyűjteményében bukkant fel. A zűrzavaros francia történelem ellenére a ferencesek jóvoltából fennmaradt.

A XX. században a kékeszürke textildarab eredeti, XIII. századi ládájában a kapucinusok kolostorába került.

Már 1231-ben, közvetlenül a halála után vágta le a kisebb darabokat a hívők a ravatalon fekvő Erzsébet ruhájából. 1236-ban, amikor Marburgban oltárra emelték, a fanatikus hívők ugyancsak megcsonkították a holttesten lévő ruhát. A későbbiek során inkább csak csontereklyékről írtak, ruhadarabokról hallgattak az írárok. Sárospatakon, a Szent Erzsébet-vártemplomban jelenleg is őrznek egy tenyérnyi ruhadarabot (bizánci készítésű selyembrokát).

A mélykúti Szent Erzsébet-ereklye igen piciny, milliméter nagyságrendű köpeny-ereklye, amelyet a Szent Erzsébet-templom

2012 végén kapott Vatikánból, a budapesti apostoli nunciatúrán keresztül. Ünnepeles átadását 2013-ban, Szent Erzsébet búcsúján tartották.

Az ereklye hitelességét tanúsító szövegben egyebek mellett ez áll: „[...] hitet teszünk és tanúsítjuk, hogy Mi Isten nagyobb dicsőségére és az Ő Szentjeinek tiszteletére elismertük, hogy ezek a darabkák Magyarországi Szent Erzsébet ruhájából valók, és azokat egy kerek formájú fém tartóban tiszteletteljesen elhelyeztük, jól bezárva, egy vörös színű zsinórral átkötve, pecsétünkkel lepecsételve, és Mélykút helység eklézsiájának a Kalocsa-Kecskeméti Egyházmegyében átadtuk annak a lehetőségével, hogy őrizze meg és a hívők nyilvános

tiszteletére állítsa ki, a kánonjog szabálya szerint. [...]”

Laikusként, de hívőként is érdekelne a mélykúti ereklye pontos származási helye. Aprócska mérete miatt nyilvánvaló, hogy egy nagyobb köpenydarabból vágta le. Hol lehet ez a nagyobb darab? Hogyan, milyen úton jutott a Vatikánba, majd onnan Mélykútra? Nem kételkedünk a vatikáni hivatal szavahihetőségében, a történelmi pontosság azonban megkívánná a fenti kérdések megválaszolását. Sajnálatos módon ezirányú érdeklődő levelünkre Rómából érkezett ugyan válaszlevél, de érdemi információkat nem tartalmazott.

Dr. Rauzs József

A baja-mélykúti út fejlesztéséről

■ A dualizmus korában a magyarországi infrastruktúra fejlesztésében elsődleges szerepet kapott a vasútépítés és a folyószabályozás. A nagy ember- és árutömegek mozgatására képes vasút és hajózás mellett a közúti szállítás az első világháború előtt még nagyon kezdetleges állapotban volt. A megfelelő szállítóeszközök – üzembiztos robbanómotoros járművek – hiánya mellett a korabeli úthálózat sem kedvezett a közúti közlekedésnek. Az úthálózat állami kezelésben volt – a magánutaktól eltekintve –, általános felügyeletüket a vármegyei székhelyekre települt államépítészeti hivatalok látták el, az önálló törvényhatósági joggal rendelkező városokat (Budapest kivételével) betagozták a vármegyei rendszerbe. Az egységes ellenőrző szerv azonban nem jelentett egységes kezelést. Fontosságuk alapján rangsorolták az utakat, ennek megfelelően fenntartójuk is más volt, ami nagy minőségbeli különbségeket eredményezett út és út között egy vármegyén belül. Külön problémát jelentett a vármegyei határokat átszelő közutak nem egységes kezelése. A közlekedési tárcához tartoztak a főutak, más néven transzverzális utak. A fővárost és a megyeszékhelyeket összekötő jó minőségű utak tartoztak ide. A vármegye kezelésében voltak a törvényhatósági műutak – kijelölt nyomvonalú, szilárd burkolatú utak –, a törvényhatósági közutak – kijelölt nyomvonalú, karbantartott utak – és egyéb utak – egy nyomtávú, szekér közlekedésére még alkalmas utak. Az így kialakított rendszerben a vármegyei államépítészeti hivatalok közötti hosszas egyeztetést követelt a megyehatárokat átszelő műutak és közutak építése, karbantartása. Külön problémát je-

lentett az olyan közút, amely csak egy rövid szakaszán lépett át egy másik vármegye területére, utána visszatért az első vármegyébe. Ebben az esetben az utépítési, útkarbantartási munkákat össze kellett hangolni a két vármegye között, ami nem ment mindig zökkenőmentesen. A Baja-Mélykút törvényhatósági közúttal is ez volt a probléma. Baja és Csávoly között 1400 méter hosszban az út Bajaszentistván területén haladt, ami ekkor Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez tartozott. A régi megyehatár nagyjából ott helyezkedett el, ahol a mai Szegedi útba torkollik a mátéházapusztai bekötőút, innen számítva az úton kb. másfél kilométer kelet felé a régi bajaszentistváni terület. A mélykúti út állapota 1902-ben a Bács-Bodrog

Vármegyei Magyar Királyi Államépítészeti Hivatal főmérnökének jelentésében külön bekezdést kapott:

„...Ezek után felhívom a tekintetes közigazgatási bizottság figyelmét azon körülményre, hogy a baja-mélykút-kisszállási törvényhatósági közútnak Bács-Bodrog vármegye területére eső része fokozatosan leendő kiépítése foganatba fog vétetni, de úgy ez, mint a városnak ezen út jó karba helyezésére irányuló törekvése teljesen kárba vész addig, amíg Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye az ezen közútból területére eső mintegy 1400 m hosszú szakaszt jó karba nem hozza. Javaslom tehát, méltóztassék a város polgármesterét felhívni, hogy a szóban forgó törvényhatósági közútszakasz

Mélykúti képeslap még a régi vasútállomással

járható állapotba helyezése és jó karban tartása iránt Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánját sürgősen keresse meg. Tisztelettel kérem, méltóztassék jelentésemet tudomásul venni. A m. kir. államépítészeti hivatal Zomborban, 1902. évi január hó 7-én a hivatal főnöke:

Stankovits György a k. hiv. főmérnök”

Az államépítészeti hivatal főmérnökének jelentését a bajai közgyűlés már másnap megtárgyalta, és feliratban fordult a szomszéd vármegye alispánjához az ügyben:

„532/1902. kig.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tekintetes alispáni hivatalának.

Budapest.

A zombori m. kir. államépítészeti hivatalnak Baja város közigazgatási bizottságához folyó évi január hó 7-én 30. szám alatt tett jelentése szerint a baja-mélykút-kisszállási törvényhatósági közútnak Bács-Bodrogh vármegye területére eső része fokozatosan leendő kiépítése foganatba fog vétetni, de úgy ez, valamint a városnak ezen út jó karba helyezésére irányuló törekvése teljesen kárba vész addig, amíg Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye az ezen közútból a területére eső mintegy 1.400 m hosszú szakaszt jó karba nem hozza.

Baja város közigazgatási bizottságának folyó évi január 8-án tartott üléséből 21. kib. szám alatt kelt határozat folytán hivatalos tisztelettel megkeresem a tekintetes alispáni hivatalt, hogy a kérdéses útszakaszt helyre állítása és jó karban tartása iránt sürgősen intézkedni méltóztatnék.

Baja, 1902. febr. 28.

Weisz”

A kérdéses útszakasról a vármegyei alispáni hivatal csak május végén válaszolt a bajaiaknak:

„8248/1902. kig.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja.

Baja thif. város Polgármesterének!

Hivatkozással a f. évi 532. sz. alatt kelt átiratára, van szerencsém tisztelettel értesíteni, hogy a vármegye területén átvonuló törvényhatósági utak revíziója most van folyamatban, s így a baja-mélykút-kisszállási th. közútnak Pest vármegye területére eső mintegy 1.400 m hosszú szakaszának kiépítése, illetve jó karba helyezése iránti megkeresésre érdemlegesen csak a revízió ügyében megtartandó helyszíni tárgyalások befejezése után válaszolhatok.

Budapest, 1902. évi május hó 27-én.

[olvashatatlan aláírás]

alispán”

A Budapestről érkezett alispáni leirat után a Baja-Mélykút között építése lekerült a napirendről, mivel Bács-Bodrogh vármegye vezetése az útrevízió eredményére várt. Az Osztrák-Magyar Monarchiában a közutak minősítését vármegyenként az útrevízióra kijelölt különbizottság végezte, általában 10 évente egyszer, vagy miniszteri rendeletre azonnal. 1902-ben Széll Kálmán kormánya tárgyalások sorával rendezte az Ausztria és Magyarország között 10 évente megújítandó – éppen függőben lévő – gazdasági kiegyezést, ezzel párhuzamosan a kormányzat terveiben komoly infrastruktúrafejlesztés is szerepelt, amely az úthálózat felmérését, minősítését – revízióját – is magába foglalta. Az útrevízió azt jelentette, hogy a törvényhatóság minden közútját bejárta az erre kijelölt bizottság az érintett települések képviselőivel, és megtárgyalták a problémákat, észrevételeket is; a bejárásról és a megbeszélésekről jegyzőkönyveket készítettek. Ennek megfelelően az útelőjárás csak nagyon lassan haladt. A Baja-Mélykút közötti út állapota viszont semmit sem javult:

„15655/1902. kig.

Hivatalos jelentése Weisz Nándor tanácsnoknak

Arról, hogy a f. november hó 1-én és előző időkből tartott helyszíni szemle alkalmával meggyőződött arról, hogy a Baja-Mélykút-Kisszállás törvényhatósági közútnak Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye területére eső részén semmiféle helyreállítási munkálatok nem foganatosítottak; ott négy teknő alakú mélyedésben esőzések alkalmával a víz hosszabb ideig stagnál és a közlekedést csaknem lehetetlenné teszi. A kocsik tenge-lyig süllyednek.

Ugyanezen, sőt egyes mélyedésekben még rosszabb körülmények forognak fenn a 10-ik kilométerjelző karón túl a csávolyi úton, és meggyőződött róla, hogy ugyanezen alkalmával, midőn a bajai iparosok a jankováci [Jánoshalma] vásárra mentek, Kiesel Adolf bajai kádár iparos kocsija elsüllyedt és más fuvarosoknak segítségével tudta csak kocsiját a kátyúból kivonszolni.

Weisz.”

A jánoshalmi őszi vásár a bajai iparosok számára fontos volt, de Jánoshalmára eljutni nem jelentett egyszerű feladatot, a legrövidebb utat egyben a legbizonytalanabbnak is tartották. Sokan inkább vasúton közlekedtek, de ebben az esetben Bácsalmáson át kellett szállniuk, és a vásári portékát is át kellett rakatni, ami nagyon megdrágította az árut. A közúti szállítást választók inkább

kerültek Bácsbokod-Tataháza irányába, mivel arra már kiépített vármegyei közutak voltak.

Az 1903-as útrevízió adatai alapján Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja a Kistelek-Jánoshalma és a Kiskunhalas-Mélykút utat is törvényhatósági közúttá minősítette, és ezek kapcsán intézkedett a Baja-Mélykút között 1400 méterének műtűtt kiépítéséről is. 1903 februárjában és júniusában is aktív levelezés zajlott Baja város és a kiskőrösi járási szolgabíró között az építési munkálatokról. Baja azt szerette volna, ha a kérdéses szakasszal mielőbb végeznek, előreveszik az építkezésekben, de ez több ok miatt sem így történt. 1903 júniusában a véderővita kapcsán megbukott a Széll-kormány, utódja, Khuen-Héderváry Károly is csak bő 4 hónapot töltött a miniszterelnöki székben, a politikai csatározások lekötötték az állami vezetők idejét és a törvényhatóságok figyelmét, így az útépités mellékessé vált. Emellett az útépitéshez a vármegyének állami beruházási hitelre volt szüksége, amelynek megtárgyalása az illetékes minisztériummal a folyamatos személyi változások miatt vontatottan haladt. Végül 1904. augusztus 6-án érkezett meg a hivatalos értesítés arról, hogy Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye megkapta az állami hitelt, így megkezdődhetett az útépités. A Baja-Mélykút szakaszt a két vármegye államépítészeti hivatalai közös megegyezéssel törvényhatósági műtűttá minősítették, azaz szilárd burkolatú utat építettek. A készítenő műutat egységesen terveztették meg, majd kérték ki rá a közlekedési minisztériumtól az építési engedélyt. A többszöri tervmódosítások és az ezekhez tartozó terepbejárások után az építési engedélyt 1910. január 24-én adta ki a minisztérium, az építkezés befejezésének határidejét 1911. augusztus 11-ben határozta meg, de ezt később 1912. augusztus végéig kitolták. A tényleges építkezés 1911. március 6-án kezdődött, az építési napló bejegyzése szerint. A stabil pénzügyi háttér ellenére is folyamatosan problémák voltak a kifizetésekkel, különösen a vasúton érkezett építőanyagok ellenértékét utalta át nagyon körülményesen a városi tanács. Így az egy éves halasztás is kevésnek bizonyult. Az elkészült műutat 1912. október 25-én vette át Baja és Szabadka város alispánja, Bács-Bodrogh vármegye alispánja és a megyei államépítészeti hivatal vezetője, de a Magyar Államvasutak csak 1913. augusztus 4-én kapta meg az utolsó fuvardíját – 2215 korona és 18 fillér –, mivel Baja város számvevősege 1912-ben az összeget rossz helyre utalta ki.

A szőlő és a bor Mélykúton

■ Magyarország a szőlőtermő övezet északi peremén fekszik, innen északra minőségi szőlőtermesztés már nem lehetséges klimatikus okok miatt, Árva, Liptó, Máramaros, Sáros, Szepes és Turóc vármegye kivételével a Kárpát-medencében mindenütt termeltek bort.

Mélykúton is régóta természetnek szőlőt, bár sohasem jelentős nagyságú területen. *Tegez Miklós* írja: Mélykúton és határában nagyon kevés szőlő volt. A Rigó utca végén kezdődött egy kis darab. Néhány gazdának Dobokában vagy Bácsalmás határában volt egy darab szőlője. Érdekes módon Jánoshalma felé nem néztek e témában az én mélykúti atyámfiai.

A környéken már jóval a török megszállás előtt természetnek szőlőt, az erről szóló első ismert írásos dokumentum 1075-ben kelt. A falutól északra található homokos területeken a XVIII. század második felétől telepítettek egyre több szőlőt. A letelepedett szlovákok körében is elterjedt volt a szőlőművelés, a borászkodás. A Kiskőrösön maradt szlovákok hozták létre az Alföld egyik legnagyobb összefüggő területű szőlőültetvényét. Egy 1812-es felmérés szerint Kiskunhalas környékén 23 fajta szőlőt termesztettek. Nagyarányú telepítés a filoxeravész után, a XIX. század végén történt, mivel a homoki szőlők e betegséggel szemben ellenállóak.

Előbb nézzük meg, hogy mi történt a magángazdálkodóknál! *Drégely Ferenc* helytörténeti gyűjteményében található az alábbi írás a XX. század eleji szőlőművelésről: *Juhász József budár* (szőlősgazda) a Nagyhangosról művelte szőlőjét a falutól mintegy 5-6 kilométerre. Minden nap gyalog tette meg az utat. Fogata nem volt, kerékpár is igaz akadt akkoriban a faluban. Az idős ember minden nap egy kis élelmet csomagolt kis vászon batyujába (nagyobb szalvéta). A batyut a bot végére akasztotta, vállára vette, és a társával együtt bandukoltak a szőlőbe. Általában reggel hétkor indultak, és este hatra tértek haza. A legtöbb budárnak a szőlőben volt egy kunyhója. E tákolmány fűzesszöből, nádból vagy cirokszárbból készült. Napközben ez adott pihenésre lehetőséget, rossz idő esetén védelmet nyújtott. Napközben a vén diófa alatt találkoztak a budárok egy kis eszmeeserére, különösen dél körül. Az özszejövetelt a szomszédok fűttszóval jelezték egymásnak. Fűttszó jelezte azt is, ha a kis vasbográcsban megfőtt az ebéd. Főztek gulyást, krumplipaprikást, vagy egyéb olyan ételféleséget, ami egy fogásként könnyen elkészíthető volt a bográcsban. Sorjában egymást követve kellett a budároknak főzni. Ebéd közben előkeverték a kabak egy kis itókával. Tudni kell, hogy a kabaktök hűvösen tartotta az itókát. Amikor

a szőlőbe indultak a budárok, legtöbbször egy parasztszákot is nyakukba akasztottak, ebben szállították a napi munkaeszközöket. Egyszer elhatározták, hogy mivel minden nap gyalog mennek, a gyalogúton található téglából betesznek a zsákba és kiviszik a szőlőbe. Ezekből építenek egy olyan kunyhót, amely az időjárás viszontagságainak jobban ellenáll, télen is meleget biztosít. Olyan jól sikerült a téglagyűjtés, hogy már őszre összehordták a teljes mennyiséget, és összefogva megépítették a kunyhót. Itt már berendezkedtek a főzésre berakott sporhelttel, ami meleget is adott. Egyben a szerszámok tárolására is volt hely.

Megjegyezni kívánom, hogy a néprajzzal foglalkozó szakkönyvek szerint a budár szó valószínűleg szőlőcsösz, szőlőpásztort jelent. Sőt: a Duna-Tisza-közén a szőlőörzésben résztvevő lányokat is e néven illették. A csösz fizetség ellenében vigyázott a gazdák szőlőire és gyümölcsöseire. Annyi fizetséget kapott, hogy abból megélt ő és családja egész évben. Igazi tekintélyt parancsoló, öreg mélykúti parasztember volt. Saját maga állított fel szabályokat, az arra járóktól éppúgy megkövetelte a betartásukat, mint önmagától. Munkája egész évben volt, ugyanis a gazdák ősszel vagy tavasszal elültetett gyümölcsfáira is vigyázni kellett. Már a XX. század első felében is szokás volt kis hazánkban a frissen ültetett gyümölcsfacsemeték földből való ellopása. Emiatt sokan inkább tavasszal ültettek gyümölcsfát, mert így csökkenthető volt a lopás kockázata. A budár a szőlő között lakott, naponta járta a ráját. A ráta jelentése: részlet, hányad, arány. Vagyis a Mélykút határában lévő szőlőterület vigyázását felosztották több csösz között, s mindegyik a maga területét, ráját őrizte. Botjával minden nap jelet húzott a szőlőtáblák végén a homokba. Ezt ellenőrizve győződhettek meg a gazdák, hogy valóban ellátja feladatát. Most pedig nézzük meg, mi történt a nagyüzemben! *Muity Sándor* nem csak a mélykúti minőségi lótenyésztésnek, fogathajtásnak, de az igényes szőlőtermesztésnek, borászkodásnak is az atyja.

A szőlőtermesztés Mélykúton nem Muity Sándorral kezdődött. Itt is régóta termesztettek szőlőt, de nem jelentős nagyságú területen. 1960-ban a szőlő területe mintegy 280 kh volt. A nagy ugrás 1964-ben következett be, amikor erről a szintről 920 kh-ra emelkedett a szőlő termelési területe. Ez a terület a következő években még kis mértékben nőtt, s végül 1969-re érte el az 1070 kh-at. Ennek a nagy változásnak a fő oka az Alkotmány tsz nagyarányú telepítése volt.

Nem volt rizikómentes a vállalkozás. Zám

Tibor, Bács-Kiskun megye halhatatlan szociográfusa írta 1973-ban: „Az 1960-as évek elején a gigantikus szőlőtelepítésnek volt egy szépséghibája: nem volt komplex. A talajok előkészítése (vízrendezés, tápanyaggal ellátás), a munkaerőigény pontos felmérése kívánivalót hagyott maga után. Az egyik szakember szerint »Nálunk vagy erre vagy arra van pénz, de erre és arra soha nincs.« Miután Budapesten is észlelték, hogy a népgazdaság teherbíró képessége nem teszi lehetővé az eredetileg tervezett telepítési ütemet, ezért mérsékeltek az országos tervet. Sőt: 1965-ben már meggyeszerzte (Bács-Kiskun), a szövetkezetekben ellenállás mutatkozott a telepítésekkel szemben. Kevés volt a szaporítóanyag, a felvásárlási árak alacsonyok voltak, a termelési költségek a vártól nagyobbnak bizonyultak, a permet-szerek beszerzése nehézkes volt, kevés volt a munkaerő stb. A szomszédos Jánoshalmán a tsz-közi vállalkozás 1964-65-ben mintegy 100 kh-on telepített szőlőt, amely a talajelőkészítés hiányosságai miatt 1969-ben már ki is pusztult. A megye vezetése ennek ellenére megpróbálta keresztülhajtani a tervezett telepítéseket, de szerencsére sikertelenül. Az elvégzett munka előtt ugyan kalapot kell emelnünk, mégis szerencsésebb lett volna a kimenetel, ha időben lassabban, alaposabban előkészítve történt volna mindez.” (Zám Tibor: Bács-Kiskunból jövők... 102. oldal)

A szőlő mélykúti telepítésének több oka volt. Először: a tagságot nem lehetett abban az időben folyamatosan foglalkoztatni. Ugyanis a tsz földterületének 71%-án szántóföldi növénytermesztést folytattak, amely csak időszakos elfoglaltsággal járt. Másodsor: a homoktalajok jövedelmező kihasználtságát nem oldották meg. Az ilyen földeken általában rozst termeltek, igen alacsony terméshozammal. Harmadsor: a gépesítés az 1960-as évek elejétől fogva egyre jobban elterjedt, ezáltal még több ember szorult volna ki a munkaerőpiacról. Az egyik kiutat a munkaigényes mezőgazdasági kultúrák bevezetése és elterjesztése jelenthette. Az Alkotmány tsz hamar rájött erre a megoldásra. Azt is meg kell jegyezni utólag, hogy kissé túlméretezték a telepítést. Mivel az állam a telepítést kiemelten támogatta, ezért olyan helyen is telepítettek szőlőt (és gyümölcsöszt), ahol azt nem lehetett biztonságosan és nyereségesen termelni. Akkoriban a szaporítóanyag nagy mennyiségben nem állt rendelkezésre. Kellott a protekció a beszerzéshez. Ráadásul szüretkor állandó munkaerőhiány is mutatkozott, amit a helyi általános iskolások, egyetemisták, katonák igénybevételével lehetett orvosolni. A szőlőtelepítések kapcsán fiatal szakembereket hívott az Alkotmány tsz Mélykútra, mintegy 10-12 főt. De nem csak fiatalok jöttek, szükség volt idősebb, tapasztalt

szakemberre is. A telepítést a tsz saját dolgozóival oldotta meg. A telepített szőlő túlnyomó többsége, 1100 kh volt borszőlő; 350 kh területen csemegeszőlőt telepítettek. Az ültetvények 1967-1973 között fordultak termőre.

A legnagyobb területen *olaszrizlinget* telepítettek (elsősorban Mélykút határában), ezt követte a *kövidinka*, az *iszáki sárféher* (ezt pezsgőalapanyagának szánták az akkoriban megnyílt iszáki pezsgőüzem számára) és a *kadarka*. A 280 kh-on telepített kadarka került a leggyengébb minőségű talajba Borotán. A telepített szőlő mintegy negyede csemegeszőlő volt, ami végül is nem bizonyult túl szerencsésnek. A munkaerőhiány miatt a szükséges munkákat nem tudták időben elvégezni, ez pedig a minőség rovására ment. Rendkívül sokfajta csemegeszőlőt telepítettek.

Ekkora területű szőlő már csak gépekkel művelhető eredményesen. Az eredményes gazdálkodás feltétele még a megfelelő növény-

védelem. Mélykúton még a 6-7 alkalommal elvégzett permetezés sem garantálta a megfelelő védelmet. Esetenként a belvíz tette hosszú időre lehetetlenné a védekezést. Ezért bevezették a repülőgépes permetezést.

A szőlő nagy részét családi műveléssel termesztették. A tsz januárban megkötötte a családokkal a szerződést, amelyek vállalták a metszéstől egészen a szüretig a munkákat. A szüretet egy időben végezték el az egész üzemegységben. Az első években az időjárás nem kedvezett az Alkotmány tsz-nek. 1968-ban fagykár, 1969-ben jégverés, 1970-ben belvíz és ennek következtében rendkívül erős peronoszpóra fertőzés rontotta az eredményes gazdálkodást. Üzemszervezési problémák is voltak, ezért a csemegeszőlő jelentős részét nem friss áruként, hanem a borszőlőhöz keverve értékesítették. Ez az ágazat nem bizonyult a legjövődélmezőbbnek az Alkotmány tsz történetében. Később a helyzet javult, de mint-

egy négy évtized távlatából kijelenthető: nem a szőlő- és gyümölcsstelepitési program volt Muity Sándor legjobb döntése tsz-elnöki pályafutása során. A borszőlőt a bácsalmási pincészetnél dolgoztatták fel. A termés egy részét szőlőként eladták a pincészetnek, más részéből saját céljukra készítették bort. A bort Mélykúton az úgynevezett *Botfás kocsmában* (a falu központjában) árusították. De az országban másutt is lehetett inni a mélykúti Alkotmány tsz borát: Budapesten két helyen, továbbá Balatonbogláron, Balatonlellén, Gyulán.

Emlékezetes szüreti felvonulásokat is rendezett az Alkotmány tsz. Elindult a menet Mélykútról Tataházára, onnan Bácsalmásra, majd Bácsszőlőstre, s onnan vissza Mélykútra. Közel 30 fogat, 15-20 lovas alkotta a menetet. Minden állomáson az Alkotmány tsz biztosította a kellő fogadást: főtt a paprikás, gulyás, folyt a bor.

R. J.

In memoriam Beregi Vendel (1930-2016)

■ *Beregi Vendel* zenetanár, karmester, zeneszerző (önmeghatározása szerint: „*tanító*”) egy *dunamenti sváb* zenészdinasztia sarjaként Bácsbokodon született *Berger Ferenc* és *Évin Éva* hatodik fiúgyermekéként – génjeiben hordozva a telepes ősök különleges muzikalitását.

Az apai nagyapát, *Berger Ádám* cipész-mestert a Felső-bácskai *Hans Sachs*-ként tartja számon a hazai zenész-társadalom, mivel foglalkozásán túlmenően a zenekultúra ápolása terén is teljes az analógia a *Nürnbergi Mesterdalnok* alteregójával: nem csupán saját falujában, de a környék több településén is alapított, vezetett zenekarokat, és ezek tudásának összemérésében, nemes versenyztetésében is meghatározó szerepet vállalt.

Az amatőr zenészek képzésének, betanításának intenzív szakasza ősztől tavaszig tartott, a mezőgazdaság szezonálisához igazodva. A jellemzően fűvös hangszerek mellett a tambura és a harmonika is szerepet kapott. Az immár negyedik generációig terjedő leszármazottak között számos kimagasló tehetségű, elismert zenészt találunk – kiragadott példaként említve *Meizl Ferenc* klarinétművészt, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Tanárképzőjének nyugalmazott, immár 93 éves tanszékvezető tanárát, Beregi Vendel unokatestvérét.

Édesapja eredetileg borbélymester volt, de az utókor emlékezetében ő is mint zenekarvezető, zeneszerző, karmester él, aki a zenedinasztia-alapító *Hans Sachs*-i hagyományokat ápolta. Édesanyja életét a környékbeli németekre nem feltétlenül jellemző méretű nagycsalád iránti

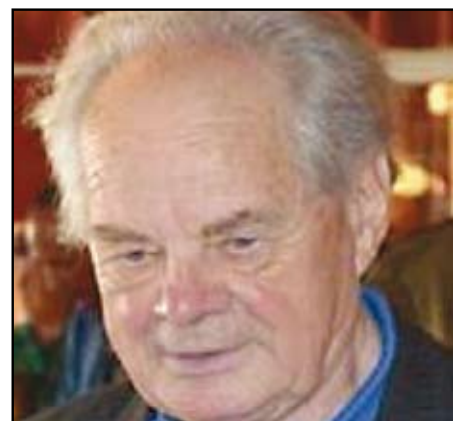
gondoskodásnak szentelte. Tőle a szeretet mellett szigorú következetességet, a tiszteletudás képességét kapta.

A fivérekkal ellentétben Vendeltől a csibészkedés, verekedés távol állt – erre fizikuma sem tette volna alkalmassá (a ministrálás alól is felmentést kapott, mert szervezete nem bírta a tömjénfüstöt). Érzékeny lelkületű, de nyugodt, harmóniára vágyó kisgyerek volt. Ez a művészi vénára utaló természete élete végéig „védjegye” maradt: pacifistaként elutasította az erőszak, a durva beszéd minden formáját. Az arrogancia mély sebeket tudott ejteni lelkén élete utolsó hónapjaiban is.

Az időközben nevét *Beregire* magyarosító apa *Baján* kapott felkérést a *Leventezenekar* vezetésére, így ezzel párhuzamosan a csepere-dő Vendel is itt végezte már a polgári iskola 4 osztályát. Szabad idejét, ha csak tehetett, apja környezetében töltötte, különösen, ha zenéről volt szó, így már igen korán megismerkedett a különböző fűvös hangszerekkel, a hegedűvel, majd később a zongorával is.

Az apa is sokat foglalkozott az érdeklődő kisfiúval: felismerve zenei tehetségét már korán beavatta az összhangzattan, a hangszerezés, de a zeneszerzés alapfokú rejtelmibe is.

Az első jelentősebb elismerést és támogatást a nem igazán módos szülőktől egy *24 basszusos harmonika* formájában kapta – ami akkoriban egy „fél ház” értékének felelt meg. Ezzel aztán némi zsebpénz megkeresésének lehetősége is megnyílt az ifjú zenész előtt. A magyarok, bunyevácok és németek alkotó *felső-bácskai* multikulturális környezet a

Beregi Vendel

kezdetektől természetessé tette számára a különböző népek zenéjének szeretetét, művelését, de ismerte és tisztelte a helyi zsidóság, majd a kitelepített svábok helyére beköltöző, otthonukból elűzött felvidéki magyarok kultúráját is. Mindez későbbi munkásságában igen jól tetten érhető.

A világháborút követő felemás konszolidáció zűrzavaros éveiben egyszer csak leérett-ségizett, majd tanulmányait a *Bajai Tanítóképzőben* folytatta. Az első „munkahelye” a biztos egzisztenciát ígérő *Központi Rendőrzenekar* volt, ahol klarinétozott. Törékeny alkata – no meg a katonás-egyenruhás környezet iránti visszafogott vonzalma – miatt, mégis hamarosan a Tolna megyei *Belecskán* találta magát tanítóként. Az itt eltöltött 8 év alatt családot alapított, két gyermekük született. Mindeközben a *Mélykúti Állami Általános Iskola* vezetése egy zenetagozat

beindítása mellett döntött 1959-ben, amikor az ország iskoláiban kevesebb, mint 10 zenetagozat működött. Az indulási nehézségek közepette világossá vált, hogy ide igazi szakemberre van szükség.

A Berger/Beregi névnek ekkorra már igen jó referenciája volt Mélykúton: az első *Fúvós- és tamburazenekart* még 1923-ban alapította és vezette az édesapa, majd a *Leventezenekar* következett. A háború utáni újrakezdés a *Tüzoltózenekar* megszervezésével folytatódott.

Kézén fekvő volt a gondolat: a tanítóként tevékenykedő, de már zenészként is nevet szerzett fiú, *Vendel* kapjon felkérést az emelt szintű zeneoktatás irányítására – ami jó egy éves levelezést követően az 1962/63-as tanulmányi évvel meg is valósult.

Rövid időn belül már megszokott színpaltja volt a község ünnepi eseményein a zeneiskolások mindenkorai alkalomhoz igazított kulturális programbetéje. Az iskola énekara és fúvós-úttörőzenekara azonban nem csupán a „faluban”, hanem előbb a szűkebb, majd a tágabb környék helységeiben is felléptek, és „nevet szereztek” iskolájuknak, Mélykútnak.

Az évente ismétlődő *Kunfehértói Kulturális Seregszemlék* izgalmas légköre máig élénken él azokban a szerencsés „öreg” tanítványokban, akik a 60-as évektől részesültek az ének- és zenekarok izgalmaival, katartikus élményekkel teli megmérettetésekkel.

Az egyébként autodidakta tanító eközben (1965) diplomát szerzett a *Pécsi Tanárképző Főiskola* ének-zene szakán is. Számára azonban még nagyobb jelentőséggel bírt, amikor az ország zenetagozat-vezetőivel közösen a *Kodály-szemináriumok* állandó meghívóval rendelkező rendszeres látogatója lehetett.

Ekkor már személyes kapcsolatot ápolt a *Kodály Zoltán* környezetében működő, országosan ismert „nagy nevekkel”, kiemelten *Kistétényi Melindával*, aki kifejezetten ragaszkodott részvételéhez, mert hamar felismerte tehetségét, és nagyra értékelte kulcs- és transzpozíciósrendszer-tudását.

A „Kodály módszer nagyasszonya”, *Szőnyi Erzsébet* (zenepedagógus, Kossuth-, Liszt Ferenc- és Erkel Ferenc-díjas magyar zeneszerző) egy ma is őrzött személyes hangú levélben méltatta munkáját.

Legtálalóbban talán a bajai születésű, országos hírű zenetudós, *Lukin László* fogalmazott, amikor egy bemutató óráját meglátogatván, szakmai plénum előtt jelentette ki a fiatal tanár munkájáról: „Na, Kodály is valahogy így képzelte el a zeneoktatást!”

A Kodály-módszer hódított, olyannyira, hogy az időközben szakfelügyelővé avasztált tagozatvezetőt kollégái, de maguk a

kisdiákok is, némi kajánsággal vegyített elismerésként, egymás között is „*Kodály kártyásnak*” becézték, amit ő mosolyogva fogadott, hiszen volt humora, önironiája...

Zenei ízlésről – az ismert latin mondás szellemében – nem vitatkozott, saját megfogalmazása szerint *mindenevő* volt: számára e téren is kizárólag a minőség, az igényesség számított. Ő maga talán a *hagyományörző* irányvonalat részesítette előnyben a minden napok során.

Munkássága alatt csupán Mélykúton közel 300 zenetagozatos diák életét, lelkületét gazdagította azáltal, hogy átadta a zene értésének, szeretetének képességét. Az is tetten érhető, hogy a tőle kapott zenei alapok más területeken is segítettek volt diákjait: a pályaválasztás, a nyelvtanulás, a matematika és még sorolhatnánk.

A lustaságot, trehányaságot nem tűrte – ez minden tanítványa számára hamar ismertté vált. Egy-egy elrontott hangzás vagy ütem – neadjisten: belesülés – viszont nem hozta ki a sodrából. Épp ellenkezőleg: ő volt az, aki nagy előadóművészek bakijaival példálózva, türelemmel, humorral vigasztalta és bátorította az „elkövetőket”.

A kudarcélményt egészen más jelentette számára: nevezetesen a kisstílűség, az arrogancia. Ezeket újra meg újra megszenvedte – mert érzékeny művészlélekkel képtelen volt e viselkedésforma létjogosultságát elfogadni, vagy azokat a maguk helyén kezelni. A mélykúti emelt szintű zeneoktatást a helyiek az ő életműveként tartják számon.

Mintha egy gyermekét veszítette volna el, amikor az a 90-es években, nyugdíjba vonulását követően egyszer csak megszűnt... Ráadásul, kisvártatva ez a sors várt az immár *Mélykúti Ifjúsági Fúvószenekarként* működő csapatára is.

A mellőzöttség, a zeneoktatás iránti közöny elől (megtartva mélykúti otthonát) *János-halmára* „menekült”, ahol korábban szakfelügyelőként ismerték és szerették meg: már a 70-es évektől támogatta és segítette a helyi ének-zenei tagozat beindítását, de közreműködött az úttörőzenekar megszervezésében és működtetésében is. Így nyugdíjasként a *Jánosalmi Lajtha László Művészeti Iskola* tagozatvezetőjeként is oktatót zenét. Emellett hol a templomi orgonán – elsősorban kedvenc zeneszerzőjének, *Bach* műveiben – elmélyedve, hol pedig zenész kollégáival közösen partner volt a komoly-, de a szóra-kozató zenélésben is.

A *Mithras pedagógus énekkarral* kialakult szoros kapcsolata élete végig tartott: kiemelendő a *jánosalmi népdalcsozor* feldolgozása, a hozzá írt zongorakísérettel. Orgonajátékára még ez évben is számítottak volna itteni

kollégái – de e helyett nekik, az énekkarnak kellett egy gyönyörű előadással búcsút venni tőle...

Talán nem okoz képzavart, ha a nekrológ műfajában két örömteli fordulatról teszünk említést Beregi Vendel életének utolsó szakaszából.

A családi háttérét korábban beárnyékoló betegségeket, a felesége korai halála okozta keserűen hosszú magányt követően egyszer csak egy szintén megözvegyült pedagógustársat adott számára a jó sors: új párjától szeretetet, gondoskodást kapott – ezzel aztán még néhány boldog évet is.

De az itthoni szakmai elismertsége is még időben a helyére került, többek között, amikor a városvezetés részéről felkérést kapott a *Fúvószenekar* újraélesztésére. A nyolcvan évét már jóval maga mögött tudó, immár *Mélykút díszpolgáraként* is ünnepelt pedagógus gyermeki lelkesedéssel szervezte újjá a rezesbandát, követve az édesapja által megkezdett és saját maga által is több évtizeden át folytatott hagyományokat.

A ma már *BeregiBand* névre hallgató csapat e névadással is tiszteleg mestere, de a hagyományteremtő édesapa emléke előtt is. A jórész volt öregdiákjaiból verbuvált zenekar egy év útkereső gyakorlatozásokat követően vidéken, sőt külföldön is sikerrel szerepelt vezetése alatt.

Utolérhetetlen érzékkel tudott mindenkorai alkalomhoz illő műsort összeállítani: a repertoárban – régi szép időket idéző módon – előkerültek az eredeti, klasszikus fúvós-darabok, de a *Banda* számára, a mindenkorai tudásszintnek megfelelően testre szabottan hangszerelt – vagy éppen komponált – művek a legértékesebbek (*Dalcsozor*, *Szerenád* – *Fantázia*, *Anyák himnusza*...).

Egy zongora-adományt ünnepelve még idén februárban (volt kollégájával közösen) adott feledhetetlen koncertet a *Mélykúti Fenyő Miksa Könyvtárban*. A jellemzően egyéni stílusú összekötőszöveggel kísért, mesterialkalmra illesztett és előadott műsor immár *hattyúdálává* lényegült át, mert nem sokkal ezután legyengült szervezete elhúzódó kórházi kezelésre kényszerítette...

Következzen egy rövid idézet a *Mélykúti Kálvária temetőben* 2016. április 29-én (péntek) elhangzott búcsúbeszédéből:

»Hétfőn este – újra otthoni környezetben – a BeregiBand néhány tagja lehetőséget kapott egy rövid beszélgetésre.

Egy szellemileg kristálytisztta, a sorsával megbékélt, fáradt embertől köszöntünk el.

Másnap reggel tudtuk meg, hogy immár véglegesen...

Ez az élmény felbátorít bennünket a legjobbaknak kijáró bibliai megfogalmazás

kölcsönvételére, melyet *Thomas Mann* is előszeretettel alkalmazott az arra érdemes regényhőseinél:

„meghalt jó vénségben, örege és betelve az élettel” (I. Móz. 25:8).

Kedves Vendel Bácsi!

Választott új hazád, Mélykút tiszteleg életműved, kimagasló személyiséged előtt.

„Íme, hát megleltem hazámat,

a földet, ahol nevémet hibátlanul írják fölébem, ha eltemet, ki eltemet.

E föld befogad, mint a persely.”- írja helyettünk is *József Attila*.

A csütörtöki próbán a *Banda* tagjaiban érthető módon felmerült a kérdés, hogy a mostani körülmények között vállalhatjuk-e a holnapután esedékes május 1-i szereplést.

A dilemmát végül is Te döntötted el: NÁ – vállaljuk! Hiszen ott is, akkor is – meg még nagyon sokáig – TE (!) vezényelsz nekünk...

Isten Veled, Vendel Bácsi!«

Mélykút/Felső-Bácska

2016. június hava

Dr. Novok-Rostás László

Telcs Ede neoklasszicista és újtárgyias éremművészeti alkotásai

■ Hollandiából visszatérve Budapesten az 1920-as és 1930-as években Telcs számos olyan portrét mintázott, amelyek az 1921-ben készült portrék stílusát követik. Elsőként megözvegyült édesanyját örökítette meg az *Anyánk* (1922) című érmen. Az új tárgyiaság stílus szellemiségében készült alkotásokat a határozott kontúrok és hűvös tárgyiaság jellemzi. Ilyen többek között a *Siklós Albert* (1930) zeneszerzőt, *Hetényi Géza dr.* belgyógyászt (1934), *Jean és Jérôme Tharaud* (1934) író testvérpárt, *Liszt Ferenc* zeneszerzőt (1936), *Szinnyei József* nyelvészt (1937), *Zathureczky Ede* hegedűművészt (1939) ábrázoló alkotás.

Liszt Ferenc születésének 125. és halálának 50. évfordulójára Telcs a kétpengős, valamint a jubileum hivatalos érmének pályázatán is részt vett. Az ezüst kétpengős *Berán Lajos*, a hivatalos érem pedig Telcs terve alapján készült. A *Liszt Ferenc* (1936) vert érem előlapján a zeneszerző időskori portréját, a hátlapon pedig a *Szent Erzsébet legendája* (1862) című oratóriumra utaló kompozíciót ábrázolt – Szent Erzsébet kenyeret ad egy szegény asszonynak és gyermekének. A körirat helyett fönt rövid kotta-

részlet olvasható. A kompozíció a kottarészlettel együtt Liszt művére, munkásságára és mély vallásosságára is utal. Továbbá a művész nemcsak Lisztnek állított szép emléket, hanem Árpád-házi Szent Erzsébetnek is, aki a szegények megsegítője volt.

Az új tárgyiaság stílusában készült, vagy annak hatását mutató alkotások mellett Telcs nagyszámú neoklasszicista érmet és plakettet is mintázott. Magyarországon az 1920-as években az éremművészek az olasz reneszánsz éremművészet felé fordultak, ezért a neoklasszicizmus erőteljesen jelentkezett náluk. Az olasz reneszánsz érmek mintájára a hagyományosabb ikonográfiai és kompozíciós megoldások újraélesztése, a kör alakú formátum, a plasztikusabb mintázás, az öntött technika és a nagyobb méret vált általánossá.

Telcs neoklasszicista stílusban mintázta az Éremkedvelők Egyesülete számára az egyesület első elnökének, *gróf Teleki Sándornak* (1923) az érmét (hátlap: *Beck Ö. Fülöp*). 1925-ben a *Jókai Mór*-érem az író születésének centenáriumi évfordulójára kiírt pályázatra készült, és ebben az évben mintázta *Szentgáli Károlynak*, *Az Érem* című folyóirat szerkesztőjének portréját is.

Telcs egyik legszebb neoklasszicista portré alkotása a sógornőjét ábrázoló *Valynak* (1926) című érem. A jobb profilból ábrázolt klasszikus szépségű fej plasztikai megoldásai a reneszánsz művészet hagyományait idézik fel. Az érem szépségét, plasztikai értékeit a kékes-zöldes patina hangsúlyozza. Neoklasszicista stílusban mintázta a testvérei gyerekeit ábrázoló, *Iván öcsém* (1924), illetve *Andris öcsém* (1930) c., szeretetteljes portrékat is.

Telcs a számára igen sokat jelentő budai Aurora Kör néhány tagját is megörökítette. Ezek közé tartozik *Wolfner Tivadar báró* (1927), *Fekete Ignác* (1928) hírlapíró és *Horánszky Lajos* (1931) bankigazgató, publicista, műgyűjtő érme, amelyet az Aurora Kör

Liszt Ferenc portréja (1936)

rendelt meg a „házigazda” 60. születésnapjára. Az ábrázoltnak öntött, az előfizetőknek pedig vert példányok készültek.

Egy másik jelentős társas összejövetelt a Hubay-féle zenedélutánok jelentettek, amelyek Telcs Ede és felesége állandó meghívottja volt. *Hubay Jenő*ről 1927-ben készült a plakett öntött és kisméretű vert változatban.

Bernády György marosvásárhelyi polgármester vert plakettjének (1928) előlapján a mellkép, a hátlapon pedig a szecessziós stílusú városháza épülete látható. Telcs a portrét és az épületet is fénykép nyomán mintázta. A városháza mintázásához az 1914-ből származó fotót használta, amelynek jobb szélén az 1913-ban felépült Kultúrpalota kis részlete is látható, az épület köré ültetett fák lombkoronája pedig már megnőtt. A plakett bal felső részén „1907” felirat olvasható, amely a városháza befejezésének dátuma. A bajai Türr István Múzeum gyűjteményében őrzött, hadifém-ből öntött *Marosvásárhelyi városháza* című példány alapján feltételezzük, hogy már 1916-ban elkészült a szecessziós stílusú plakett, amikor *Arz*, *Falkenhayn* és *Morgen* tábornokok megmintázása miatt Telcs Erdélyben járt. A kétoldalas vert plakett mellett Bernádynak nagyobb méretű egyoldalas öntött változata is készült a portréről és külön a városházáról.

Szent Erzsébet legendája a Liszt-portré hátlapján

Önarckép (1931)

A Horthy Miklós kormányzásának 10. évfordulójára (1930) feliratú érem mintázásához a kormányzó két alkalommal is modellt ült Telcsnek. A portré készítése az ötpengős pénzérme tervezésével függött össze. A pályaművek közül Telcs terve kapta az első helyet, pénzverés technikai szempontok miatt azonban Berán Lajos munkáját valósították meg. A Telcs által mintázott Horthy-érem vert és öntött változatban készült, különböző köriratokkal. 1930-ban a Herendi Porcelánmanufaktúra a Horthy-érem porcelánváltozatát adta ki. (Telcs Ede 1929-től 1932-ig a Herendi Porcelánmanufaktúra művészeti tanácsadója volt.) Ettől kezdve átalakult a vállalat művészeti irányítása, és a kisplasztikák tervezésének irányába mozdult. Telcs két kisplasztikáját, a *Szent Flóriánt* (1929) és a *Hüvelyk Matyit* (1937), valamint három éremművészeti munkáját, a *Horthy-* (1930), a *Farkasházy Jenő-* (1930) és *Händel-*érmeket (1935) sokszorosították.

Az egyetlen *Önarckép* című plakett (1931) a *Gáty-Goldmann Fülöp* műgyűjtő által 1921-ben elindított magyar szobrászok és éremművészek önarckép-plakettjei sorozat darabja.

Telcs az 1930-as és 40-es években is több kitűnő neoklasszicista portrét mintázott. A kétpengős pályázatokhoz kötődik a *Rákóczi Ferenc*-plakett (1935), a fejedelem halálának 200. évfordulójára, és a Pázmány Péter Tudományegyetem fennállása 300. évfordulójára mintázott *Pázmány Péter*-plakett (1937). Nem Telcs tervei valósultak meg, de ekkor készült a két öntött plakett.

A *Valdemar Langlet*-érem (1943) a svéd írórt ábrázolja, aki 1944-ben, a Svéd Vöröskereszt budapesti főmegbízottjaként, a „svéd védett házak” intézményének létrehozásán fáradozott. Egy ilyen ház lakásában vészelte át Telcs Ede és felesége a háború befejezését.

Az allegorikus kompozíciók közül említjük az 1925-ben mintázott *Királyi Magyar Automobil Club* plakettet, amelyet Telcs a klub

negyedszázados évfordulójára mintázott. A neoklasszicista stílusú plaketten a modern kor technikai vívmányainak géniuszát keréken gurulva ábrázolta, aki baljában a Magyar Automobil Club jelvényét – kerék, rajta a magyar korona –, felemelt jobbában pedig babérkoszorút tart.

Hollandiai érmeihez hasonlóan budapesti munkái között is vannak olyan allegorikus kompozíciói, amelyeken Fortunát, Pallasz Athénét vagy puttót mintázott meg. Fortunát ábrázolt a *III. Országos Kézművesipari Tárlat* (1928) érmén. A *Budapest Székesfőváros Iparművészeti Díja* (1930) érmén Pallasz Athéné homlokon csókolja az előtte ülő férfit, aki az ölelésben lévő táblára ves. A *Magyar Numizmatikai Társulat* (1936) érmén a puttó egy törött aljú antik edényt cipel, amelyből érmeke szóródnak ki. A *Magyar Numizmatikai Társulat* negyvenéves évfordulójáról megemlékező (1941) alkotáson az ülő Fortuna egy bőségszaruból érmekeket önt az előtte térdelő puttó tálkájába.

A valós élet szereplői is megjelennek Telcs érmein és plakettjein. A *Magyar Numizmatikai Társulat* (1926) plaketten, amely az egyesület fennállásának 25 éves jubileumára készült, Telcs zsánerhangulatú jelenetet mintázott: az egyik férfi az ásatást végzi, a másik nagyítóval vizsgálja az érmeke. A *Nemzeti Színház 100 éves* (1937) érem hátlapján, amely a Magyar Éremművészeti Egyesületnek (MÉE) a tagilletményérme volt, az építés körüli összefogást jelképezte az alapokat ásó, magyar öltözetet viselő férfival és a mellette téglákat tartó, *Déryné Széppataki Rózára*, a vándorszínészet korának legnépszerűbb színésznőjére emlékeztető nőalakkal.

A legközelebbi hozzátartozóknak és barátoknak mélyen személyes tartalmú érmekeket készített. Irénkének, harmadik feleségének 1924-től karácsonyi ajándékként mintázott érmeke mindegyikén tevékenkedő puttót ábrázolt. Az érmeke tematikája általában a mindennapok eseményeivel – munka, utazás, szórakozás, betegség stb. – kapcsolatos vidám kompozíciók. Telcs munkásságára utal az 1928-ban készült érem, amelyen a büszkén lépdelő puttó – aki egy dobozban a művészi munkára utaló tárgyakat viszi – háttérében a művész Alkotás utcai műtermes háza látható. Az 1931-es alkotáson pedig festőként örökítette meg magát. A karácsonyi érmekeken a meghitt családi életre és a munkára utaló témák helyett 1938-tól a fenyegető történelmi eseményektől való félelem emblematisz megfogalmazásai jelentek meg. Telcs 1938-as

karácsonyi érmein a vacogó, térdelő puttó a lobogó tűznél a kezét melegíti. Az érmeke csak a gipsz példányát ismerjük, amely Baján található a Türr István Múzeumban. Az 1940-ben mintázott érmen szintén meghatározó érzékenységgel ábrázolta az ártatlan puttót, amely a viharos esőben hatalmas esernyőt tart a feje fölött, és annak nyelébe kapaszkodik. Ismereteink szerint feleségének az utolsó karácsonyi érmeke, a bekötött szemű puttót, aki balra lépeget, 1942-ben mintázta.

Telcs Ede éremművészeti munkásságának bemutatását a békeérmeknek is nevezhető *Tubinak karácsonyra* (1943) alkotással fejezzük be. A művész fiatal lányismerősnek mintázta az érmeke, amelyen a reménykedő puttó olajfaágat – a földi élet újjászületésének szimbólumát – hozó békegalambot tart a kezében. A második világháború alatt a feleségének mintázott, félelemmel teli karácsonyi érmekekkel ellentétben ezen az alkotáson a fiatal generációhoz fordulva a béke utáni vágy és remény jelképét alkotta meg a művész.

Telcs Edét alkotói, pedagógiai és szervezői munkásságával a modern magyar éremművészet megteremtői között tartjuk számon. Érmein és plakettjein keresztül, amelyek elsősorban kimagasló művészi értékükkel ragadnak meg bennünket, kitűnő korrajzot is kapunk, és olyan alkotót ismerünk meg, aki humanista felfogású, széles látókörű, nyitott ember volt. (Telcs Ede éremművészetéről bővebben Baranyi Anna *Telcs Ede éremművészete* című, 2015-ben az újvidéki Forum Könyvkiadó által kiadott könyvben lehet olvasni, amely a tanulmány mellett 77 fekete-fehér illusztrációt és 107 színes reprodukciót, valamint érmeinek teljes jegyzékét tartalmazza.)

Baranyi Anna

Karácsonyi érem (1940)

„Kémek és diverzánsook” – alulnézetből (1944-1988) Tantörténetek a kommunista diktatúra idejéből, 5. (befejező) rész

■ Egy liberális legitimista, Bálványi Endre vesszőfutása

A magyar honvéd főtiszti kar jelenkori történetéről egyre többet tudunk, de korántsem jelenthetjük ki, hogy a történetírás, az irodalom és a film minden lényegeset elmondott ennek a sajátos életformát és nemzetszolgálatot képviselő „kasznak” az életéről, küzdelmeiről, pusztulásáról és szándékos pusztításáról. A következő történet adalék ehhez a megkerülhetetlen vállalkozáshoz.

Nem tudom, hogy az őshonos pécsiek vagy az oda látogatók, akik elsétálnak a Kaposvári utca 17. számú alatti épület előtt, tudják-e, ki volt a Bálványi-villa névadója, miként alakult az egykori tulajdonosnak és családjának sorsa a küzdelmekben dús, megrendítő tragédiákban kimeríthetetlen 20. században. Aligha sokan, pedig a villa „beszédes”, csak szóra kell bírni.

Az építető névadó Bálványi Endre nemesi família sarja, 1882-ben született a Temes megyei Csákován. Mind a hat testvére fiatalon hunyt el. A katonai pályát választotta: 1915 és 1917 között vezérkari századosként a hadműveleti osztályon dolgozott. (A cári hadsereg rejtjeles üzeneteinek dekódolása volt a feladata.) 1921-től a Duna Gőzhajózási Társaság tisztviselője, majd adminisztratív igazgatóhelyettese volt. 1930-ban a m. kir. honvédség vezérőrnagyként helyezték nyugállományba, „kivételesen és kegyelemből” a tábornoki címet is megkapta Horthy Miklós kormányzótól. Részt vállalt a levették anyagi ellátásának biztosításában. 1934-ben a DGT-től is nyugdíjba vonult. Tanulmányai jelentek meg a Magyar Katonai Szemlében. Kedvenc időöltése a vadászat volt, a sportok közül pedig a lovasport „mindenek felett.” Katonátsai közül Suhay Imrével volt fiatal korukra visszatekintő kapcsolata: 1900 óta ismerték egymást, együtt szolgáltak Bécsben és Budapesten is. (Suhay Imre egyik hadügyminiszter-jelöltje volt a rendszerváltást óhajtóknak. Az 1950-es évek elején őt kívánták megnyerni vezetőjüknek a Baján és környékén szervezkedők is.)

Egy fiúgyermeke (János) született 1921-ben, aki a pécsi ciszter gimnáziumban érettségizett, majd Pécsen és Genfben jogot hallgatott. A jogi diploma megszerzése után, 1942-ben a genfi egyetem nemzetközi politikai fakultásán képezte tovább magát, és „nemzetközi érvényű tolmács” lett. Hírlapírásból és tolmácsolásból élt. Bécsben segítette a nácik elől menekülő francia fiatalokat. Háború után egzisztenciális helyzete romlott, jövedelmét „állattápszert szabadalmából adódó bevétellel”

egészítette ki. Apa és fia jó viszonyban volt egymással. Bálványi 1945-ben – valószínűleg igazolták – legitimista vonzalma ellenére belépett a Kisgazdapártba, amelynek 1947-ig tagja volt. Suhayval rendszeres kapcsolatban állt, s mivel az altábornagy feladatot kapott a békeelőkészítés katonai vonatkozásainak kidolgozásában, régi katonatársa rendszeresen elküldte bírálatra az általa készített részanyagokat, pl. a lovasságról szólót. Ez a munka pénzihiány miatt – vallotta Bálványi – 1948-ban megszakadt. Levélváltásuk megtriktult. Még kétszer kereste fel őt személyesen, tisztte avatásuk évfordulóján. Azóta nem látta. 1951 januárjában Suhaynak írt levelére már nem kapott választ. A rádió adásából tudta meg, hogy a Grösz-per egyik vádlottja lett.

Közben Bálványiék anyagi helyzete gyorsan romlott, házukat államosították, ami a túl érzékeny lelkű feleségét öngyilkossági kísérletbe sodorta. Egyetlen szobájuk maradt. 1950. szeptember 1-jével 500 forintnyi honvédségi nyugdíját is megvonták tőle. A MESZHART-tól kapott 483, illetve az albérlőjük által fizetett havi 80 forintból éldégteltek. Lassan minden értékesebb holmijuktól meg kellett válniuk. János fiuk időnként küldött csomagjai csak enyhítették megélhetési nehézségeiket. Nem vigasztalta őket, hogy ebben a meredek társadalmi süllyedésben számtalan társuk osztozott. Ráadásul házuk egyik lakója az ÁVH ügynöke volt.

Egy ízben már őrizetbe vették, 1946 májusának első felében, Suhay állítólagos összeesküvést célzó lépéseivel kapcsolatban. 1949-ben a lakáshivatal rágalalmazásáért kellett 1000 forintnyi büntetést fizetnie. 1952-ben azonban nem erről volt szó. Bálványi 1945 óta – állították kihallgatói – levelezett Bécsben élő fiával, aki egy „eddig nem ismert kémszervezetet” tudósít a magyarországi viszonyokról, apjától kapott beszámolókat is felhasználva. Ezen túlmenően cikkeket is ír az emigráns magyar sajtóban, amelyekben támadja, lejáratni kívánja a népi demokratikus rendszert. 1950-ben fia azt kérte, hogy ne csak elemzéseket – mi tesszük hozzá, hogy igen találó és szellemes észrevételeket – írjon, hanem tényeket, adatokat is. Mivel küldeményeinek egy részét – nehezen magyarázható hiszékenységgel – az ügynökel adatta postára, a kémtevékenység gyanúja erősödött, mígnem Bálványiban is kétségek támadtak küldöncének tisztességét illetően. A várható következményeken töprengve fontolgatták a nyugatra távozást.

A „vasököl” lescsap

Ezt megelőzendő készült a Baranya megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztályának javaslata 1952. március 26-án a Bálványi házaspár őrizetbe vételére, hivatkozással „kémkedés alapos gyanújára.” Az ÁVH gépezete nekilendült. Első lépésként gondos, minden részletre aprólékosan kiterő „operációs terv” készült.

Az épület, benne Bálványiék lakásának vázlatát nem volt nehéz elkészíteni. Házkutatáskor „előreláthatólag egy kémjelentést fognak találni...” Ezen kívül kód-írással írt utasításokat is. Lakásán lesznek még – olvasható a tervben – azok a sajtócikkek is, amelyek osztórák reakciós lapokban jelentek meg, melyeket felső kapcsolata (ti. *Bálványi fia – G. F.*) írt az ő anyaga alapján is. A korosodó házaspárt mint államvédelmi beosztottakat fogják előállítani, mégpedig egy ötfős brigád. Hozzájuk csatlakozik egy orvos is, aki Bálványiék az „operáció” előtt megvizsgálja. Az otthon tartózkodás ellenőrzését a házban lakó informátor végzi. A brigád oktatását április 8-án, 9-től 10 óráig tartják. Minden résztvevőnél lesz egy 6.35-ös pisztoly. Visznek fényképezőgépet. Gépkocsival hajtanak a helyszín közelébe. Az akció 1952. április 8-án 11 órakor indul. Az osztály épületéből 10.30-kor gördül ki az autó, és a lakástól északi irányban kb. 200 méterre, a Kaposvári utcában állnak meg. Innen hárman – az orvos is – gyalog folytatják az utat. A brigád többi tagja kb. két óra múlva, miután az orvos távozott. Egy fő figyelme Bálványi Endre magatartását a házkutatás idején, ketten kutatnak. Közben folyik a bűnlejek fotózása. Tóth 23 elvtárs a lakás külső felügyelését végzi; egyedül, mivel a tábornokéknak csak egy szobájuk van. Gondoskodnak róla, hogy Bálványiné ne távozhasson, ne értesíthessen senkit az akcióról, ne kísérhessen meg öngyilkosságot. Egyidejűleg lakásárast tartanak. Ezalatt két „operatív munkás” az esetleg érkezőket igazoltatja, és csak alapos ellenőrzés után enged el. Leltároznak. A lakást lepecsételik, és átadják a tanácsnak. A nélkülözhetetlen hallgatási nyilatkozatokat aláírják, majd a házaspárt beszállítják, hogy kihallgatásuk azonnal megkezdődhessen. (A 21 óra 30 perckor befejezett leltár alaposágát mi sem jelzi kifejezőbben, mint az a tény, hogy szerepel benne 1 db „dunctosüveg” is. Magával a házkutatással kapcsolatban pedig rögzítették, hogy a lakás „kárt és sérelmet nem szenvedett.” A „gardroszoba” szekrényében találtak 25 db Mannlicher és Nimród golyós töltényt, egy 9 mm-es ötlövetű nikkelezett forgópisztolyt, egy db háromcsövű (golyós-sörétes) puskát, szétszerelve, tokban. A hallban álló szekrény tetején pedig két üveget. Az egyik tele volt vegytintával, a másik üresen árválkodott.) Az akciót majdnem megzavarta Bálványiné kétségbeesett kísérlete, amely a kompromittáló levelek és iratok eltüntetésére irányult, de ebben egy „éber elvtársnő” meggátolta. (P. *Józsefné* 1912-ben született hölgy tanúként adta elő, hogy amikor a kertbe ment dolgozni, ott találta az ÁVH embereit. Bálványiné vele akarta elásatni a leveleket és az iratokat, ám ő ezt nem vállalta.) A siker ellenére másnap, április 9-én

A Bauhaus-stílusú Bálványi-villa eredeti állapotában

újabb adatok alapján ismét házkutatást tartottak, amikor is fegyvereket és a titkosíráshoz szükséges anyagokat „találtak.” A lakásárast 1952. április 12-én 12.30-kor oldották fel. A „titkos őrizetbe vételi akció” utolsó mozzanata is véget ért. Minden „bűnjel” együtt volt, kezdődhetett a kihallgatások sorozata.

Vádolni könnyű, bizonyítani nehéz

Természetesen hasonlóan alapos vizsgálati terv is készült, amelynek BM-es bírálója meg is dicsérte a pécsieket, ilyenformán: „(az elvtársak) kirészletezett”, jó tervet készítettek. A titkos úton beszerzett bizonyítékokról megállapította, hogy azokat is „jogi erejűvé” tudják tenni anélkül, hogy felmutatnák, vagy közölnék az őrizetessel. Kifogásolták viszont, hogy volt tisztársairól „négy órán át faggatták”. A vizsgálat fő feladatát abban jelölték meg, hogy bizonyítható legyen hírszerző tevékenysége, ezzel összefüggő kapcsolata, a többi – pl. fegyver- és lőszerrejtegetés – ezek után kerülhet terítékre. Utasították pécsi kollégáikat, hogy a vizsgálat eredményeit folyamatosan továbbítsák a Központnak.

A nyugállományú vezérőrnagy kemény diónak bizonyult. A „vizsgálat alatt makacs, konok magatartást tanúsított – írták jelentésükben kihallgatói –, hazudott. Simulékony, hízelgő ember..., sokat ad az étkezésre. Korához képest jól tartja magát... Erősen legitimista, vallásos, magas műveltségű, hadművészetben specialista, feleségét nagyon szereti, végrendeletében mindenét rá akarja hagyni. A levelek szövegének megfejtése – rejtjelesek-e, vagy sem – megoldhatatlan feladatnak bizonyult. Kérdéses maradt az is, hogy az 1951 nyarán küldött leveleihez (amelyekben pl. a Grósz-perrel írt értékelést a fiának) mellékelte hadászati vázlatrajzok kinek/kiknek kellett.

Nem derült fény a feltételezett külföldi kém-szervezetre sem. A megoldáshoz nem vezettek közelebb azok a közismert kihallgatási rendszabályok sem, mint p. „lábait nem nyújthatja előre, fegyelmelzeten, mozdulatlanul kell ülnie” stb. A vizsgálat 1952. június 20-án zárult. Anyagát vádemelési javaslattal küldték Budapestre.

A Budapesti Államügyészség a „horthysta” tábornokot kémkedéssel, izgatással, fegyverrejtegetéssel vádolta. Elegendő bizonyítéknak minősítette Bálványi vallomását, a fegyvereket, lőszerket, el nem küldött 24 oldalas összefoglalóját, a hét megcímezett borítékot, tábornoki ruháit, kintünetéseit, a baranyai háromszög 1921. évi visszavételében résztvevők névsorát tartalmazó „fasiszta” könyvet, amelynek címlapján Horthy Miklós képe díszlett, valamint Habsburg Ottó fiatalkori, kisméretű szobrát. A fegyverszakértő mindkét lőfegyvert emberi élet kioltására alkalmasnak ítélte, amelyek beszolgáltatási kötelezettség alá estek. Ne feledjük, 1952-t írunk: a perek nagy részénél elég volt a gyanúsított vallomása is!

Bálványi az Államügyészségen – 1952. június 27-i meghallgatásakor – azzal védekezett, hogy a levelek titkos adatokat nem tartalmaztak. Azok tartalmának „beállítás” kifogásolható, esetleg sértő, de semmiképpen nem minősíthető kémnyagnak. Hangoztatta, hogy nem írt valamennyi politikai perrel, csak Grósz érsekéről, azok résztvevőit pedig elítélte. A rendőrségről szóló adatok 1947-ből származnak, s azokat kigazdapárti hallomás alapján továbbította. A Pécsre érkező katonatisztek létszámnövekedéséről úgy szerzett tudomást, hogy elhelyezésük érdekében behívatta őt is – többekkel együtt – a lakáshivatal, és ott közölték velük, hogy „össze kell húzódnunk...” Légmentelmi előadásokra neki is járnia kellett, a

lőgyakorlatokat pedig nem „háborús készülődésként” állította be. Az összefoglalót feszült idegállapotban írta, amely leveleinek eltűnése miatt lett rajta úrrá. 1945 előtt több puskája is volt, szenvedélyes vadász lévén tartott meg belőlük egyet, remélve, hogy ismét hódolhat kedvenc sportjának. A pisztolyt pedig apósától kapta emlékül. Hozzávaló löszert évtizedek óta nem tudott szerezni.

Az Alapy-Jónás kettőst mindez nem hatotta meg. A zárt tárgyalást 1952. július 11-én tartották. Bálványi csak a fegyverrejtegetésben vallotta magát bűnösnek, a többi vádat alaptalannak ítélte. Érvelése lényegében megegyezett az ügyészségen elmondottakkal. Az esetleges újabb kiterjedt (a világháború kifejezést tapintatosan mellőzte) háború esetére vonatkozó, hadtörténeti alapokból kiinduló írását és térképvázlatát ugyancsak magánvéleménynek ítélte. Hangsúlyozta: „én nem akartam háborút, csupán felkészültem arra.”

Az utolsó szó jogán visszautasította a vádhatóságnak azon állítását, hogy komoly szakmai munka nélkül szerezte meg magának a „busásan” jövedelmező állást. Kijelentette: egyszerű tisztviselőként kezdett a DGT-nál, kemény munkával küzdötte fel magát a vezetői posztra, s a két nyugdíjának együttes összege alig tett ki 900 pengőt. Nem ellensége a demokráciának, liberális gondolkodású. Legitimista esküje miatt volt (két királyt is szolgált), s csak addig, amíg a királyság meg nem szűnt. A II. világháború alatt felajánlották neki a „hadbírósg vezetőjét”, nem vállalta. A pécsi zsidó hitközség jegyzőkönyvileg ismerte el segítőkészségét. Elhagyhatta volna az országot – a nyugállományú tisztet nyugatra szállító szerelvény már indulásra készen állt –, mégsem tette. Az 1945-ös felülvizsgálatkor meghagyták a nyugdíját.

Felszólalása vége felé közeledve feltört belőle a sérelmek táplálta elkeseredés. „*Elismerem, hogy hibáztam – mondotta a tábornok –, de nem vagyok és nem is voltam antidemokratikus. Koldusbotra jutottam önhibámon kívül...*” Védekezését minden tekintetben megalapozatlannak ítélték. A levelekben közölt adatok – hangoztatta a tanácsvezető bíró – nem köztudottak, de ha azok, „csak a dolgozó nép vonatkozásában” képeznek köztudomást, de „semmi esetre sem az imperialisták szolgálatában álló fia számára.” Az „izgatáshoz szándék nem szükséges, másrészt ami a szobor (ti. Ottóé) elrejtését illeti – elegendő az izgatás objektív lehetősége, amely az adott esetben fenn is állott.” Nagyfokú társadalmi veszélyességét bizonyítja, hogy a régi, letűnt Horthy-fasiszta rendszer híve, aki „tudatos ártani akarással fordult szembe a demokratikus államrenddel, és azt a legveszélyesebb ponton támadta.” Az általa elkövetett három bűncselekmény „egyébként is jellemzőek a népi demokrácia

A pécsi Bálványi-villa napjainkban

ellenségeire. A bíróság súlyosbító körülményként ítélte Bálványi cselekményének folyamatosságát, és azt a kitartást, amellyel végezte. Enyhítőként pedig „ténybeli beismerését és előrehaladott korát.”

Az egy óra öt percen át tartó bírósági tárgyalás befejezésekor az államügyész súlyosbításért, a védő enyhítésért fellebbezett. Az ügyészség végindítványában a jól végzett munkát a Horthy-fasiszmus hűséges kiszolgálásaként értelmezte. Állították, hogy folyamatosan kémkedett, „ott ártott a népi demokráciának, ahol csak tudott.” „*Semmi remény nincs átnevelhetőségére – összegezte álláspontját dr. Avar Jenő –, éppen ezért a társadalomból való kikapcsolása a lehető leghosszabb időre szükséges.*” Az ítélet indoklása Bálványi fiát az „imperialisták ügynökéeként” említette.

Jó, ha a vádlott „agg”

A Budapesti Megyei Bíróság Bálványi Endrét első fokon 13 év börtönre, a közügyektől 10 évre történő eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra ítélte. A Legfelsőbb Bíróság a fellebbezéseket elutasítva a börtönbüntetést hét évre leszállította. Ítéletének indoklásában szerepel: az elítélt „nem előrehaladott korú, hanem agg”, 70 éven felüli, az általa képviselt tevékenység társadalomra áramló veszélye „nem olyan kiemelkedő”. Életkorát figyelembe véve börtönbüntetésének kiállása is kétséges. Bálványi Endre Márianosztráról 1956. július 19-én szabadult, feltételeesen. Az „átnevelhetetlen”, három nyelvet beszélő Bálványi 1957. május 3-án „szabályszerű kivándorlási engedéllyel” Ausztriába távozott, és Bécsben telepedett le.

A magát „jól tartó” „agg” hátralévő börtönbüntetését az Elnöki Tanács 1957. december 4-i elhatározásával elengedte. Az erről szóló hivatalos értesítést többszöri kísérlet után bécsi címére postázták, s mivel a következő

huszonhét évben magatartásával „nem volt probléma”, 1979. április 24-ével a kilencvenhét éves ny. vezérőrnagyot a BM nyilvántartásából törölték. Sajnos az „agg” tábornok és felesége életének utolsó szakaszáról, halálának időpontjáról nincs adatunk. Rejtélyének kulcsa utódai kezében van.

VÉGE

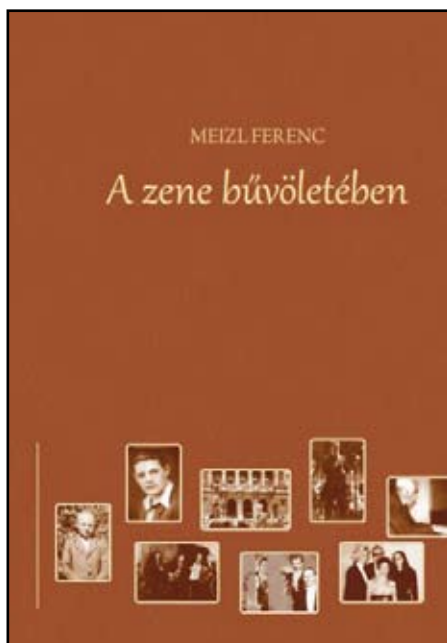
Gergely Ferenc

Sipos Loránd grafikája

Meizl Ferenc: A zene bűvöletében

■ A Bajai Honpolgár 2006. januári számának címlapján a Türr István Múzeum fotótárából kölcsönzött, *Tél 1941-ben c.* fénykép látható, a lapszámban pedig a *Portrészlat Meizl Ferenc klarinétművészről* című, általam és Schmidt Antal által írt cikk is olvasható. Ennek befejező sorai arról informálnak: „A 82. életévébe lépett, jelenleg Felsőszentivánon élő klarinétművész a bajai Rotary Club meghívására 2006. január 19-én, csütörtökön rendhagyó zenei program keretében találkozik a közönséggel”.

Bő tíz év elteltével ismét róla írok, mivel február derekán vaskos postai küldemény érkezett címemre, benne Meizl Ferenc *A zene*

bűvöletében. Egy hangszeres muzsikussal teli, változatos élete című könyve. Az izléses, barna papírkötésű könyv felelős kiadója maga a szerző, szerkesztője *Tösér Dániel*, lektora *Kovács László* (Bácsbokod jelenlegi polgármestere). A fedőlap alsó harmadában látható 8 fénykép miniaturizált változata már magában bemutatja az életutat. A 3. oldalon látható elegáns Vámos-fotóról – kezében a klarinét! – az a férfi tekint rám, akit én a múlt század ötvenes éveinek második felében (talán 1958-ban?) bácsbokodi gyermekként megismertem. Ismeretségem velem, feleségével (*Tokody Mária*val) és lányukkal, Valériával közel 6 évtizedes múltat tekint vissza!

„E könyv megírása egy véletlennek köszönhető, ugyanis 89 éves koromban kezembe került egy fénykép, amely Japánban a Hokkaido szigetén lévő Memanbetsuban készült 1997-ben. A képen a nemzetközi zenei szeminárium résztvevői láthatók: közöttük Kobajasi, a szeminárium vezetője, az idősebb unokám, *Tóth Gábor* és én. A fényképet megmutattam a lányomnak, Valériának.

Levigyük-e a bácsbokodi Falumúzeumba? – kérdeztem.

Van egy jobb ötletem: írj egy könyvet az életéről... Abba annyi képet tehetsz, amennyit fontosnak tartasz.” – olvasható az előszóban.

A könyv 13 fejezete: I. Gyermekkor, ifjúkor, II. Zeneakadémiai évek, III. A MÁV Szimfonikus Zenekarban, IV. A Magyar Állami Operaházban, V. A Budapesti Filharmonia Társaság zenekarában, VI. A Budapesti Fúvósötösben, VII. Szóló és egyéb szerepléseim, VIII. Pedagógiai munkásságom, IX. Ismét a szülőfalumban, X. Az oktatással kapcsolatos munkáim, átirataim, XI. Szerzeményeim, XII. Lemezeim, XIII. Elismerések, köszöntések. A tartalomjegyzék befejezésekként: „*Alapítványom további működésével kapcsolatos gondolataim*”.

A fényképekkel, kotta-, bizonyítvány-, plakát-, műsorismertető-, oklevél- stb. másolatokkal bőven illusztrált könyv fényképei közül külön említést érdemel a *Csónakázás a bajai Sugovicán* (22. o.), *A Bajai Zeneiskolában tartott előadásomról* készült... (73. o.), a *Bácsbokod Diszpolgára kitiintető cím dokumentumainak átadása 1999. augusztus 20-án* alkalmával fotográfált (74. o.), valamint a bácsbokodi Művelődési Ház névcserejét követően leleplezett új névtábla fényképe, amelyen ma már az olvasható: MEIZL FERENC MŰVELŐDÉSI HÁZ ÉS KÖNYVTÁR.

Hogy a Bácsbokodon 1924. február 11-én született, szüleiről nagyon kevés emlékképet őrző – 5 éves korában árvává vált, azt követő-

en bácsbokodi rokonai által nevelt; ám 5 éves korában már zenei instrumentumokkal ismerkedő és muzsikussal készülő –, gyermekként a tyúkol, fiatal felnőttként a fogolytábor milióját is megtapasztalt kirobbanó zenei tehetség ősz-öregségére, könyve megírásának és kiadásának évére miként vált azzá, hogy földi pályáját így összegezze: „*A sors, az élet és az évek, szívemben egyre csak zenélnek*” – erről szól a könyv! (*Meizl Ferenc A zene bűvöletében. Egy hangszeres muzsikussal teli, változatos élete. Magánkiadás. Szerk. Tösér Dániel. Budapest, 2015. 104 oldal*)

Péter Árpád dr.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Lapunk a 2016. évre is előfizethető. Érdeklődni az alábbi telefonszámon lehet: 79/322-600

A Bajai Honpolgár példányonkénti ára februártól az alábbiakban változott: egy lapszám ára 330 Ft.

Előfizetési díjaink a következőképpen változtak.

Helyben (házhoz szállítva) 4 000 Ft
Vidékre (postaköltséggel) 7 400 Ft
Külföldre (postaköltséggel) 14 000 Ft
 Fizessen elő, hogy biztosan megkapja!

Bajai Honpolgár Alapítvány

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár és Művelődési Központ,

Munkácsy Mihály utca 9.

BERMIN ABC, Vöröskereszt tér 1.

CBA Belvárosi ABC, Eötvös utca 1.

CBA Delta Market,

Szabadság utca 44.

Cserba Optika,

Batthyány Lajos utca 18.

Líra Könyvesbolt,

Déri Frigyes sétány 5.

Nacsa ABC, Szent László utca 20.

Nagy István Képtár, Arany János utca 1.

Sirály ABC, Sirály utca 4.

Tourinform Iroda, Baja Marketing Kft.,

Szentháromság tér 11.

Okos Játékok boltja Eötvös u. 7.

Gazdabolt Piaccsarnok

Az „ölég jó” halászlé nyomában

Kollmann Péter és a Sobri-örökség ápolása

■ **Július a halászlé hónapja. No, nem mintha Baján nem lehetne bármely hónapot ilyen előnévvel illetni, hiszen a bajai ember az év minden időszakában rengeteg halat főz. Huszonegy éve azonban a szép nyári hónapban tartják a halfőző fesztivált, ilyenkor elszármazottak és vendégek tízezrei érkeznek városunkba, hogy világgá kürtölgjék a nemrég már hungarikummá, azaz nemzeti büszkeséggé is előlépett bajai halászlé jóhírét. Ez alkalomból eredtünk a bajaiak kedvenc kultikus ételének nyomába. Nem kisebb személyiség segítségével tesszük ezt, mint KOLLMANN PÉTER, aki a Bajai Halászléfőző Bajnokok Klubjának tagja, a Szabadtúzi Lovagrend lovagja, több országos és nemzetközi főzőverseny győztese és helyezetteje. A halfőzés alapjait magától az ország örökös halfőző bajnokától, Farkas „Sobri” Józseftől tanulta még 20 éves korában, az azóta eltelt ötven évben pedig évente több tucat alkalommal főzött és főz mai is. Ráadásul június végén ünnepelte 70. születésnapját, így jelen írásunk köszöntő is egyben.**

Kollmann Péter főzőversenyeken nyert okleveleivel ki lehetne tapétázni egy kisebb szobát, a kupák, szobrocskák és egyéb relikviák pedig több polcot is megtöltenek. Mindezek az elmúlt 50, sok-sok halfőzéssel eltöltött esztendő bizonyítékai. Azt gondolnánk, akinek ilyen múltja van, az biztosan már a szülői házból hozza magával a halfőzés tudományát, de esetünkben nem így van: Kollmann Péter húszéves koráig egyáltalán nem ismerte a halászlét. Így mesél erről: – Vaskúti születésű gyerek vagyok, az idő tájt vidéken nem volt halbolt, de mészárszék sem. A hal különösen úri eledelnek számított, most is vannak még olyan települések, pl. a Székelyföldön, ahol azt tartják: a hal nem étel. Pedig finom és egészséges, könnyen emészthető, épp ezért a dietetikusok is előszeretettel ajánlják. Én 1966-ban kezdtem érdeklődni a hal után. Akkoriban Sobri Józsi bácsit meghívták egy vállalati bulira halat főzni. Én is ott voltam, középvezetőként dolgoztam egy TSZ-ben. Odamentem hozzá, és megkérdeztem, nézhetem-e főzés közben. Megengedte. Láttam, hogy egy nagy ceglédi kannából csak úgy öntögeti a vizet a bográcsokba, de mérőedény nincs sehol. Meg is kérdeztem tőle, mennyi vizet kell tenni a halászlébe. Ekkor elküldött kezét mosni, aztán utasított, hogy tűrjem fel az ingem ujját, nyúljak bele a bográcsba, csukjam be a szemem, kevergessem lassan a bogrács tartalmát, és próbáljam megjegyezni, milyen sűrűn vannak a halak a vízben. Ez nála tökéletesen működött, de nekem sosem: azóta is edénnyel mérem a vizet. Minden összetevőt az élősúlyú hal kilogrammjához mérek, ötven év alatt se tanultam meg csak úgy, szemre lötyyinteni a vizet – idézte fel közös történetük kezdetét Kollmann Péter.

Az első főzést több is követte, mivel inentől az érdeklődő fiatalember odaszokott a nagybaracscai csárdába, ahol Sobri főzte a

halat. Sokszor órákig üldögélt ott barátaival, várva, hogy a mester munkához lásson. A kitarató érdeklődés nem maradt viszonzatlanul: csakhamar igaz barátság szövődött közöttük, amely kitarított az idős mester haláláig. – Elég nehezen fogadtott a bizalmába, nem volt egyszerű ember. Amikor már összebarátkoztunk, haláláig jó viszonyban maradtunk, sokat jártam hozzájuk, a családját is jól ismertem. Elmesélte, hogy nagyon sanyarú gyerekkora volt. Az apja kivándorolt Amerikába, amikor ő még csak 2 éves volt, nem is emlékezett rá. Már 5 évesen kenyérkeresetre fogták, az anyja libapásztornak adta Bácsszentgyörgyre, még aludnia is a libaólban kellett, a jószággal együtt. Ez az időszak mély nyomokat hagyott a lelkében. Egyfajta csibészséget kellett kifejlesztenie magában a túlélés érdekében. Elmondta, hogy a Sobri becenév is azért ragadt rá, mert rettenesen rossz gyerek volt, mindenféle gazemberséget elkövetett azért, hogy a többiek fölé kerekedjen. Sosem vált tanult emberré, de aki tisztességesen viselkedett vele, és jóindulattal közeledett hozzá, azzal ő is jószándékú volt. Magyarország örökös halfőző bajnokaként a példaképemmé is vált. Versenyezni már nem láttam, de sok régi képet mutatott azokból az időkből, ezek a fotók ma a Sobri Csárdában láthatók. Úgy tanult meg halat főzni, hogy a nagybaracscai csárda (ahol az édesanyja dolgozott) tulajdonosa maga mellé vette. *Mateovics Ferenc* szláv eredetű ember volt, általános tapasztalat, hogy a szlávok igen jól főznek, és a halhoz is értenek. Ez itt, a környéken is tetten érhető. Nagyon jó halat főznek a dévidéki szomszédaink, a szerbek, a horvátok, de akár Mohács is jó példa – meséli Kollmann Péter.

Bár az alapokat megtanulta Sobritól, a titoknak ő sem tudott teljesen birtokába jutni. – Józsi bácsi állandóan fejlesztette a receptjét, amit száz százalékig senkinek nem árult

Készül a halászlé

el. A titkát magával vitte a sírba, legalábbis azt az aprócskát, amitől olyan különleges volt az általa főzött halászlé. Én is sokfelé jártam, ahol halat főztek, és mindenhol figyeltem, mindenkitől lehetett tanulni valamit. Volt, akitől a halszűrtítés jobb technikáját tudtam ellesni, így állt össze a saját stílusom. 50 éve főzök halat, ez idő alatt talán 5-6 alkalommal tudtam olyat főzni, amire azt mondhattam: ez most olyan, mint a Sobrié. Ő valami nagyot és kivételesen tudott. Előfordult, hogy egyéb alkalmakkor egymás mellett főztünk, ugyanabból a halból, ugyanazokból az összetevőkből, egyszerre lettünk készen, és az öregé jobb volt – idézi fel Kollmann Péter. S ha azt kutatnánk, mi lehetett a titok? Szerinte a halfőzésnél percekben múlik minden. – Egy perc is sokat számít. Az utolsó öt percben legalább tízszer meg kell kóstolni a lét, amelynek mindig más íze van. Amikor azt érezzük, hogy na, most kész, akkor kapjuk le a bográcsot. Ezt a pillanatot meg kell érezni, mert ha előbb vagy később vesszük le, már nem az igazi. Ezek az apró árnyalatok tették az öregget naggyá, mert ő tudta ezeket. A bogrács mellett élte le az életét, naponta főzött, mi pedig esetleg hetente egyszer. Ez nagy különbség.

Miután megtanult halat főzni, és családi, baráti körben sikert és elismerést aratott, Kollmann Pétert barátai és mestere is versenyezésre bíztatták, így végül megmérettette magát a nagybaracscai Sobri-kupán. Erre így emlékszik vissza: – A Sobri-kupa a leg-

rangosabb verseny, hiszen ott megjelenik az ország összes kiváló halfőzője, nemcsak Baja és Szeged környékéről, máshonnan is. Nagysága a múltjából is adódik, hiszen több mint húsz éve folyamatosan megszervezik. Büszke vagyok rá, hogy az első Sobri-kupán, amelyen indultam, nyolcadik lettem. Akkor azt mondta nekem az öreg Sobri: „Őcsém, ha benne vagy az első tízben, akkor tudsz halat főzni!” Utána még sokszor indultam ezen a kupán, kétszer értem el harmadik helyezést, és mindig benne voltam az első tízben.

Az első verseny után pedig már nem volt megállás: évente több versenyen is indult a Balatonnál, Pécsen, Szolnokon, Gyomaendrődön, Szegeden és az ország számos pontján. Sikert sikerre halmozott, pályája derekán pedig még a Blikk egyik cikkében is együtt szerepelhetett szeretett mesterével. Így idézi fel a történetet: – A Bajai Halfőző Népünnepélyen 1997-ben Sobri Józsi bácsi volt az asztalvendégem a Szentháromság téren. Estefelé odaállított egy riporter és egy fotós a Blikktől, Józsi bácsit keresték, őt faggatták a halfőzésről. Míg a riporter az öreggel beszélgetett, a fotós fiút megkínáltam a bográcsból, de ő pökhendi módon azt mondta, hagyjam békén, mert már mindenhol halászlével kínálták, és egyik rosszabb, mint a másik... A riporter azonban elfogadta a kínálást: megkóstolta, majd intett a társának, hogy pakoljon le, mert itt vacsoráznak nálunk. Ekkor az öreg is azt mondta: „Ölég jó a halászlé!” Ennél nagyobb dicséretet soha senki nem hallott tőle, és ezt is csak nagyon ritkán (én is csak néhányszor érdemeltem ki). Keményen tudott kritizálni is, én pedig jól fogadtam a kritikáit, hiszen

Egy a sok-sok oklevél közül

abból tudtam tanulni. A Blikk újságírói akkor tőlem is megkérdezték, mi a jó halászlé titka. Én azt mondtam: a halászléhez kopaszodni kell. Sok-sok éven keresztül kell ezt üzni, és a végén el lehet jutni olyan szintre, ami már „ölég jó” – osztja meg tapasztalatát Kollmann Péter, hozzátéve, hogy természetesen alapanyagból sem szabad megelégedni mással, csak a kitűnő minőséggel. – Igazából ez a titok: megismerni az alapokat, amit aztán mindenki a saját szájíze szerint alakíthat. Minden összetevőnek kiváló minőségűnek kell lenni. A hal nem lehet nagyon zsíros, de túl száraz sem, mert akkor nem oldódik rendesen a paprika. A víznek nem lehet semmilyen mellékíze. Hagymából legjobb a makói. Paprikából is sokféle létezik, vannak a felálló

típusú, világosabb színűek, vagy a csüngő sötétebbek, meg a kettő közöttiek is. Ezeket vegyíteni is lehet, el lehet szórakozni a versenyek előtt a paprikák keverésével az adott halhoz illesztve. Én három-négy fajta paprikából állítom össze a saját keverékeket, bár ez minden évben változik, hiszen mindig más a termés. Az egyik fajta színez, a másik sűrít, ezeket mind tudni kell. Nyilvánvaló, hogy van ötféle összetevőnk (só, víz, paprika, hagyma, hal), de a lényeg az, hogy amikor elkészült, és a szakács megkóstolja, akkor azt érezze, hogy ez így egy kerek egész, nem lóg ki belőle semmi, minden összetevő szépen belesimul. Az is nagyon fontos, hogy a halászlét Baján gyufatészttával esszük: ennek is a legjobbnak kell lennie. Én magam szeretem kifőzni a tészttát, épp csak addig, amíg picit roppanós lesz. Sót és egy csepp olajat is teszek a vízhez, mert ha sótlan a tészta, elrontja a lé ízét is – osztja meg az alapvető tudnivalókat a halfőző bajnok.

Azt is kijelenti: bárhová is megy az országba halat főzni, ha kérdezik, mindig elmondja, hogy ő Sobri-módra főz! S hogy mi teszi az igazi Sobri-halászlét? Kollmann Péter szerint a jellegzetes, aranyárga színe. Ezt díjazza a zsűri is a versenyeken, amelyekre különösen büszke. Nemrég vett részt élete eddigi legnagyobb szabású megmérettetésén, Balatonszárszón, a *Kárpát-medencei magyar halfőző versenyen*, *Forschner Rudolf*nak, a Fehérszta Lovagrend alapítójának szervezésében. Mint mondja: meghívták az elszakított országrészek jó halfőzőit, és Magyarország régiói is három-három fővel voltak jelen. A bajai klubot *Csémy László*, *Gyuricza Tibor* és *Kollmann Péter* képviselte, mindhárman arany fokozatot szereztek. Bár a fődíjat, egy hatalmas kupát ezúttal nem sikerült megszerezni, a győztes sikerében mégis volt kevés

Omega együttes és Dunai Antal már több mint 10 éve jár Kollmannékhöz

része a bajaiaknak. – A versenyt egy horvátországi magyar fiatalember nyerte bajai típusú halászlével: őt is mi láttuk el tanácsokkal, hogyan kell azt főzni. Feléjük is főznek halat, de másképp: inkább sűrű paprikást készítenek belőle, és nem is irdalják a halat. Most is teljes kiőrlésű csigatészta tettek a halászlé mellé, de jó halat főztek, és mivel ez a verseny Kárpát-medencei volt, természetes, hogy megnyerte. Bár a hala az én ízlésemnek túl erőse sikerült, de ezzel együtt is az élre tört. Nem sajnáltuk tőle a tudást, örültünk a sikerének, hiszen magyar ember ő is, fiatal, lelkes, és biztosan tovább adja majd a tudását másoknak. Hálás is volt, rengetegszer megköszönte, mondta, hogy annak a szép nagy kupának legalább az egyik füle minket illet – idézte fel egyik friss élményét a halfőző bajnok, aki négy éve tagja a rangos bajai klubnak.

– Az elmúlt harminc évem termése akkor ért be, amikor meghívtak tagnak a Bajai Halászléfőző Bajnokok Klubjába. Ide azok kerülhetnek be, akik már nyertek kupát, bajnokságot, halászléfőző versenyt. Klubtagként még több lehetőségem adódott a versenyzésre, delegálként is többször utazhattam. Képviseltem már a klubot, az önkormányzatot, a Baja Marketing Kft.-t is. Összességében több mint száz versenyen vettem részt, mintegy 20 első helyezést értem el nagy versenyeken, kb. ugyanennyi ezüst és ennél is több bronz fokozatot. Nem szégyellem: voltam én tizenharmadik is, hiszen sok jó halfőző között az ember hátrébb is szorulhat olykor – mondja Kollmann Péter. És bár élete egyik tükéjének nevezi, hogy sosem nyert Sobri-kupát (kétszer jutott el bronz-éremig ezen a megmérettetésen), az élet azért bőven hozott helyette jó élményeket.

Csémy Lászlóval és Göldner Tiborral
a lovaggá avatás után

Az sem kis dolog például, hogy immár tizenegyedik éve a halfőző fesztivál idején rangos társaságot vendégel meg házában, természetesen halászlével. A csapat gerincét az Omega együttes alkotja, de jönnek velük a családtagjaik mellett egyéb ismert személyiségek, színészek, sportolók, borászok is, összesen kb. 25-en. Természetesen ezzel kapcsolatban is van egy kedves története. – Először 2006-ban járt nálam az Omega. Akkor történt, hogy *Kóbor János* (Mecky) felesége felfigyelt arra, hogy a férje már a harmadik tányér halászlét fogyasztja jó étvágygal, holott addig sosem fordult elő, hogy egy adagnál többet kért volna bármilyen halászléből. Amikor erre rákérdezett, Mecky azt mondta neki: mert ez olyan ízű, mint amit a bátaszéki nagyanyám főzött gyerekkoromban! – Így köt össze embereket a bajai halászlé, gyerekkori emlékeket idézve, feledhetetlen élményeket kínálva. Olyanokat, amelyek kedvéért tizenéve is érdemes visszajárni Bajára, Kollmann Péter házába, aki mindig szívesen főz a barátainak. – Én nagyon örülök, hogy jönnek, és remélem, még legalább húsz évig főzhetnek nekik! Második vagy harmadik évben azt mondtam: többször nem kapnak meghívót, ez örökövnyű, minden évben várom őket szeretettel. A feleségem néha aggódik, hogy túl fárasztó ez már nekem, de nem tudnék lemondani erről a hangulatról. Nálam italozás van, de részegeskedés nincs. Továbbá hitem és meggyőződésem, hogy a bajai halászlének nincs politikai színe, ezért az én asztalomnál nincs helye politizálásnak – mondja a halfőző bajnok, aki immár a Szabadtúzi Lovagrend büszke tagja is. Azt mondja: ez tekinthető pályafutása koronájának, hiszen lovag nem lehet akárki, és nincs is belőlük olyan sok az országban, nem vesznek fel akárkit. A jelentkezést több komoly elővizsgálat, ajánlás és szűrés előzi meg, alaposan megnézik, ki mit tett le az asztalra a gasztronómia területén. – Ne feledjük el, hogy a halászlét is lehet szabad tűzön főzni, picivel jobb is, ha fával készül. Legjobb a száraz uszadék fűz, mert az kevésbé füstöl, igen jó a lángja, nem keserű a füstje, és ha egy pici pernye beleszáll a lébe, nem is árt – árul el újabb titkot a halfőző bajnok.

Mint kiderült, a lovagrendbe tartozni rangot jelent, és ennek igyekeznek is megfelelni a jóbarát és főzőtárs Csémy Lászlóval együtt, akivel már sok versenyen vettek részt közösen, és külön öröm, hogy lovaggá is egy-

Farkas Sobri József emléke ma is él

szerre váltak. A jövőbeni feladatok között szerepel a további versenyzés, illetve a megmérettetéseken való zsűrizés is. Kollmann Pétertől ez sem áll távol, többször kérték már fel ítélni különböző gasztronómiai eseményeken. – Szerintem az legyen zsűritag, aki legalább olyan jó halat tud főzni, mint a versenyzők, vagy még jobbat, tehát oka és joga van annak, hogy másnak a főztjét ítélje, megítélje, díjazza, építő jellegű kritikával lássa el. Én a szigorúan pártatlan zsűrizés híve vagyok, ahol vakon kóstolják a mintákat, és nem fordulhat elő sumákolás. *Dr. Novics Györggyel* és *Csémy Lacival* együtt annak a harcosai vagyunk, hogy nem találkozunk a versenyzővel, csak a mintát zsűrizzük és pontozzuk, és csak utána nézzük meg a versenyző számát, így kizárunk mindenféle csalási lehetőséget. Csak ezzel a feltétellel megyek bárhová is. Mindig előrebocsátom: nem tűröm, hogy nekem bárki bármilyen helyezést odaítélését előírja, csak a halászlé minősége számít. Volt már olyan, hogy ez után az adott versenyre többet nem hívtak zsűrizni, de nem is bánom, mert az ilyen helyen nekem nincsenek barátaim – mondja a Szabadtúzi Lovagrend egyik bajai tagja.

Beszélgetésünk végén Kollmann Péter elárulta: bár évente legalább hússzor főz halászlét, 70. születésnapján mégis inkább vendéglőben ünnepel szeretteivel. Ettől még persze nem akasztja szegre a főzőkalanat: biztosak lehetünk benne, hogy a jövőben is részt vesz a rangos megmérettetéseken, és tovább öregbíti Baja és a kitűnő bajai halászlé hírnevét. Isten éltesse, kedves mester!

A drámapedagógia mint az oktatás jolly jokere 2. rész

Történelemóra

■ Következő kismeltem a történelemóra: ez számomra a rengeteg évszám és bemagolni való miatt mindig nehézkesnek tűnt. Itt a legjobb, ha kötünk. Kötögetünk. Köthetjük sálhoz vagy rénszarvasos pulóverhez is, csak kössük valamihez a magolandókat. Vegyük kidolgozandónak a kedvenc témakört, de közben nyugodtan böngésszük az internetet, és használjuk a kész óravázlatokat, foglalkozásterveket.

A páncélos lovag

Ismeretátadó történelemóra 6. osztályosoknak, a Jeanne d'Arc-történet mélyebb megértésének szolgálatában.

I. Asszociációs lánc: nagycsoportban

Nekem a középkorról a ... jut az eszembe. Egészítsétek ki a mondatot bármilyen szóval! Lehet ez tárgy, szín, évszám, név stb. Cél: a témára való ráhangolódás

II. Közös gyűjtés: nagycsoportban

Mi van ma, ami nem volt a középkorban? Mi volt akkor, ami ma nincs? Milyen foglalkozások voltak a középkorban? Egy nagyalakú papírra írjuk fel az összegyűjtött gondolatokat. Cél: a középkor megteremtése.

II. Tanári narráció:

a 100 éves háborúról

A 100 éves háború 1337-1453-ig tartott. Az angolok és a franciák háborúztak egymással a francia trónért, francia területekért. Az angolok rengeteg területet foglaltak el a franciáktól. A hosszan elnyúló háború miatt gazdaságilag Franciaország az összeomlás szélén állt. Az éhínség és a járványok miatt rengetegen meghaltak. Nagy volt az elkeseredés a franciák oldalán. Történetünk a háború harmadik szakaszában játszódik majd, az 1420-as évek végétől. Cél: a kontextus tisztázása, a történet elindítása.

III. Állókép készítése: kicscsoportban

Milyen volt az említett foglalkozásban dolgozók élete Franciaországban a háború előtt és a háború közben? 4-5 fős csoportokban dolgozunk tovább. Mindegyik csoport válaszson ki magának egy foglalkozást. Próbáljuk a két állóképben a hangulatbeli különbségeket megfogalmazni és megformálni. Cél: a téma tisztázása. Milyen állapotban vannak történetünk idején a francia emberek?

IV. Megmutatás és elemzés:

nagycsoportban

Mit láttok az állóképeken? A képek különbségeit fogalmazzuk meg! Cél: a téma tisztázása és állapotfelmérés.

V. Pletykajáték: nagycsoportban

Üljünk körbe! Egy mondatot súgok a mellettem ülő fülébe, azt kérem, hogy a megka-

pott mondatot súgják tovább a mellettük ülő fülébe. A mondat: *Érkezik egy messzi földön híres páncélos lovag, aki meghozza a megváltást Franciaországra.* Cél: a téma iránti érdeklődés felkeltése.

VII. Egyeztetés: nagycsoportban

Mit gondolhattak a franciák, amikor eljutott hozzájuk a hír a rejtélyes páncélos lovagról? Cél: a téma súlyának megértése.

VII. Levélrészlet felolvasása: nagycsoportban

Hallgassuk meg a következő levélrészletet, amelyet a páncélos lovag írt az angol királynak! *„Anglia királya és ön, Bedford hercege, aki a francia királyság kormányzójának mondja magát (...) Adjanak elégtételt az ég királynának az ökirályi véérért. Szolgáltassák ki a Szűznek, akit az Isten, az ég királya küldött ide, mindama kiváltságos városok kulcsait, melyeket önök elfoglaltak, és erőszakkal bírnak Franciaországban. (...) Valóban kész ő a békekötésre, ha önök elégtételt adnak neki azáltal, hogy Franciaországot visszahelyezik jogaiba, és megfizetnek azért, amit belőle birtokoltak. Anglia királya! Tudja meg, hogy hadvezér vagyok, és bárhol Franciaországban találkozom embereivel, meneszteni fogom őket onnan, akár akarják, akár nem. Ha engedelmesek, megkegyelmezek nekik, de ha makacskodnak, megöletem valamennyit. Istennek az ég akaratából jöttem ide, teljes szívvel és lélekkel avégett, hogy egész Franciaországból kiűzzem önöket és mindazokat, akik árulást, bajt és kárt akarnának hozni a francia királyságra. Károly király az igazi örökös, nagy sereggel vonul majd be Párizsba. Ha nem akar ön hinni Isten és a Szűz kinyilatkoztatásának, majd megütközünk, bár-*

hol is találjunk önmre. (...) Válaszoljon tehát: Orleans városában kíván-e békét?” (Jeanne d'Arc levele az angol királyhoz)

Cél: a főhőssel való megismerkedés egy feszültségkeltő formán keresztül.

VIII. Szerep a falon: nagycsoportban

Milyen lehet a páncélos lovag, a Szűz? Mi derült ki számotokra a levélből? Gyűjtjük össze egy papírra azokat az információkat, amelyeket megtudtatok eddig a lovagról! Olyan ember, aki... (a befejezetlen mondat segítségével tovább bővíthetjük információinkat a lovagról)

Cél: a Jeanne d'Arc-ra vonatkozó információk összegyűjtése.

IX. A mérleg nyelve: két csoportban

Álljunk két sorba! Az egyik sor keressen olyan érveket, amelyek a páncélos lovag követése mellett szólnak. A másik pedig olyan érveket gyűjtson, amelyek arról szólnak, miért ne kövessük a páncélos lovagot. Egy döntés előtt lévő francia katonát kell meggyőzni az egyik oldalról. Ezt a francia katonát én (a tanár) játszom. Az érvek alapján hozok majd döntést a játék végén. Cél: megérteni a franciák helyzetét Jeanne d'Arc-kal kapcsolatban.

X. Krónikarészlet: nagycsoportban

Hallgassuk meg a következő krónikarészletet, amely 1431-ben született! *„...Mindenki megtudta hát róla, hogy Párizs megostromlását, tűzbe és vérbe borítását tervezte. (...) A nép bálványozottja lett, mivel egyszerűségükben úgy hallgatták őt, mint egy szent szüzet. Azt állította magáról, hogy hallotta a dicsőséges arkangyalt, Szent Mihályt, Szent Katalint, Szent Margitot és több más szenteket. Mialatt felidéztek Jeanne-nak nagy bűneit és rontásait, nem ijedt meg azoktól, sem el nem cso-*

Akár ilyen is lehet egy állókép

dálkozott, hanem mintha démon szállta volna meg, merészen válaszolt minden pontra. Az egyetem papjai alázatosan kérték, bánja meg és vonja vissza gonosz tévedéseit, hozzátéve, hogy elnyerheti így a bocsánatot, míg ellenkező esetben el fogják égetni s kárhozott lelke a pokol fenekére kerül majd. Megmutatták neki a máglya előkészületeit, s a helyet, ahol rövidesen tűzre vetik, ha nem vonja vissza bűneit. A fenyegetés hatására kegyelemért kiáltott, és szóban mindent visszavont. Ruháját levették, női öltözetet adtak rá, de mikor így látta magát, visszaesett tévedésébe, s újból kérte a férfiruháit. Ezután valamennyi bírása halálra ítélte. Hozzáköötték egy karóhoz a verpadon, ahol a tűzre tették. Hamarosan vége lett és ruhája teljesen leégett. Az emberek egy része azt mondta már ott is és másutt is, hogy mártír volt, aki feláldozta magát az igazi fejedelemért; mások viszont azt állították, hogy csak rosszat tett vele, amiért oly sokáig támogatta. (...)” (Jeanne d’Arc pöre és kivégzése.) Cél: a téma lezárása.

XI. 21. századi krónikarészlet írása: egyéni vagy páros munka

Hogyan mesélnéd el a páncélos lovag történetét egy 21. századi embernek? Mi volt a számodra ennek a történetnek a legfontosabb mozzanata? Írjatok egy 21. századi krónikarészletet! Cél: reflektálás a témára.

„Egy csávó szenved, aztán fejbe lövi magát” – vagyis irodalom

Jöjjen hát az irodalom! A fenti mondat egy tizedikes diák eszejárását dicséri, aki így foglalta össze Goethe *Az ifjú Werther szenvedései* című levélregényét. Bár ez csak kiragadott példa, mégis jól mutatja a problémát. A tanulókat már hidegen hagyják a kötelező olvasmányok, hiszen korban oly messze vannak tőlük, hogy nem tudnak azonosulni sem a karakterekkel, sem a történettel. A drámapedagógia ebben az esetben éppen abban segíthet, hogy ez a távolságtartás megszűnjék olvasó és olvasmány között. Bevonhatunk „mintha” játékokat, mintha én lennék a főhős, vagy segítségül hívhatunk nagyszerű „kutyabelezőket”. (Azt hiszem, ezt azért meg kell magyaráznom. A verselemzést hasonlították kedves író barátaim kutyabelezéshez. Mit gondolt az író, költő? Honnan a csodából is tudhatnánk? Hiszen attól, hogy kizsigereljük azt a szegény kutyát, még nem fogjuk megtudni, hogy milyen hűséges és odaadó barát volt. De lefordíthatjuk, belezhetjük ezeket az írásokat a mai diák nyelvezetére, stílusára igazítva, hogy közelítsük a klasszikusokat.), mint például nem titkolt rajongásom tárgya, *Lackfi János*, aki remek szóforgató és pedagógus egyben. Van egy számunkra éppen megfelelő sorozata, a *Nem kötelező irodalom*, amelyből érdemes ötletet merítenünk. Mi

a helyzet az *Anyám tyúkjával* Lackfi János szerint?

„Ha iskolákban tartok rendhagyó irodalomórát, ami gyakran megesik, kíváncsiságból sokszor felteszem a kérdést: emlékszik-e rá valaki, miről is szól az *Anyám tyúkjá*? Hát, van benne ANYÁM... meg TYÚK... meg MORZSA... meg KUTYA... A tyúknak be szabad jönni a szobába.

Ez tényleg vicces, Petőfi anyukája nem éppen kanarit, pettyes gekkót vagy tukánt tartott kis kedvencnek, hanem valami sokkal kevésbé elegánsat, egy közönséges, fostos, levágni való tyúkot. Egy adag élő levest. Van persze egy gyanúm: a vers nemcsak arról szól, ami benne van, hanem ami nincs is leírva, de kitalálható. Hát, senkinek se fura, hogy költőbá? megjön vidéki szüleihez, és mi az első dolga? Dumál egy jót a tyúkkal!

– Helló, tyuki, adj egy pacsit, na mizu?

NÓÓÓRMÁLIS? Más is szokott ilyet csinálni? Anyukám, ne zavarj, a hörimmel csevegek, kopás van! Mindenki vált pár szót az állataival, na de ez...

A mostani iskoláskölkök szülei a harmincas–negyvenes generációba tartoznak, szép nagy, erős emberek. Ők intézik a világ dolgát, jól-rosszul, úgy, ahogy. No, de milyenek lesznek ezek a szülők harminc-negyven év múlva? Bükkszentkereszten egy kis srác azt felelte erre a kérdésre:

– Hát, olyan kis *aszaltszilvák*.

Igen, a szülők egy idő után úgy *összeaszaltszilvásodnak* szépen. Ekkor következik be az a fura pillanat, amikor az ember saját szülei szüleje lesz. Mert mi volna, ha a gyerekek suliból hazamenet így aggodna bele szülei életébe:

– Anyukám, aztán ettél-e meleget?... Jól felöltöttél?... Nehogy megfázz nekem!... Bevetted a gyógyszered?... Ne menj az utcára, elüt az autó!...

Hogy mi lenne? Nyilván kapna egy frászt, és megtudná, kivel szórakozzon. Viszont még harminc-negyven év, és fordul a leosztás.

Nagyon szerettem a kilencvenhat éves korában meghalt nagyanyámat, de fura dolgokat művelt a vége felé. Mikor beléptem hozzá, füstben úszott a lakás, ő meg a mosogatószivacsot forgatta egy tepsiben, az egyik fele már jó lesz, most átsütjük a másikat is... Vagy kiette a virágot a

vázából, mondván, kicsit száraz a zöldség, de nem rossz. Nyugtattam, hogy hoztam ám kaját is.

Petőfi már színész volt Pesten, mikor hazament vidékre, és nyilván látta, hogy apja, aki szakmáját tekintve mészáros, vagyis állatokat ölő, hatalmas ember, bizony *összeaszaltszilvásodott*. De mit tehet az, akinek vissza kell mennie dolgozni, nem tudja huszonnégy órában babusgatni elanyátlanodott szüleit? Talán csak annyit, hogy tehetetlen szeretetében és aggodalmában megdumálja a dolgot az állatokkal.

– Hé, tyúk, vigyázz anyámra, kutya, vigyázz a tyúkra, mindenki vigyázzon mindenkire.

Hát, ez is benne van ebben a versben.”

Persze ez így egyértelmű, hogy nem elég, de a színesítés remek példája. Fontos a ki-zökkenés, és az irodalom az a tárgy, amiben dözölhetünk a drámapedagógiai játékok, kooperatív módszerek és rendhagyó órák tengerében. Én is csak kapkodok ide-oda, hogy mi mindenről is beszéljek, de gátat építek a tengerünkre, és lássunk néhány konkrét, irodalomóra alkalmas feladatot, drámapedagógiai alapon. Játsszunk!

Állókép

A drámapedagógiában ez alapjáték. Lényegében egy-egy mű, műrészlet, szereplő, fogalom, gondolat vagy érzés tényleges vagy szimbolikus megjelenítésére használ-

A drámapedagógia megszüntetheti a távolságokat

hatjuk. Az emberi test kifejezőeszközként való fölhasználásával segítheti a megértést, alkalmas lehet a szereplők motivációinak feltárására, a különböző szereplői nézőpontok megragadására, az elvont gondolkodás fejlesztésére, az olvasottak személyes kontextusba ágyazására. Feladattól függően játszhatjuk egyénileg, párban vagy csoportban is. Például ha az adott történetben több szereplő viszonyára szeretnénk rávilágítani és megfejteni a tanulókkal, akkor érdemes csoportbontást alkalmazni. Miután beállt a kép, az osztály többi tagjának kérdésekkel segítsük a gondolati elindulását. Mit lehetett volna esetleg máshogyan megoldani? Milyen változtatásokat tudnak javasolni a diákok? Mit mutat be a kép? Milyen nézőpontot, viszonyt, történést fejez ki a kép? stb.

Jelmezterv, színpadterv, illusztráció

A drámapedagógiában kedvelt, a képi gondolkodást, a fantázia működését, a kreativitást, a lényegkiemelést egyaránt fejlesztő eljárás. Mivel rendszerint kódváltást igényel a tanulóktól, vagyis a szöveges információkból át kell tenniük képi megfogalmazásba, ezért segítheti a jelentésteremtést, a megértést, a pontosabb vagy alaposabb értelmezést. A visszacsatolás szakaszában pedig a személyes válaszok kimondását, a megértett ismeret, új tudás személyes környezetbe ágyazódását. Intenzív és élménydús feladat, amelybe tapasztalataim szerint nagy lelkesedéssel vetik bele magukat a diákok.

Szerepháló

Dráma vagy epikus művekben a szereplők közti viszonyok különböző értelmezési lehetőségeinek meggondolására, megbeszélésére és bemutatására alkalmas drámapedagógiai eljárás a következő, amelyben a tanulók élőképszerűen, gesztusokat és tekintetjátékot alkalmazva, a teret felhasználva, de mozdulatlan képet alkotnak. Első alkalommal célszerű, ha az irányításunkkal az egész osztály együtt dolgozik, és minden helyzetet, kapcsolatot, beállást közösen megvitatunk. Később szabadon használhatjuk a technikát akár csoportokban is, sőt meg is mozdíthatjuk a hálót: megvizsgálhatjuk például, hol helyezhető el benne a főhős az olvasmányunk elején, hogyan változik a helye a hálóban a dráma folyamán, hová kerül a végére. A szerephálót fokozatosan építjük fel, először a főbb szereplők helyét keressük meg, majd bővítjük a többi szereplővel.

Túlvilági randevú

A reflektálás fázisában alkalmazható a leginkább ez a játék, amely alkalmas arra, hogy a tanulók szerepfelvétellel formáljanak véleményt az adott karakter tetteiről, esendő emberi hibáiról, a többi karakterhez való

Maciterápia: egy arasznyi mackó is gyógyíthat

viszonyáról. A technika megértésre, megbecsülésre, türelemre nevel, fejleszti az önkritikára és az empátiára való képességet.

A játék menete: A játékos a darabbeli vagy elképzelt elhalálozásuk sorrendjében érkeznek a játéktérre (például néhány egymás mellé helyezett székhez), és bemutatkoznak. Valaki fogadhatja őket (például a „szerző”, a „túlvilág kulcsának őrzője”, a „lélekátvevő”), és közli nevüket, valamint haláluk körülményeit és módját. A már bent lévők közül bárki szólhat az újabban érkezőkhöz, és elmondhatja, hogy most, „halála után” visszatekintve hogyan látja a történeteket és saját felelősségét. Az érkező nem válaszolhat, nem szállhat vitába a hallottakkal. A játékos maguk választotta, a szerephez illő idézettel zárhatják gondolataikat, mint egy búcsúbeszédben.

Szerep a falon

Ezt a játékot a tanóra bármely szakaszában alkalmazhatjuk, hiszen alkalmas egy-egy szereplő tulajdonságainak feltárására, rendszerezésére. Rajzoljuk fel egy, a történet szempontjából fontos, központi figura körvonalait a táblára vagy csomagolópapírra. A körvonalon belülre a figura belső tulajdonságai, míg a körvonalon kívülre a külsejét, megjelenését és körülményeit bemutató állítások kerülhetnek. A felkerülő állítások lehetnek a műből vett idézetek is. (*Felhasznált irodalom: Pethőné Nagy Csilla: Módszertani kézikönyv: Befogadásközpontú és kompetenciafejlesztő irodalomtanítás a gimnáziumok és szakközépiskolák 9-12. évfolyamában. Budapest, Korona Kiadó*)

A sort a végtelenségig lehetne folytatni, így csak bátorítani tudok minden kedves pedagógust, szülőt, kedvet érző érdeklődőt, hogy használják, keressék a játéktárat, kész óravázlatokat, és tegyenek egy próbát. Elvégre „játszani is csak komolyan lehet!”

Zárásként felvetődik még egy számomra kedves alkalmazási irány, kéresemre egy számomra még kedvesebb ember fog mesélni róla. *Horváth Annamari* (Ani néni), aki a pécsi *Brummogda* „anyukája”, és macivarrással „pszichodramázik”. Ani terápiai céllal varr kis és nem annyira kis pácienseivel, közben beszélget, szerepjátékot játszat, van, hogy távolít, van, hogy közelít. Nem is csoda, hogy ilyen csodaszor lehet a mackó, hiszen mindegyikünk titkos rekeszében ott őriz egy gyermekkori kedvencet, kultikus Teddyt. Ismerjük meg a módszer lényegét!

Drámapedagógiai és pszichodramatikai elemek a Maciterápiában

A Brummogda Művészetterápiás Műhelyben, Pécs szívében, a különböző terápiák közé egyszer csak bekerült a maciterápia. Ez a forma macikészítés közben/után szinte spontán módon alakult át igazi dramatikus játékká, ahol a gyermek a főszereplő és a rendező is egyben, a mackó(k) a szintársulat, a segítők. Béci nevű kis kliensem hozta be a gondolataimba a drámajáték és a pszichodramaterápia elemeit, amelyeket közös időnkben együtt fejlesztettünk egy ma már 8 éve működő módszerré, amelybe ötvöztem még az integratív babaterápia elemeit is. Mind a drámapedagógiai játékok, mind a pszichodráma csoportos műfaj. Amiben új a brummogdai maciterápia, hogy kettesben is lehet játszani színházat, hiszen képzeletünknek semmi sem szabhat határt, és a módszerek bevált protokolljait is tudjuk használni kis módosítással.

Az első lépés a megérkezés után mindig egy bemelegítő vagy lehűtő idő, ki mivel érkezett a közös térbe. Rendszerint egy rövid mesével indítok, amikor még a szülő is jelen van, ez egyben a rövid anamnézis felvétele is. A mese a gyermeket elrepíti a saját belső világába, amiről szerencsés esetben

beszél is. Ha nem szavakkal, akkor rajzzal, festéssel folytatjuk, ami relaxál, és alkalmassá teszi a kis vendéget arra, hogy megélhesse önmagát, kifejezhesse aktuális érzéseit, érzelmeit. Olykor készítünk gyorsan egymásnak valami vidám/morcos maszkot, kinek milyen benyomása van aktuálisan a másíkról, így egyre közelebb kerülünk egymáshoz és ahhoz, hogy színházban érezhesük magunkat. Spontánok vagyunk és kreatívak. Ha szülő(k) is jelen van(nak), ő(ke) t is bevonjuk a játékba. Gyakori élmény, hogy ezen a ponton a gyermek már szívesen egyedül marad, a szülőket „elengedi”, megérkezik, biztonságban kezdi magát érezni. Egyszerű ujjbábokat veszünk elő, ha van kedve a gyermeknek, játszunk velük.

Béci remekül csinálta, amikor felfedezte, hogy számára nagy tisztító, feloldó ereje van annak, ha kimondja, kijátssza magából az aktuális történeteket. Az ő története nyomában sok gyermek élhette át hasonló terápiás alkalmakon, hogy megnézzük a színpadunkon az akár rettenetes történetünket, újra átéljük, esetleg átrendezzük jóvá, ahogyan szerettük volna, ha történik, majd szélnek eresztjük a hozzáfűződő bánatot, félelmet. Ez az úgynevezett átkeretezése a

megélt borzalmaknak, rossznak, feloldja a sokszor ólomnehéz gyerekbánatot, leveszi a terhet a gyermek lelkéről.

Mivel a pszichodráma a hangsúlyt az akció, a gondolat, az érzelem és a testi érzetek egységére helyezi, a spontán önkifejezést, a kreativitást, a cselekvést igyekszik folszabadítani, viszonylag gyorsan hat.

Az, hogy babákat, bábokat, a mi esetünkben leginkább macikat hívunk segítségül, számomra nem kérdéses. A babák (bábuk) története messzire nyúlik vissza. Minden kultúrában fontos szerepük volt/van ember-, isten-, ős-, szellemképmás-ként. Vallásos szertartásoknál, temetések-nél, gyógyító rítusoknál is jelen vannak. A babákat (bábuk, figurák) a népszokásokban is megtalálhatjuk. Összekötik a mítoszok és hagyomány világát az ember hétköznapi életével. A rongybabák nagyon régóta jelen vannak a csecsemők és gyerekek életében, nincs olyan kor, amikor az anyák ne készítettek volna babákat a gyermekeiknek. A múzeumok alig őriznek ilyen babákat, hiszen átmeneti tárgy funkciójukat betöltve szétfoszlanak, eltűnnek. A mi macibabáink is átmeneti tárgyak, különleges céllal készültek. Egyediek, nagyon ahhoz a sze-

mélyhez kötődnek, aki tanúja, segítője volt születésüknek. Ezek a mackók vélhetően sokáig megmaradnak, továbbra is segítve kis gazdájukat, hiszen a megélt színház-szerű események tanúi. A Brummogdában történő mese-játék-drámaterápiák egymást erősítve, kiegészítve hatnak, fellobbantva és megerősítve az embergyerek szinte örökös játszani vágyását, így megőrizve, ápolgatva lelki békéjét.

Heti rendszerességgel érdemes tartani ezeket az alkalmakat, hogy a folytatásos történet egyetlen szála se maradjon ki, így biztosítva, hogy az elengedés, újragondolás, újrajátszás folyamán keletkezett harmónia megmaradjon, a képességek erősödjenek és kibontakozhassanak. (Horváth Annamari)

Bár látszólag bő lére eresztettük az írást, a témánkhoz képest mégsem eléggé. Tekintsék ezt kedvcsinálónak, betekintésnek a drámapedagógia színes és sokoldalú tárházába. Beszéljessünk, játszunk, használjuk otthon, az iskolában, különórán vagy óvodában, gyerekekkel, felnőttekkel vagy szépkorúakkal. Bárhol, bárkivel és bármiről; mindenre van egy játékunk!

Tóth-Kiss Hajni

Egy tudós pap útja a választott püspökségig

Troll Ferenc pályája

■ *Ma már szinte közhelynek számít, hogy Baja középiskolái milyen nagy számban bocsátanak ki később híressé váló tudósokat, művészeket vagy éppen közéleti személyiségeket. Nem történt ez másképp a 19. században sem: a bajai gimnázium egykori diákjai közül sokan szereztek országos hírnevet maguknak. Nem volt ritka az sem, hogy egyházi pályán valósítottak meg kiemelkedő karriert. DR. SZENTJÓBI SZABÓ TIBOR a hajósi általános iskola, a hajósi plébániahivatal, a kecskeméti Bács-Kiskun Megyei Levéltár és a pécsi Egyházmegyei Levéltár forrásai alapján kutatta fel egy jeles 19. századi, városunkhoz iskolája révén kötődő egyházi személyiség, TROLL FERENC életútját.*

Troll Ferenc 1818. december 18-án született az akkor Pest megyéhez tartozó Hajóson, Troll János asztalos és Papellaner (Papulaner) Ágnes német anyanyelvű szülők házasságából. A helyi anyakönyvi bejegyzés szerint szülei 1817. január 12-én keltek egybe. A gyermek Hajóson járt elemi iskolába, gimnáziumi tanulmányait Baján végezte. Itteni eredményeinek sajnos ma már nincs nyoma, az ezeket tartalmazó törzskönyvek és naplók minden valószínűség szerint az 1840-es tűzvészben semmisültek meg.

Középfokú tanulmányainak lezárultával Troll Pécssett tanult filozófiát és teológiát. 1843. május 12-én szentelték pappá. Ezt követően a Baranya megyei, akkor nagyrészt németek lakta Felsőmindszentre (ma

Mindszentgodisa település része) helyezték, később Pécs Buda városrészének (az ún. Budai Külvárosnak) a káplánja lett. (Ma ebben az időközben belvárossá vált területen található például a Zsolnay porcelángyár.) 1847-ben Scitovszky János pécsi püspök (1849 után hercegprímás) meghívta a pécsi aulába (püspöki irodába) iktatónak. Ezt követően számos, egyre komolyabb egyházi feladatot kapott: 1847-ben szentszéki jegyző, 1848-ban püspöki titkár, 1850-ben szentszéki ülnök, 1855-ben a szegények szentszéki ügyvédje, 1862-ben tiszteletbeli kanonok, szentszéki ügyész és püspöki irodaigazgató lett, 1864-ben valóságos házassági kötelék-védő, 1868-ban a pécsi árvaház kormányzója. 1869-ben örkanonokká nevezték ki.

1870-ben címzetes apát és éneklő kanonok lett. 1884-ben apostoli protonotarius (pápai jegyző), pápai prelátus, sárosi apát, zsinati vizsgáló, a Jeruzsálemi Szent Sír Csillagkeresztése, XIII. Leó pápa Arany Érdemkeresztjének commendatora, a római Arcadia és Academia Tiberina tagja lett. A jegyzők feladatkörébe tartozott a követjárás, az ellenőrzés, ügyek kivizsgálása, zsinati akták, apostoli levelek szerkesztése, a pápának szóló jelentések és a pápai intézkedések megfogalmazása. 1893-ban trebinjei választott püspöknek, 1894-ben nagyprépostnak, 1898-ban püspöki helynöknek nevezték ki. 1893-ban tartotta arany-, 1903-ban pedig gyémántmiséjét.

Sikeres tevékenységéért számos elismerést kapott: 1881-ben megkapta a III. osztályú Vaskorona Rendet. 1888-ban a Pro Ecclesia et Pontifice Arany Érdemkereszt kitüntetés érdemelte ki.

Ezt az elismerésekkel kísért egyházi karriert aktív hitéletsszervezéssel, egyházközségek tevékenységének segítésével, egyházi objektumok, műértékek ápolásával, fejlesztésével, műalkotások építésének támoga-

tásával lehetett kiérdemelni. Troll Ferenc az egyházmegyében több alkotóművész is támogatott egyházi teendőinek végzése közben. Némelyeket taníttatott, festmények, szobrok, domborművek készítésére biztatta, és anyagilag is támogatta őket. Ő fedezte fel például *Kiss György* szobrászművészt (1852–1919), aki a magyar épület- és köztéri szobrászat jeles képviselője lett. A szegény pásztorfiút – felismerve annak tehetségét – 1869-ben pécsi kanonokként Grazba küldte egy fafaragóműhelybe, ahonnan a müncheni képzőművészeti akadémiára vezetett az útja. (Kiss ma legismertebb alkotása a Hősök terén látható Károly Róbert-szobor, de egykori felfedezőjének székelyén, Pécssett is állnak szobrai: pl. Szepessy Ignác korábbi püspök szobra, valamint a Szechenyi téri Szentháromság-szobor is.)

Templomok restaurálására, orgonaépítésre is adott megbízásokat. Jótékony adományainak, alapítványainak értéke meghaladta a 600 000 forintot. Hivatala a püspökséghez kötötte, de bejárta az egész egyházmegyét. Gondja volt arra, hogy a hitélet gyakorlásához méltó körülményeket teremtsen. Nem élt elzárkózva hivatalában, naponta erősítette a kapcsolatot a hívők és plébánosok között. Gondoskodása olyan alkotások létrehozását segítette, amelyek a települések, sőt az ország egyetemes kultúrájának részévé váltak. Hite által vezérelt tevékenysége számos nemes tette sarkallta. Korábbi kápláni szolgálatának helyszínén, Pécs-Budán püspöki megbízottként Kiss Györggyel készítette el az ún. „*jubileumi havihegyi fészületet*”. (Az egykori szőlődombon álló kápona közelében több, Krisztus kereszthalálát megőrkítő szobor is áll.) Kiss György alkotása három példányban készült egy időben. Az egyiket a művész szülőfalujának, Szászvárnak ajándékozta, a másikat a környék leghíresebb búcsújáráhelyén, Máriagyűdön, a harmadikat pedig Pécssett állították fel. A szobrot 1900-ban szentelték fel, azóta a népi búcsújárás fontos megállóhelyének számít.

Az 1794-ben kegyhellyé nyilvánított hajósi plébániatemplom belső berendezéseinek felújítását is támogatta, a munkálatokkal nagyhírű mestereket bízott meg. A templom két mellékhajójának torony felőli végfalán látható barokkos vonalú, üvegezett ajtajú gyóntatószékek ekkor készültek, ahogy a korábban fekete oltár aranyozása és márványozása is a hajósi születésű pécsi kanonok megrendelésére történt. (A mennyezeti freskót – már Troll halála után – a bajai *Éber Sándor* készítette el.)

A Tolna megyei *Döbrököz* falu új templomát 1902 novemberében pécsi nagyprépost-

ként szentelte fel. (A település régi templomát 1900-ban elbontották, a *Kirschstein Ágoston* bécsi építész által tervezett, neoromán stílusú új épület költségeit a község egy korábbi, végrendelet nélkül elhunyt plébánosának hagyatéka fedezte.) Troll Ferenc 1890-ben a Tolna megyei bányásztelepülésen, *Nagymányokon* zárdát alapított a szegénysorsúak segítésére. Az Irgalmas Nővérek által működtetett intézményben a karitatív tevékenység mellett elemi szakmai ismereteket is tanítottak. 1892. október 2-án *Oroszlón* Szent Mihályról nevezett új templomot szentelt fel a temetőkápolnával együtt. 1898. augusztus 23-án Szigetváron az Önkéntes Tűzoltó Egyesület zászlaját áldotta meg. A szertartás után Troll Ferenc a megyés püspökre és a tűzoltókra mondott áldást. Bátaszéken, címzetes püspökként szintén jelen volt az új templom alapkövetelénél. A templom 1902 májusára készült el, s 1903. október 4-én ajánlotta a szentek kegyelmébe.

Püspöki helyökként bízta meg *Angster József* (1834–1918) híres orgonakészítőt, hogy a pécsi székesegyháznak orgonát készítsen, mert az eredeti 1543-ban megsemmisült a török megszállás alatt. A pécsi orgonagyárban 1887-ben készült hangszer jelenleg 6101 síppal, 81 regiszterrel, 4 manuállal és elektromos vezérléssel működik. Egyébként ez volt a hírneves pécsi manufaktúra 100. orgonája, amit a gyárban meg is ünnepeltek. A negyven meghívott között Troll Ferenc, az orgona megrendelésének aláírója mellett jelen volt többek között *Aidinger János* polgármester, *Mendlik Ágoston* Pécs-belvárosi apát-plébános is. A hangszer felavatása, első ünnepélyes megszólalása csak a székesegyház újjáépítésének befejeztével, 1891. július 22-én történt meg. A székesegyház altemplomának restaurációját is Troll felügyelte, ahol a szobrászati munkát Kiss György végezte.

A Közép-Mecsekben,

ma a pécsi állatkert kerítése mellett látható található Madonna-képet, melyet *Scholtz Gyula* ajánlott fel, 1900-ban avatta fel, szentbeszédet mondva. (A ma látható kép felújított változat.)

Beszédei odaadó szeretetről, gondoskodásról szóltak. Szerény, dolgozó ember volt. Támogatott és kért. Kevés írása és négy írásban rögzített beszéde maradt fenn, ezek közül a jelentősebbek tömörítik hitvallását, pl. *Szent István első magyar apostoli király nemzeti ünnepén* (Buda, 1866), *Pécs városának a török járom alól az 1686. október 14-én történt megszabadulása kétszázados évfordulója* (Pécs, 1887), *Alkalmi szentbeszéd 50 éves áldozópapi jubileumán* (1893). 1875-ben kiadta – az ugyancsak bajai származású – *Girk György* pécsi püspök latin nyelvű prédikációinak gyűjteményét (*Sermones latini*).

A szerény ember csendben hunyt el 1905. november 17-én. A pécsi székesegyház püspöki, kanonoki kriptájában, a kanonoki osszuáriumban helyezték örök nyugalomra.

Dr. Szentjóni Szabó Tibor

Troll Ferenc főpapi díszben

„Egy úr a hátsó sorból...”

Göldner Tibor mestercukrásszal szakmai pályáról, cukrászversenyekről, a gasztronómia varázsáról

■ *Életében kiemelkedő szerepet játszik a gasztronómia, és nemcsak a hivatása miatt. Ha külföldre utazik, átérve a határon első dolga felkeresni egy éttermet-vendéglátóhelyet, hogy megismerkedhessen a helyi ételekkel-italokkal. Visszafelé pedig már alig várja, hogy itthon lehessen, és újra a hiányzó hazai ízeket kóstolhassa. Szakmáját tekintve cukrász, érdeklődési és tevékenységi területe azonban bőven túlnő ezen, hiszen különböző főzőversenyeken, rendezvényeken készít elsősorban bográcsos ételeket, sikereivel gyakran városunk hírnevét is öregbítve. Jelen beszélgetésben sok szó esik feleségéről, Marikáról is, hiszen kettejük munkássága elválaszthatatlan. GÖLDNER TIBOR mestercukrásszal, a Tibi cukrászat alapító társtulajdonosával beszélgettünk.*

– Szüleid elismert festőművészek voltak, te azonban nem követted őket ebben. Nem voltál elég ügyes hozzá?

– Mindketten a Rudnay-iskolába jártak, de miután gyermekkoromban elváltak, édesanyám pályája megtört, másfelé fordult: a vízügynél dolgozott műszaki rajzolóként, míg édesapám megmaradt festőművésznél. Kisgyerekként én is próbálkoztam, nemrég össze is szedtem az akkori (gyenge) festményeimet: alig egy-kettő vállalható közülük. Nem érik el azt a színvonalat, hogy kitegyem őket a falra, ezért ott továbbra is a szüleim képei maradnak. A fiamnak azért megmutattam őket, mert emlékeknek jók.

– Mi vitt a cukrászat felé?

– Mindössze 14 évesen a barátaimmal biciklivel elmentünk a Balatonra (a szüleink megbíztak bennünk, és elengedtek, de azért meglátogattak minket). Itt megpróbáltunk magunkra főzni, kevés sikerrel: az ételek zöme ehetetlenre sikerült, ki is dobtuk őket, mígnem egyszer a krumplipaprikásnak mégis éreztük az ízét! Ez olyan élményt adott, hogy örökre megszerettem a szakácskodást. Ugyanakkor az édességekkel is jóban voltam, állandóan nyalakodtam a konyhában, és szerettem sütni is. Ezért, amikor édesapám egyszer meghallotta, hogy cukrásztanulókat keresnek, hirtelen döntenem kellett a jövőmről, én pedig ezt választottam. Jelentkeztem a Béke téri cukrászüzembe, amely a Belvárosi Cukrászda mögött volt (azt hiszem, sokadmagammal együtt sok kellemes élményt őrzök a ma már csak emlékként létező cukiról – Z. L.). Néhány hét elteltével azonban csaknem megbántam a döntésemet: nagyon elkeseredtem, mert inkább szakácsstanulónak éreztem magam, mint cukrászinasnak. Ez egy év elteltével fordult át teljesen a másik irányba, amikor az üzemben eljutottam odáig, hogy már nemcsak a részfolyamatokkal foglalkozhattam, hanem pl. egy tortát képes voltam összeállítani. A főnököm ezt látva mondta,

hogy elvisz Ceglédre, egy kisebb versenyre, ahol megláthatom, milyen szép dolgokat készítenek a cukrászok. Az esemény révén nagyon megtetszett a szakma, amikor láttam, hogy pl. milyen díszes süteményeket lehet kihozni az ismert nyersanyagokból. Ettől kezdve annyira belejöttem, hogy mindig engem küldtek versenyekre. Akkoriban még teljesen mások voltak a megmértetések: mindent helyben kellett elkészíteni, az ember teljesen magára volt utalva, mérték a gyorsaságot és a minőséget is. Ma pedig annyira megváltozott a világ, annyira bonyolult egy-egy mű megalkotása, hogy készen viszik a versenyekre, ahol a zsűri megkérdezheti, hogyan készítették, illetve végső esetben elkészítteti. Ahol elindultam, szinte mindig nyertem valamilyen díjat, de a nyereségek még nagyon szerények voltak, általában kisebb szakmai eszközöket adtak jutalmul. Nagyon sokat jelentett viszont nekem, hogy három év alatt szinte az egész országot bejártam.

– Tanulmányaid befejeztével hogyan alakult a pályád?

– A Bányai elvégzése után visszakerültem az üzembe dolgozni, ahol végigjártam a ranglétrát. Eszembe véstem az öregek azon mondasát, hogy az inasmunka sosem jó, a segédmunka néha jó, a mestermunka mindig jó, ezért idővel titokban beadtam a kérelmemet Szegedre a szakmai kamarához, a mestervizsgára. Néhány év elteltével, 1977-ben értesítettek, hogy mehetek vizsgázni, ami aztán sikerrel is járt. Onnantól kezdve az öregek már nem ugrattak ezzel, főleg hogy nem is volt mindegyikük cukrászmester... Azért nagyon sokat tanultam tőlük, olyannyira, hogy a fotóik ma is itt vannak a saját irodám falára kitéve. A műhely osztott formában működött, ami azt jelentette, hogy az ott dolgozók évtizedekig egyetlen munkafolyamatot végeztek csak. Ha valaki megbetegedett, és a helyére át kellett menni, az komoly gondot okozott! Akkor elhatá-

Göldner Tibor a Bajai Honpolgár születésnapjával

roztam, hogy legalább két-három hónapra, de mindenhová kérem magam, hogy minden megpróbáljak megtanulni a szakmából. Rác Zoltán bácsi (a nemzetközi sportéletben is kiemelkedőt alkotó Rác Sándor „Saca” és János édesapja – Z. L.) 90 éves korában elhozta nekem a régi szerszámait és ruháit azzal: „Fiam, te érdemled meg, hogy ezek a dolgok nálad legyenek, most már nyugodtan meghalhatok!” Ez a gesztus nagyon jó érzés volt számomra.

Közben nagy megtiszteltetésként ért, amikor 1981-ben kaptam egy díszes levelet, amelyben megkérdezték, szeretnék-e a Bács-Kiskun Megyei Gasztronómiai Társaság egyetlen cukrász tagja lenni. Ez azt jelentette, hogy általában az egykori szocialista országokba jártunk magyar napokra bemutatkozni. Hétfégenként Sobri (Farkas „Sobri” József, Magyarország örökös halfőző bajnoka – Z. L.) is csatlakozott hozzánk, természetesen ő halászlét főzött. Itt olyan társaságba csöppentem, ahol jelen volt már Garaczi János Gundel-díjas mesterszakács, a lajosmizsei Tanyacsárda társtulajdonosa, és később csatlakozott a mai napig jó barátom, Varga Karcsi, aki idővel a világ legjobb szakácsa, Világ Kupa-győztes, többszörös olimpiai, világ- és Európa-bajnok mesterszakács lett.

Munkahelyemen a másik nagy célkitűzésem az volt, hogy előbb-utóbb én szeretnék lenni az üzem vezetője. Ez nem is olyan so-

kára, 1986-ban megvalósult, amikor a cukrászat már a Vasvári Pál utcában működött. Ekkor meg azzal szembesültem, hogy nem is olyan könnyű dolog olyan munkahelyet irányítani, ahol 35 embernek vagyok a főnöke... Előtte már dolgoztam helyettesként, majd amikor kineveztek, kikötöttem, hogy csak a szakmai munkával, a gyakorlati résszel vagyok hajlandó foglalkozni, vagyis azzal, amit szeretek. Semmiféle irodai elfoglaltságra nem óhajtottam fecsérelni az energiámat, így felvettem magam mellé egy embert, aki nem volt cukrász, de elvégezte a papírmunkát.

– *Mikor és miért váltottál saját üzemre?*

– A rendszerváltozás táján egyszer csak közölte a személyzetis, hogy holnaptól mindenki rebbenjen szét. Az igazgató nem is merete mondani, hogy megszűnik a Dunatáj Vendéglátó Vállalat. Így aztán mindaz, amit akkorra ott felépítettem, odaveszett, immár a magam uraként mindent előről kellett kezdenem. Éppen akkoriban nősültem meg, és építettünk egy családi házat. Szerencsére nagy saroktelket vettünk, arra gondolva, hogy akár egy cukrászüzemet is létesíthetünk ott. Ez aztán nagyon gyorsan létre is jött. Kényszerhelyzetnek indult, de nekünk nagyon bejött, hogy a saját lábunkra tudtunk állni, és senki nem adott útmutatást, milyen irányba is menjünk.

Kezdetben a családi házunk aljában linzerüzemet hoztunk létre, csak ezzel az egy termékkel foglalkoztunk mintegy 5 évig, amikor a telkünk másik végében felépítettük a „rendes” cukrászműhelyt. Ma már több cukrászdába, boltba, áruházba is szállítok az itt készített süteményekből, és természetesen helyben, nálunk is lehet vásárolni.

– *Marikával, a feleségeddel még az állami üzemben ismerkedtél meg. Szerelem volt első látásra?*

– Ő volt a legrosszabb a végzett tanulók közül, gyakorlatból is, de mindig a mellett levő asztalnál dolgozott, és egy idő után kezdett gyanússá válni, hogy állandóan ott szeret sündörögni... Volt egy szokás az üzemben, hogy ha összejött egy kis pénz, akkor főztünk valamit, majd közösen megettük. Egyszer egy ilyen alkalommal éppen szabadnapos voltam, és rövidesen elköszöntem a többiekkel, mondván, hogy baráti társaságba kell mennem, de láttam Marikán, hogy ettől eléggé elszomorodott. Ezért nagyjából két óra múlva visszamentem, aminek nagyon megörült. Felkértem táncolni, és ettől kezdve már összetartoztunk. Mivel ő volt a leggyengébb, tettem egy felelőtlen ígéretet neki, hogy a világ legjobb cukrásza lesz belőle. Ezt majdnem sikerült teljesíteni, hiszen azóta világbajnoki ezüstérmes lett, idehaza pedig

többször is magyar bajnoki címet nyert. Nagyon komolyan gondoltam ezt, hiszen addigra már túl sokat láttam annak révén, hogy bejártam az országot és a környező államokat, és bőven elegendő volt belőle. Így aztán inkább a fiatal feleségem karrierjét támogattam, és mivel maszek lettem, anyagilag is megengedhettem azt, hogy a zsebünkbe nyúltunk, és nagyobb versenyekre is elmentünk.

– *Mikor és hogyan kezdődött Marika versenyzői pályafutása?*

– Eleinte csak megfigyelőként vettünk részt a megmérettetéseken, hogy lássuk, mit hogy kell csinálni. Utána fokozatosan kezdte el pályafutását: először helyi versenyeken indult, azokat meg is nyerte, majd a területet is, végül országos versenyen 2000-ben Győrben lett először aranyérmes. Ezek után afféle éremhalmozó lett, számos hazai versenyen végzett a dobogó valamelyik fokán. A legnagyobb sikert 2007-ben a *Culinary Expo Magyar Kupán* érte el, ahol 5 aranyérmet szerzett! Budapesten, az Átrium Hyatt Hotelben zajlott az eredményhirdetés, és a szövetség elnöke mondta Marikának, hogy elég, ha egyszer kimegy, és megkapja az 5 aranyat egyben. A hazaiak mellett világversenyeken is részt vett, a legnagyobb sikerét 2006-ban Luxemburgban érte el, ahol két ezüstérmes szerzett. A mestercukrász címet 2000-ben ítelték oda neki. Sikerei elismeréseként megkapta 2008-ban a *Baja Város Mestere* kitüntetését. Azóta már szakoktatóként is eredményes, tanítványai minden évben nyernek, helyezést érnek el a számukra kiírt megmérettetéseken.

– *Tanulóként sikeres versenyző lévén felnőttként soha nem vágytál már versenyezni?*

– Beértem azzal, hogy megteremttem mindenféle feltételeket, az anyagiakat, az eszközöket, illetve tanácsadással is szolgáltam. Mindenki tudja, hogy ezáltal a feleségem eredményeiben én is benne vagyok. Amikor az 5 aranyérmet nyerte, a díjátadón a szövetség elnöke mondta, hogy ott a hátsó sorban ül egy úr, mutatkozzon be, mert talán neki is van valamennyi köze a sikerekhez. Ez nagyon jólesett. Marikának nagyon jó a szeme és a kez ügyessége is ehhez, sokféle művészeti formát is elsajátított, igencsak kreatív ember. A versenyek két kategóriából állnak, az egyikben a kész süteményt a zsűri

Göldnerné Marika néhány „műalkotásával”

tagjai „kibelezik”, szétszedik, hogy szakszerűen készült-e. A másik az artisztika, amelyben bármiféle különleges, fantázia-dús alkotást lehet készíteni, pl. madáritatót madarakkal, vízzel. A feleségem mindkét kategóriában nyert már magyar bajnokságot. Artisztikában van egy saját technikája, amelyet ő talált ki, és mindig kéri a zsűrit, hogy árulja el a titkát, de nem szabad. Összességében sikeres emberré váltunk, és jól kiegészítjük egymást.

– *Egy ideje tagja vagy a Bajai Halászléfőző Bajnokok Klubjának. Hogy kerültél ebbe a társaságba?*

– Sok jó barátom van, egyikük *Nemes Gábor* (egyéb tevékenységei mellett a *lapunkat kiadó alapítvány kuratóriumának titkára – a szerk.*), akivel 2014 őszén elmentünk a Szentháromság térre, megkóstolni az újbórfesztivál kínálatát. Őt nem sokkal előtte vették fel a klubba, és úgy gondolta: ha valaki, én méltó lennék arra, hogy bekerüljek, hiszen tudja, mennyire szeretek főzni. A jelentkezéshez készítenem kellett egy pályázatot, majd volt egy személyes meghallgatás a Koch Borászatnál, ahol az életutamat kellett ismertetnem. Tagjelöltként vettem részt többekkel együtt Tihanyban a hagyományos Gardafesztiválon, ahol harcsapaprikást készítettem, mégpedig a saját, hajó alakú, csillogó tálamba, nem a szervezők által adott műanyag edénybe. Úgy éreztem, nagyon jól sikerült a főztöm, de már az összes díjat kiosztotta a *Benke Laci* bácsi által vezetett zsűri, társaim közül többen is kaptak valamit, én meg semmit sem, amitől eléggé elkeseredtem. A végén azonban a polgármester bejelentette, hogy a rendezvény fődíját Göldner Tibor nyerte! Alig akartam elhinni, olyan boldog lettem. Ezek után természetesen beválasztottak a halfőzők klubjába. Tavaly újra elindultam a fesztiválon, de akkor „csak” arany fokozatot értem el, a névadó gardából készített étel lett a győztes.

A fődíjnál csak az volt nagyobb elismerés,

Ma már inkább a feleség versenyez

amikor nemrég a Bajai Halászléfőző Bajnokok Klubja tagjainak főztem a polgármesteri hivatal üdülőjében, és a végén megtapsoltak érte. Erre napokig készültem. Amióta tagja vagyok ennek a kiváló csapatnak, szinte minden hétvégén megyek valahová főzni, és most, hogy nyugdíjas leszek, időm jelentős részét ez fogja kitölteni.

– *A nyugdíjba vonulás mit jelent számokra?*

– A közeljövőben nagy változás történik, ugyanis április 21-től nyugdíjas vagyok, ezért egy kicsit visszább vonulok, ugyanakkor erősödik az üzem, mert Marika, a feleségem félállásban itt fog tevékenykedni, de megtartja szakoktatói munkáját is a Bányáiban, ahol immár 8 éve tanít. Azért teljesen nem fordítok háttal a szakmának, mert eddig is folyamatosan fejlesztettem, mindig vettem valamilyen új eszközt, berendezést, a jövőbeni terveim között pedig szerepel egy, a cukrászdákban használatos hűtőpult beszerzése, amelyben látni is lehet a süteményeket. Hosszú évek óta foglalkozom itt tanulókkal képzésével, és miattuk is bővíteni tervezem az egész épületet, hogy még jobb, korszerűbb körülmények között sajátíthassák el a szakma alapjait. A gyerekeket sokszor viszem el versenyekre is, csak azért, hogy lássák, merre tart a cukrászat, melyek az új kihívások.

– *Mestercukrász vagy, a halfőző bajnokok klubjának tagja. Ennyire fontos számokra a gasztronómia?*

– Nekem az életem a gasztronómia: ha külföldre utazom, átérve a határon az első benyomásom ilyen jellegű, szinte azonnal betérek egy étterembe-kávézóba, hogy megismerkedhessem a helyi ételekkel-ita-

lokkal. Visszafelé is érvényes ez nálam, már alig várom, hogy itthon lehessenek, és újra a hiányzó hazai ízeket, magyaros ételeket-italokat kóstolhassam. Az ország vezetésének azért kell támogatnia ezt az ágazatot, mert a máshonnan hazánkba érkező emberek első tapasztalásai nagyon meghatározóak. Magyarország az első öt között van ezen a téren a világon, amit nagyon meg kell becsülni!

A gasztronómia összetett dolog, beletartozik a cukrászat, a szakácsszakma, valamint a borászat és a felszolgálat is. Számomra egy szép terítés is fontos, amellyel megtisztetem a barátaimat, hogy nem csak jó ételt készítek nekik, hanem azt úgy is jelenítem meg, hogy mindenki meglepedésére szolgáljon. Tavaly indultam a Jánoska-eresztés hagyományos halászléfőző versenyén, és az asztalom kinézetére is nagyon odafigyeltem, véleményem szerint ugyanis mindig a táj jellegének megfelelően kell szépen teríteni. Azt találtam ki: érezzük úgy, mintha a vízparton fogyasztanánk el a barátaimmal a halászlét. Ezért otthonról hoztam frissen vágott nádat, abból készítettem el a díszletet. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy elnyertem a legszebben terített asztal díját.

– *Munkásságodat többször hivatalosan is elismerték.*

– A régi rendszerben és a mostaniban is kaptam kitüntetések, díjakat, melyeket egyaránt értéknek, a munkám elismerésének tartok. Kiemelkedő siker a mestercukrász cím, amelyet 1999-ben kaptam meg, két alkalommal pedig A Magyar Gasztronómiáért Érdemrendet. Három évvel ezelőtt a Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetség zsűritagja lettem. Ez volt az egyetlen elismerés, amelyet irigyeltem a feleségemtől, mert ő már régebb óta zsűrizett, és már azt hittem, én soha nem kapom meg. Tavaly Győrben vehettem át a Magyar Népi Sütő-Főző Hagyományok Őrzője kitüntető címet, a különböző főzőversenyeken való szereplésemért. Ez egy igen jelentős díj. A legutóbbit ősszel kaptam, amikor

is a megyében működő mintegy 150-160 vállalkozás közül (amelybe az összes szakma beletartozik) az Év Gyakorlati Képzőhelye címet nyertem el! Nagyon jó érzés volt ez számomra! Ugyanakkor a különböző kitüntetések, díjak mindig egy új löketet, inspirációt adtak, mindig köteleztek valamire.

– *Valószínűleg ebből adódik, hogy szeretsz adni is, pl. a Bajai Honpolgár évszázó vacsoráin is az általad készített és felajánlott tortát fogyasztják a jelenlévők.*

– A napokban rendeztettem a papírjaimat, és 145 köszönőlevelet számoltam meg (és ez korántsem a teljes lista), ahová adtam pl. iskolának tombolatortát, vagy volt régebben egy gyerek focikupa, melyre 10 tortát ajánlottam fel. Nagyon szeretem Baját, és ha a városról van szó, mindig szívesen adok.

– *Dávid fiatok továbbviszi a szülői hagyományokat?*

– Ő jelenleg elsőévesként a Bányáiban tanul, és szülői értekezleten büszkeségünkre elhangzott, hogy az osztály legjobb tanulója. Nem akartuk, hogy egyből csak cukrász legyen, ezért egyelőre az általános vendéglátóipari képzést adó szakközépiskolába írtuk be. Érettségi után majd meglátjuk, merre tovább, esetleg főiskolára mehet, vagy kitanulhatja a cukrász szakmát. Természetesen itthon tőlünk sok mindent eltanult már, nagyon ügyes keze van, jól rajzol, illetve legutóbb egy pár bokszesztyűt piskótából már ő faragott ki, én csak a marcipán mázt raktam rá. Az üzemet akár a 4 év alatt megszerzett tudással is elvezetheti majd, de képezheti is magát a szakmában. Nem féltjük a jövőt.

Zalavári László

A mester tanítványok gyűrűjében

Rendhagyó emlékezés egykori „képzős” tanárookra

Miskolczi Ferenc grafikus portréi kollégáiról

■ Amikor dr. Balanyi László írásos életművet tanulmányoztam, a 68. számú füzetben megcsodálhattam Miskolczi Ferenc 60 évvel ezelőtti, 1955-ben készített portréit. A művész tanár abban az évben készítette el rajzos leltárát az intézmény alkalmazottairól, amikor én elsős diákként megkezdtem tanulmányaimat a tanítóképzőben. Miután a művész hagyatékát a városnak adományozta, Balanyi tanár úr is csak az 1995-ben kiállított alkotások között pillanthatta meg az addig titokban őrzött grafikákat. A múzeum engedélyét kérve sietve másolatokat készíttettem a sorozatról. Ennek bemutatására külön füzetet szánt, amelynek előszavában így nyilatkozik a valódi kincsekről: „E grafikák rendkívül jellemzően, a szaktárgyakra és egyéb tulajdonságokra utaló emblémákkal igen karakterisztikusan ábrázolják az egyes személyeket. Többek ezek, mint karikatúrák, hiszen legtöbbször igen részletesen kidolgozott.” Újabb 20 éve elteltével e cikk szerzője is szeretné felidézni a grafikákon ábrázolt személyiségekkel kapcsolatos megjegyzéseit, szubjektív élményeit. Természetesen én az egykori diák szemüvegén és a hatvan évnyi időrostan fennmaradó emlékek alapján szigorúan egyéni mozaikképsort állítottam össze egykori tanárimról. A füzetben szereplő 44 karikatúra 31 alkalmazottról készült, mivel némelyikükről több variáció is fellelhető. Írásomban terjedelmi okok miatt csupán 13 személyiség szerepel. A rajzokhoz illesztett emblémák valóban találóak, ezért olvasómnak alaposabb megfigyelésüket ajánlom.

Meleg József az intézet igazgatója volt, lélektant és logikát oktatott a csupaszív tanár. Sajnos az 1956-os események miatt bekövetkező személyi elmozdítások őt is érintették: Bajáról Csurgóra helyezték át.

Arató Béla az ének-zene szigorú tanára volt. Aki kottaolvasásban gyengélkedett, gyakran hallhatta alábbi tanácsát: „Édes fiam, menj haza a kicsi falucskádba, s egy szénaboglya tövében gyakorold a szolmizációt nyáron!” 1956 szeptemberétől a zenekar bőgősének szemelt ki, de a hamarosan bekövetkező forradalmi események véget vetettek karrieremnek. Arató tanár úr – aki aktív mozgósító tevékenységet folytatott a forradalom idején – még a kellő időben távozott nyugatra, így elkerülhette a másoknál tapasztalt retorziókat.

Balanyi László osztályfőnököm volt, biológiát és földrajzot tanított. Kiemelkedő

szakmai érdemeiről korábban olvashattak, így most csak egy emlékezetes sztorit idézek vele kapcsolatban. Osztályfőnökként a családlátogatás feladatát is komolyan vette. Amikor én kerültem sorra, édesanyám kacsasülttel fejezte ki háláját a látogatás alkalmával. Miután a tanár úr elfogyasztotta a feltálat háziszárnyas sült testrészeit, hála-lásan megköszönte a háziasszony hozzáértését, majd búcsút vett tőlünk. Ipari tanuló öcsém gyakorlati óráinak letöltése után érkezett haza, s a még érezhető sült-hús-illatok hatására megkérdezte édesanyánkat a maradék felől. Ezt a választ kapta: „Tudod, fiam, a bátyád osztályfőnökének nagyon ízlett a sült... De a levesből még van maradék!”

Dila Dénes a testnevelés példás tanára volt. Mivel a szertorna kivételével valamennyi sportágban az ügyesebbek közé tartoztam, egy alkalommal hosszabban próbált rábeszélni a testnevelőtanári pályára. Még azt is megígérte, hogy a III. Béla Gimnáziumban folyó szertornás felvételi előkészítőre is eljárhatok. Néhány napos gondolkodás után végül ajánlatát megköszönve nemet mondtam. Hogy miért? Aktív sportolásom során láttam, hogy a hétfői versenyeken a testnevelő tanároknak nélkülözhetetlen feladatai vannak, s én másképp terveztem volna a szabadidőmet.

Fátrai Károly a magyar nyelv és irodalom tanáraként különösen a nyelvtani ismeretek tolmácsolásában ért el elévülhetetlen sikereket. „Öregem, a tanítónak pontosan kell használni a nyelvünket!” A helyesírás törvényeit, szabályait szinte betéve kellett ismernünk. Voltak esetek, amikor a fél vagy az egész osztályt feleltette az órán. Csak akkor úszhattuk meg a kínos tortúrákat, ha diákkori szórakozásai, a lányok kerültek szóba, vagy épp új öltönyben jelent meg. Pedáns öltönyét dicsérő észrevételeinkre mindig az alábbi szavakkal reagált: „Ezek még mind békebeliek, ma ilyenre nem telik a tanári fizetésből. Ezek mind tiszta gyapjúból készültek!” Egy személyes esetet is megemlítek. Sportversenyre készültünk, s testnevelőnk rám bízta a gerelyt, amelyet én az osztályterem hátsó falának támasztottam. A „tesi” után magyaróra következett. Fátrai tanár úr már a hetes jelentése közben észrevette a sarokba állított sportszert. Arcszínváltozása felzaklatott lelkiállapotot jelzett, amelynek láttán nagy feleletést gyanítottunk. Ám a beírás után becsukta

naplót, s a gerelyre mutatott: „Ki tette azt oda?” Kérdésére igencsak félve álltam fel, elkészülve a legrosszabbra: „Most be fog zúgatni” – gondoltam magamban. „Ne is lássam! Tüntesd el azonnal!” Kérését teljesítve megkérdeztem tőle, miért okozott ilyen heves felháborodást a sporteszköz megpillantása. Magyarázatából megtudtuk, hogy a középiskolában a testnevelésből kapott érdemjegyei mindig „kilógtak” a többi tárgyból kapott színjelesei közül.

Herr György ének-zene tanárom volt, aki szinte az egyik cigarettáról gyújtott a másikkra. Még a cári udvari zenekart is vezette egykor, s jól bírta az orosz nyelvet. Ennek ismeretében az oroszból érettségi vizsgázók rendszeresen igénybe vették segítségét az írásbeli sikeresebb teljesítéséhez. Harmadéves koromban futárként rohantam a tanár úrhoz a vizsgáról „kimentett” szöveggel, amelyet fél óra múlva a hivataloság juttatott be az érettségizőknek.

Kamasz Margit tanárnő az ábrázoltak közül az egyetlen, aki ma is él. A Szovjetunióban szerzett pedagógiai diplomát. A tiszta lefolyás érdekében a mi érettséginkre is beosztották felügyeletre. Két kritikus mondat szerkesztésekor kimerészkedtem az asztalhoz, s elmondtam fordítási javaslatomat. Az egyik mondatban az igeragozást helyesnek tartotta, ám a másik mondat részes esetének pontosítását javasolta, aminek eredményeképpen utóbb az eredményhirdetés alkalmával szóbeli dicséretet is kaptam. A mosolygós, csicsergő hangú tanárnő a 20 éves érettségi találkozáson alkalmával örömmel újságolta, hogy egy új Lada gépkocsi birtokosa lett, amellyel már tíz év óta évente egyszer a Szolnok megyében élő szüleit látogatja. Akkor bizonyára jó sok kilométer van már kocsiban! - tettem hozzá. No nem! „Most léptem át az ötezeret, mert más útra alig használom” – adta meg az elgondolkodtató választ. Évi egy tankolás, évi 500 km – fejeztem be a beszélgetést gyors kalkuláció után.

Molnár István az alsó tagozatos tanítók egyikeként tiszteltük társaimmal együtt. Az egyik magyarórán hospitáltam, s az alábbi két módszertani fogást figyeltem meg: légzőgyakorlatként felállva mondatta el tanítványaival az alábbi mondókat: „Cérnára, cinegére, ugorj cica az egérre – Rövid volt az egér farka, mégis megfogta a macskát!” A másik esetben így kérte a „kerék mondatot”: „Kisgyerekek, mondjatok egy

mondást!” Néhány hónapja egy egykori tanítványától jutottam olyan információhoz, hogy Pista bácsi alkalomadtán szívesen kínálta meg „nyaklevessel” renitenskedő tanítványait. (Sajnos a hírek szerint napjainkban a fordított szerepkörű bántalmazások lettek gyakoribbak.)

Stich Nándor igazgatóhelyettesként tevékenykedett, ezen túl a gyakorló tanításokat szervezte, felügyelte nagy hozzáértéssel. A felsőbbévesektől származó szájhagyományként terjedt el az alábbi történet. Iskolai ünnepség alkalmából kitüntéseket, jutalmakat is átadtak. Az egyik ilyen eseményen Stich tanár úr is a jutalmazottak között volt. A város művelődési osztályáról küldött vendég méltatta munkásságát, majd borítékolt pénzjutalmat akart átnyújtani neki. Erre a tanár úr megkérdezte: „Mennyi van benne?” – „Ötven forint” – válaszolta az adományozó. Stich tanár úr megfordulva mondta a következőket: „Köszönöm, koldustól nem fogadok el alamizsnát!” Merész, szokimondó ember volt.

Tóta Gyula rajztanárként a kézimunka tantárgyat tanította osztályunknak, valamint nevelőtanárként is működött a kollégiumban. A kézjegy nélküli Miskolczi-portré az ő alkotása. Négy ügyeskező lánya sokunknak készítette el a kötelezően bedandaandó rajz tanmenet képi anyagát némi édesség vagy éppen pénzbenei paraszolvencia ellenében.

Zrínyi Aladár a matematikatanítás mellett a hegedős képzésbe is besegített. Egy májusi napon cseresznyeszedőt keresett osztályunkban, amire én azonnal jelentkeztem is, mert szülőfalumban almatermesztő rokona-

im jóvoltából nagy gyakorlatot szereztem. A tanár úr a következő útravalóval küldött el: „A feleségem majd megmondja a mennyiséget. Létránk nincs. Egyen, amennyi jólesik, de le ne essen, az istenfáját!” – fejezte be kedvenc szavajárásával figyelmeztetését. Egy öröklődő fáma szerint rendőrségi figyelmeztetést kapott, mert egy kutya került kerékpárjának kerekei közé, s az eb kissé meg is sérült. Bizonyára vak vagy béna kutya lehetett „az áldozat”! Tudvalevő ugyanis, hogy az erős dioptriás szemüveges tanár olyan lassan tekerte a járművét, hogy azt csak éppen mozgásban tartotta.

Miskolczi Ferenc festőművész, a rajz tantárgy szakavatott tanára volt. Emlékeim felfrissítésére mellékelt grafikái inspiráltak. Jólelkű, áldozatkész, alázatos és türelmes pedagógus volt. Egy alkalommal azonban mégis sikerült kihozni a béketüresből. Az osztály zöme a katedrát körülállva hallgatta egy festményalbum alkotásainak szakszerű elemzését, amikor a tanterem hátsó padjában kártyázó három társunk egyike felkiáltott: „Megvan az ultim!” Tanárunk félbeszakította magyarázatát, s az alábbi szavakkal vezette le felindultságát: „Mi ez a hangoskodás ott hátul, mindjárt kiosztok egy-két pofont!” Ez a személyiségéből egyáltalán nem következő megnyilatkozása nem maradt falra hányt borsó érintett társaink számára.

Juhász Ilonka a végzésünk utáni évben lett Feri bácsi (Miskolczi Ferenc) felesége. Jellegzetesen lágy, de kissé magasabb hanghordozását maradandó emlékként őrzöm magamban. Életük végéig éltek együtt

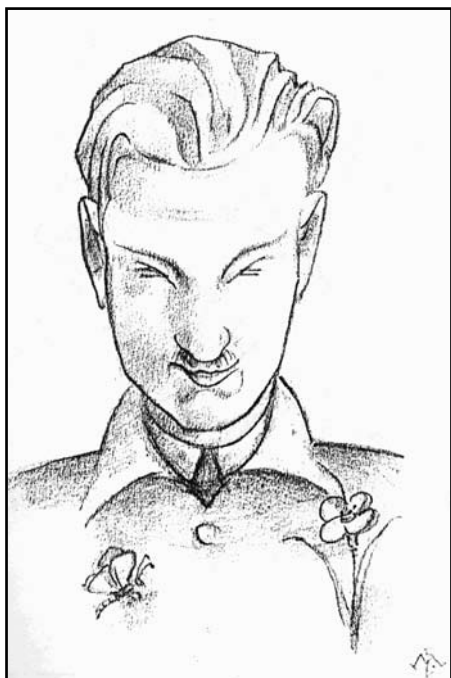
csendben, nyugalomban a Parti utcai, Bagolyvár nevű egzotikus épületben.

Megidézett tanáraink mind kiváló egyéniségek, igazi tanáremberek voltak. Szakmai és magatartási muncióik gyakran orientáltak saját, negyven évig tartó, aktív pedagógusi pályámon, emlékezetemben mindannyian feledhetetlen személyiségként maradtak meg.

Dr. Laki Ferenc

Arató Béla rajztanár

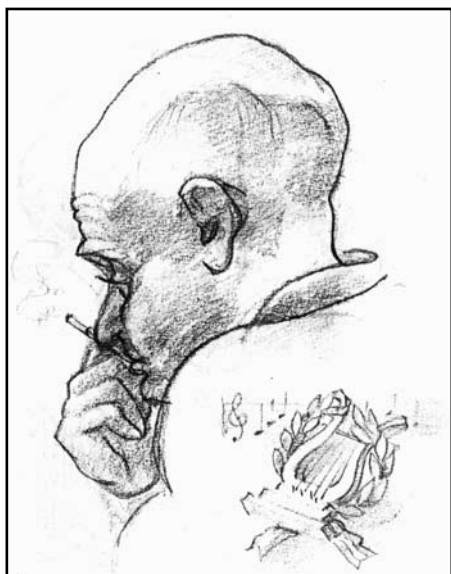
Balanyi László biológus

Dila Dénes testnevelő tanár

Fátrai Károly magyar nyelv és irodalomtanár

Herr György ének, zene tanár

Juhász Ilona gyakorló iskolai tanár

Karasz Margit lélektan tanár

Meleg József igazgató

Miskolczy Ferenc rajz tanár

Miskolczy Ferenc rajz tanár

Molnár István gyakorló iskolai tanár

Stich Nándor tanulmányi vezető

Zrinyi Aladár matematika tanár

Hittérítők, ciszterciek északon

■ Jómagam 1942. szeptember 8-án – a „Veni sancte” alkalmából kezdtem meg ciszterci pályámat a bajai III. Béla Gimnáziumban. A ciszterciek maradandó érdemeiket szereztek Magyarországon nemcsak hittérítőként, hanem tanítóként is. 1942-ben a ciszterek Baján kívül még Budapesten (Szent Imre), Egerben (Gárdonyi Géza), Pécssett (Nagy Lajos) és Székesfehérvárott (Szent István) is működtettek gimnáziumot; 1948-ban, az államosításkor a bajai az Állami Általános Gimnázium nevet kapta. A következő években az akkori hatalom mindent megtett azért, hogy kioltsa belőlünk a keresztény, a ciszterci gondolkodást és ez irányú cselekvést. Mindennek ellenére én a mai napig ciszterci diáknak érzem magam.

Kiket is nevezünk cisztercitáknak, vagy a ma már elterjedtebb szóhasználat szerint: cisztercieknek? A ciszterci szerzetesrend a bencés rend megreformált ága, amely a rendre jellemző eredeti fegyelem és szellemiség visszaállítását tűzte ki célul. Vissza akartak térni a jámbor, istenfélő kolostori élethez, nem kívántak világi hatalom alatt élni és munkálkodni. 1098 márciusában Róbert szerzetes (a későbbi *Szent Róbert*) húsz rendtársával együtt indult el a franciaországi Molesme bencés kolostorából, és *Cîteaux* vidékén, egy elhagyatott, zord helyen új szerzeteslepet alapítottak. Itt a világtól elzárva akartak élni, Szent Benedek reguláját mindenben követve. Ezt az apostoli egyszerűséghez, a szegénységhez és a kétkezi munkához való visszatéréshez, az imádság és a munka egyensúlyának helyreállításával kívánták megvalósítani. Egy évvel később *Cîteaux* (latin nevén *Cistercium*) irányítását Alberik (a későbbi *Szent Alberik*) vette át, s vezetésével összeállítottak egy ideiglenes szabályzatot (*Instituta monachorum Cisterciensium de Molismo Venientium*). Meghatározták a ruházat kinézetét és színét: fehér habitus, barna, később fekete skapuláréval. 1100-ban Paszkál pápa védelmi okiratot bocsátott ki az önállóuló ciszterciek számára. További kilenc év múlva, Szent István apát idején megalkották a rend végleges szabályzatát, a *Carta Caritatis*t. Ezzel – 21 évvel a Molesméből való elidulás után – létrejött az új szerzetesrend, a *Cisterciumot követő monostorok közössége*, latin nevén a *Sacer Ordo Cisterciensis* (rövidítve: *Ocist*).

Néhány évtizeden belül számos országban alapítottak ciszterci monostorokat, Írországtól Magyarorszáig, Portugáliától Svédorszáig. Az új apátságok alapítására

legkevesebb 12 szerzetest, továbbá munkástestvéreket küldtek egy kijelölt apát vezetésével. Anyamonostorukból az istentisztelethez szükséges könyveket és a legfontosabb szerszámokat vitték magukkal.

A rend arculatának és szellemiségének végleges kialakítása egy *Bernát* nevű burgundiai nemeshez fűződik, aki testvéreivel, rokonaival és barátaival együtt belépve a rendbe, 1115-ben megalapította *Clairvaux* kolostorát. A ciszterci szerzetesi élet és küldetés lényegét az „Andere et Lucere!” (Lángolj és világíts!) gondolatban foglalta össze. „*Csak lángolni kevés, csak világítani hívságos semmisség. Lángolni és világítani: ez maga a tökéletesség!*” – mondta Szent Bernát, hozzátéve: „*Az istenszeretet mértéke a mérhetetlenség, ha szeretetünk tárgya végtelen, nem tűr határokat. A kezdők türelmesen, a haladók szívesen hordják Krisztus keresztjét, a tökéletesek átölelik azt.*”

Az apátságok közötti megbonthatatlan egység fennmaradása érdekében elrendelték, hogy a Szent Benedek eredeti szellemiségét visszaállító *Carta Caritatis* szabályzat (regula) legyen mindenki számára közös, és azonos módon tartsák be azt. Az isteni officiumoknál (szertartásoknál) kötelesek voltak ugyanazokat a könyveket használni, továbbá mindenkire azonos étkezési, öltözködési és életviteli előírások is vonatkoztak.

A ciszterciek az 1110-es évek folyamán a clunyi bencések pompájával szemben aszketikusan szigorú építészetet fejlesztettek ki, amely a szerkezetek hangsúlyozásával tört utat a gótika felé. Az építészet jellegzetessége a mértani pontosság, amellyel a

monostort és templomát minden fölösleges elemről megszabadította, s egyszerű vonalvezetéssel formázott meg mindent. Szent Bernát száműzte rendjéből az öncélúan gyönyörködtető képzőművészetet. 1135 után a templomok szentélye kápolnákkal, kápolnakoszorúval bővült, de változatlanul őrizte aszketikus egyszerűségét.

Kezdetben a szerzetesek igen szigorú rendszabályok szerint éltek, elvetettek minden kényelmet és engedményt, amely ellenkezett a Regula által megkívánt szegénységgel és egyszerűséggel. Szerény, puritán közös helyiségben laktak, csupán a rendfőnök kapott saját házat. Saját kezük munkájából akartak megélni, ezért elutasítottak minden olyan jövedelmet, járadékot, tizedet, amelyért nem dolgoztak meg. Táplálékukat kétkezi munkából, azaz földművelésből és állattenyésztésből szereztek. Megengedett volt, hogy saját szükségletükre vizeket, erdőket, szőlőskerteket, legelőket, szántókat birtokoljanak a világiaktól lakott területektől távol eső helyeken, és haszonállatokat tartsanak. A földesurak szívesen adományoztak nekik erdős, mocsaras, homokos földeket, amelyeket szorgalmas munkával termővé alakítottak: mocsarakat csapoltak, erdőt irtottak, földet műveltek, gyümölcsösöket telepítettek. Mivel a zsolozsmát mondó szerzetesek a mezőgazdasági és házköri munkát csak részben tudták elvégezni, ezért laikus testvéreket, úgynevezett konverzusokat is felvettek, akik többnyire írástudatlanok voltak, és csak a megtanult imákat tudták elmondani. Ezek dolgoztak az apátságok tanyáin, az apátsági műhelyekben és az építkezéseknél.

Alvastra kolostorának romjai

Vadstena egykori kolostora

Mivel a szerzetesek legfontosabb feladata az imádkozás és az elmélkedés volt, amelyeket az egymást váltó szentmisék és csendes órák során gyakoroltak, a kolostoron belül elvileg mindenütt csend uralkodott, még a kinti munkáknál is jelbeszédet használtak.

Mindaddig, amíg elegendő számban jelentkeztek konverzusok, a monostorok saját kezelési gazdaságai adták a jövedelem jelentősebb részét. Helyenként saját gazdasági ágak is kialakultak: Angliában a gyapjútermesztés, Citeaux birtokain, a Rajna és a Mosel vidékén borászat, mástutt haltenyésztés, méhészet, almabor és sajt készítése, gabonaörlés, szénbányászat, sólepárlás, üvegyártás stb. Az 1100-as években a kolostorok és a szerzetesek végezték az üvegyártást.

Már a 13. század érezhető változásokat hozott a ciszterci rendek életében, hiszen az érdeklődés Európa-szerte az új koldulórendek, a domonkosok, ferencesek és ágostonosok felé fordult. A középkor folyamán létesített ciszterci apátságok a reformáció kezdetéig kevés kivétellel még fennálltak, a szerzetesek létszáma azonban folyamatosan apadt. Sokat ártott a ciszterci rend egységének az angolok és franciák között zajló ún. százéves háború (1337-1453) és a nyugati egyházszakadás (1378-1417).

Vegyük sorra a skandináv országokat (Svédország, Norvégia, Dánia, Finnország), valamint a három balti államot (Észtország, Lettorság, Litvánia), ahol a ciszterek működtek, alkottak, térítettek!

Svédország középső részén, a Vättern-tó partján festői környezetben találjuk az egykor itt állt ciszterci kolostor, *Alvastra* romjait. Bár nevét és jelentőségét kissé elhomályosítja a közelben fekvő Vadstena kolostora, figyelmünket mégis érdemes Alvastára irányítanunk, egyrészt azért, mert régebbi alapítású, másrészt pedig azért, mert míg a Szent Brigitta alapította vadstenai apá-

romjaiban is lenyűgöző, ciszterci alapítású kerci apátságára.

Alvastra kolostorát azok a ciszterci szerzetesek alapították 1143-ban, akik a franciaországi Citeaux anyaházból idősebb *Sverker* király feleségének, *Ulvhild Håkansdotter* királynénak hívására jöttek Svédországba. Mivel a ciszterci szabályzat előírta, hogy egyetlen kolostor se épüljön városokban, várakban, csakis az emberektől távoli, kevéssé látogatott helyen, ezért a Vättern-tó partján, az Om hegység lejtőin jelöltek ki számukra egy kivételesen szép helyet. A terület régebben a királyi család egyik fő szálláshelye, amolyan hatalmi központja lehetett. Itt építették fel tehát kolostorukat a ciszterciek, a rendre jellemző egységes tervek alapján. A templom két kápolnával épült, benne több oltárral, melyek közül a szerzetesek oltára keletre, a dolgozó testvéreké nyugatra nézett, az öregek és betegek oltárai középen álltak.

Elisabet Regner régésznek a stockholmi egyetemen 2005-ben megjelent, *A megreformált világ* című tanulmánya szerint a több évszázados zárt életmód után Alvastra szerzetesei lassacskán kiszélesítették kapcsolataikat a környező világgal. Az itt talált pénzermék sokfélesége is szerteágazó kapcsolatokra utal. A kolostorba immár látogatókat is beengedtek, sőt, számukra szállást is biztosítottak az erre a célra épült vendégházban, melyben az ásatások használati tárgyakat, eszközöket, sarkantyúkat és ruhádszeket tártak fel. Regner tanulmánya azt a hatalmas anyagot dolgozza fel, amelyet *Otto Frödin* régész és társai hagytak maguk után az 1921-1935 közötti években folytatott ásatásaik nyomán. A földből összesen mintegy 50 000 tárgy és lelet került elő, ezekből meglehetősen részletes képet lehet alkotni az itt élt szerzetesek egykori életéről, kapcsolatairól.

A kolostor jelentős hatást gyakorolt a vallási és társadalmi életre. Vallási szem-

pontból központi szerepet játszott, és a tiszteletet keltő intézmény jellegét több mint négy évszázadon át megőrizte. Az 1300-as évekig a főnemesek a kolostor díszterme, a kolostort a templommal összekötő kereszt-folyosó alatt kiképzett sírhelyekbe temetkeztek, de a század közepétől egyre többen akartak temetkezni a kolostor templomában is, hogy feltámadásuk idején közelebb kerüljenek a mennyországba. Akik tehettek, földadománnyal sírhelyet vettek maguknak a kolostorban. Fizetni kellett a rendbe való belépésért is, az 1340 körüli évekből például név szerint fennmaradt *Söderköpingeri Sven*, az aranyműves emlékezete, aki sok pénzt fizetett, amikor fia belépett a szerzetesek sorába.

Elisabet Regner tanulmánya hiánypótló módon egészíti ki a már korábban ismert írásbeli adatokat, amelyek főként telekkönyvi bejegyzésekből, birtoklevelekből és végrendeletekből álltak. Ezekből kiolvasható, hogy Alvastra szerzetesei idővel egyre több földhöz jutottak, s ezeken széleskörű növénytermesztést, már-már ipari méretű termelést indítottak be. Halastavukban kecs eget és pontyot tenyésztettek, egyik fő táplálékuk a hal volt. A szerzetesek végezték az üvegyártást is, egyszerű ablaküveget gyártottak templomok számára.

A 13. század érezhető változásokat hozott Alvastra életében. 1369-ben Alvastrától alig 20 km-re pápai engedéllyel épülni kezdett Vadstena kolostora. Építtetője a svéd királyi családdal rokon *Birgitta Bengtsdotter* (1303-1373), a későbbi *Svéd Szent Brigitta* volt, aki a kolostor építésére szánt területet a királyi család adományaként szerezte meg. Ettől kezdve a főnemesek érdeklődése egyre inkább Vadstena felé fordult:

Svéd Szent Brigitta

Nydala újjáépített kolostortemploma

ezt támogatták földadományokkal, de előszeretettel adták ide apácának lányait is. Alvastra hatással volt a Brigitta-rendre, a hagyomány szerint egy ideig férjével együtt Alvastra vendége volt, és e kolostorhoz fűződik látomásainak egy része is. Egyesek szerint a Brigitta-rend szabályzata több elemet kölcsönzött Alvastra ciszterci regulájából.

Alvastra ciszterci építészete tagadhatatlanul hatással volt Vadstenára, ez pedig a maga során az észtországi Tallinn környéki *Pirita* kolostorára. A kolostort Vadstena mintájára építették, elsősorban a tallinni kereskedők hajadon lányainak és özvegyeinek. Templomát 1435-ben szentelték fel. Tallinnban már a 13. században volt egy másik apácakolostor, a ciszterek által alapított Szent Mihály kolostor, amelynek lakói többnyire Harju-Viru nemesi családjaiból származtak. A szerzetesek számára már 1281-ben alapítottak Padisében egy ciszter kolostort. Maga a kolostor 1561-ben megszűnt, amikor a dánok befolyása alá került. Később a svédek, majd az oroszok foglalták el, erődé alakították át, erődítményként továbbra is megmaradt.

Alvastra sorsát ugyancsak befolyásolta, hogy a 1300-as évek második felére a Hanza Szövetség korlátlan gazdasági hatalommá vált Észak-Európában. Az ebből az időből a környékről előkerült számos kerámiai lelet arról tanúskodik, hogy a szigorú kolostori, szerzetesi rendszabályok meglazultak. Az egyszerűséget a drágább, többnyire német eredetű tárgyak és felszerelések váltották fel.

Alvastrára nézve fontos esemény volt a Kalmari Unió megalakulása is 1387-ben, amelynek során Dánia uralma alatt egyesültek a térség országai, s ez jelentős politikai és gazdasági átalakulásokat hozott magával. A Kalmari Unió akkor bomlott fel, amikor *Gustav Vasa*, az első igazi svéd király egy 1523-as győzedelmes ütközetben kivívta Svédország függetlenségét, és megszervezte a svéd államot.

A reformáció koráig Svédországban 14 cisz-

terci kolostort alapítottak, ezek között Alvastra és Nydala volt a legjelentősebb. Alvastra kétszer is leégett de mindkét alkalommal ismét felépítették. Az épületeket mészkőből húzták fel – amelyet az Omhegységéből fejtettek ki –, mindig a rend szokásait, előírásait követve, francia mesteremberek vezetésével, a helybeliek segítségével. 1537-ben, amikor a skandináv országok királyi parancsra a lutheri reformációhoz csatlakoztak, minden szerzetesi közösséget eltöröltek. Gustav Vasa bezáratta a kolostorokat, tulajdonukat kisajátította, majd 1544-ben parancsot adott Alvastra kolostorának lebontására is, hogy köveit aztán Vadstena várkastélyának építéséhez használják fel. A maradék kövek egy részét az 1600-as években Per Brahe használtatta fel a Visingsö szigetén emelt Visingsborg építéséhez.

Svédországban Alvastrával párhuzamosan épült meg Nydala, a Rusken-tó északi csücskénél, Vrigstad közelében. *Nydala kolostorát* (Nova vallis) a rend előírásai szerint építették, lakott területektől távol. Nagysága, felvirágzása csak lassan indult be, amikor a linköpingi püspök segítségükre sietett, a helybeliek pedig kötelező adományokkal segítettek. 1521-ben a dán csapatok kirabolták, leégették. 1524-ben újra működött egészen a reformációig, amikor Gustav Vasa bezáratta és elkobozta. Új templomot építettek az 1700-as években, amely a helység nevezetessége lett.

Roma újjáépített kolostortemploma Gotland szigetén

terci kolostort alapítottak, ezek között Alvastra és Nydala volt a legjelentősebb. Alvastra kétszer is leégett de mindkét alkalommal ismét felépítették. Az épületeket mészkőből húzták fel – amelyet az Omhegységéből fejtettek ki –, mindig a rend szokásait, előírásait követve, francia mesteremberek ve-

2008-ban, 479 év után a ciszterek visszatértek Nydalába. Az apát és a szerzetesek mind Vietnamból jöttek, és ezzel mindenki legnagyobb öröme ismét elindult az élet a kolostorban.

Vreta kolostora eredetileg bencés apácakolostor volt Linköping közelében. 1162-ben a ciszterek kezébe került. Folyóvízzel is rendelkezett az épületen belül. A reformáció idején a többiekhez hasonlóan felszámolták. Kiásták, részben restaurálták, és a kiásott részeket egybeépítették egy új templommal.

Varnheim kolostorát az alvastrai szerzetesek alapították, építették 1148-ban a ciszter előírások szerint. 1234-ben leégett, de újra felépítették, és virágzásnak indult, amikor *Birger Jarl* és más nagy adakozók pártfogásukba vették. Sokkal szebb és nagyobb lett, mint volt. A reformáció ezt is felszámolta. 1600-ban felépítették a templomot, amelyet 1911-1923 között restauráltak, szépen kerülveszik a kiásott, rendben tartott kolostori romok.

Roma kolostorát Gotlandon 1163-ban alapították a nydalai szerzetesek, *Monasterium Beatae Mariae Gutnaliae* néven. Roma kolostora egy templomból állt – romjai ma is láthatók –, lakóházakat, külön épületeket építettek a konyha és az ebédlő számára. Már 1200-ban igen gazdag volt, hatalmas földterületekkel Észtországban, Gotlandon és Ölandon. A kolostor termékeit Visbyben és a Hanza városaiban értékesítették. A reformációig teljes volt a virágzása, az 1500-1600-as évekig jó állapotban volt. Az épületek eltűntek, mert széthordták más építkezésekre. A templom és a kolostor romjait részben kiásták 1961-ben, és ma jól gondozott műemlékként látogatható. Át is alakították, szabadtéri színpadként használják Romateater néven.

Esrum kolostora

Padise kolostor romjai

Norvégia

A ciszterek Angliából jöttek, és Bergennél alapították meg a Lyse kolostort 1146-ban. Oslo közelében a szerzetesek részére a Szent Edmund-, az apácáknak pedig a Szent Mária-kolostor épült fel 1147-ben. A lysei kolostor szerzetesei alapították a kolostort Tautrában 1207-ben, Trondheim közelében. Az építkezések itt is szigorú szabályok szerint történtek. Norvégiában megtaláljuk a ciszterciek egy szigorúbb ágát, a trappistákat is. Ez az ágazat 1894-ben lett önálló. Az Ocist-ből (Sacer Ordo Cisterciensis) OCSO lett (Ordo Cisterciensium Strictoris

penhágában. A trappista szerzetesek pedig a Myrendal kolostorban, Allingében tevékenykednek.

Lettország - Észtország

Csupán egy, a Daugavgrivában 1205-ben alapított ciszter kolostorról beszélhetünk, már 1228-ban lerombolták. 1263-ban pedig leégett a fatemplom is. 1305-ben erőddé alakították, eladták egy német alapítványnak, a szerzetesek pedig Padisébe (Észtország) távoztak.

Finnországban és Litvániában ciszterek nem tevékenykedhettek az akkori időkben.

A Baján járt egykori ciszter diákok közül

Observantiae). Ma két trappista kolostor működik: Munkebyben szerzetesek, Tautrában pedig apácák tevékenykednek.

Dánia

1144-ben jöttek az első szerzetesek Franciaországból, és Herrevadban alapítottak kolostort. 1153-ban jön létre Esum, amely bencés kolostorként a ciszterek dániai központja. A szerzetesek Clairvaux-ból jöttek. A kolostor szellemi központ lett, innen épült ki további 12 dániai kolostor, amelyek közül hat ma is működik, főleg vendéglátó ipari tevékenységre használják őket.

Ma ciszterci apácák élnek Sosstrupban és Koppenhágában. A trappista szerzetesek pedig a Myrendal kolostorban, Allingében tevékenykednek.

Az 1241-42-es tatárdúlás során több apátság szenvedett károkat, de az élet mindegyikben helyreállt. Az 1300-as évek közepétől azonban már hanyatló képet mutatott a rend. 1480-ban Mátyás király hét kolostorba német cisztereket hívott. Az eredmény nem lett tartós. A török elnyomás és a reformáció hatására hosszú időre kialudt a ciszterci szerzetesrend élete Magyarországon. Az élet az 1700-as években indult újra.

Baja kivételével a többi négy városban kisebb mértékben ma is van ciszter élet. A rend pap- és tanárhiányban szenved. Zircen van élet, női szerzetesek Kismaroson és Érden tevékenykednek, önellátók, kertet, földet művelnek, termelnek. Szoros kapcsolatban állnak a külvilággal vendéglátóként is. A *Bajai Ciszter Diákok Egyesülete* 2014-ben oszlott fel, újságunk, az *Édesanyánk* kiadása pedig ezzel megszűnt.

Lidingö, 2016

Pap Iván

Ha van színház, kell egy könyv is!

■ Gyönyörű, exkluzív, különleges könyvet tarthat kezében az olvasó. Minek is nevezzük? Talán a leginkább egy elhivatott, megszállott személyiség, egy állandóan alakuló színi társulat, egy tehetségeket felfedező, szárnyalásukat bemutató együttes vallomásainak csodálatos sorozata, albuma. *Ottmár Attila* szavaival élve: bemutatása egy színjátéknak, amelynek a bajai fiatalok társulatának tagjai a szereplői.

A könyv – a színdarabok műfaji sajátosságainak megfelelően – 4 felvonásból áll.

A Prologusban és az I. részben Ottmár Attila, a társulat létrehozója, művészeti vezetője – példaképét, Shakespeare-t is idézve – részletesen bemutatja a színház kialakulásának, állandó fejlődésének történetét egy, a bajai III. Béla Gimnáziumban szervezett egyszerű gólyabáli műsortól, majd jóté-

konyssági előadástól a színistúdió megalakulásáig.

A legelső fellépést Ottmár Attila még gimnáziumi tanulóként szervezte *Sipos János* akkori igazgató hozzájárulásával és biztatására. Az egykori diákcsoportból színházi társulat alakult ki. 2007-ben létrehozták a Bajai Színházért Alapítványt, melynek fő célja az utánpótlás-nevelés, tehetséggondozás, a te-

hetséges fiatalok művészi pályán való elindulásának támogatása, a színház anyagi segítése. 2006 óta minden évben, neves művészek közreműködésével zenés színházi nyári táborokban fejlesztik a fiatalokat. A társulat 2013 óta a Magyar Előadó-művészeti Iroda által regisztrált, hivatalos színházi szervezetként működik.

Arról is olvashatunk, hogy a színházi társulat tagjai eleinte kizárólag a III. Béla Gimnázium tanulóból kerültek ki. Később a színház produkcióinak hírneve más bajai középiskolák diákjait is vonzotta. 2008-ban a *Valahol Európában* c. musical színpadra állításához szükség volt fiatalabb gyerekekre is, ezért akkortól „kicsik”, 7-12 éves általános iskolai tanulók is teret kaptak. Felnőtt amatőr színjátszók szintén csatlakoztak a produkciókhoz, sőt a végzettek közül is sokan visszajártak, rendszeresen szerepeltek a színdarabokban. A társulat folyamatosan terebélyesedett, végül fokozatosan kisvárosi színházzá, Baja város fiataljainak színházává alakult.

A kezdetektől Ottmár Attila a társulat motorja, lelke, a stúdió állandó vezetője, a színház sokszínű világában mindenhez értő művészlelke. Az *I. felvonásban* arról vall, hogy a gyermekkori játéktól „miként jutottam én a színház közelébe, hogyan érlelődött meg bennem, hogy ezt szeretném szívvel-lélekkel csinálni, s hogyan lettem egy életre a színház szerelmese.”

Az *Előadásaink* c. a fejezet izgalmas időutazásra hívja az olvasót. 56 színházi produkciót (a legkülönbözőbb műfajokból: vígjáték, dráma, mesejáték, musical) sorakoztat fel: színlapokat teljes szereposztással, stábbal, ismertetővel, plakátokkal és érdekes fotókkal gazdagon illusztrálva. Ezek bizonyítják, hogy a társulat összesen 325 előadást tartott a 20 év alatt, csaknem 650 szereplővel és háttértaggal. Közülük csak néhány kiváló, nagyszerű produkciót említünk meg: *A helység kalapácsa*, *A fájós fogú oroszlán*, *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról*, *Valahol Európában*, *Hyppolit*, *a lakáj*, *Holt Költők Társasága*, *Egy asszony illata*.

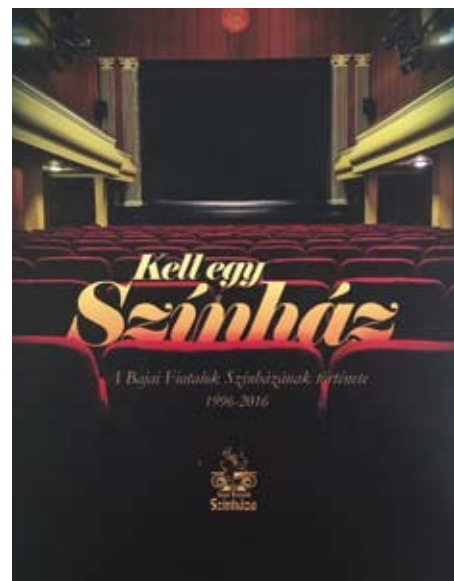
A további felvonásokban *Sándor Boglárka* újságíró interjúi segítségével, párbeszéd sokaságában ismerkedhetünk meg a társulat büszkeségeivel és azokkal a személyekkel, akik sikerre vitték a színházat a 20 év alatt.

Sándor Boglárka mestere szakmájának. Kedves egyéniségével, érdeklődő indító kérdéseivel könnyedén hozzá tud férközni beszélgetőtársaihoz, eléri, hogy mindenki megnyíljon, és szívesen meséljen életéről, munkájáról, a színházhoz fűződő kapcsolatairól. Magas szinten teljesíti azt, amit elvárunk: tartalmassá és olvasmányossá teszi a beszélgetéseket. Kíváncsian, nagy érdeklő-

déssel olvassuk ezeket a nagyszerű párbeszédeteket, hiszen Baja város színházáról szólunk. Ahogyan a fejezetcím is sugallja: büszkék vagyunk azokra a fiatalokra, akik ebből a társulattól indultak, itt kezdték pályafutásukat, és ezen az úton haladnak. *Agócs Nóra, Bálint Adrienn, Bencze Judit, Borszéki Éva, Deli Dominika, Dujmov László, Hunyadi Balázs, Kiss Imre, Koch Boglárka Lilla, Kunos Andrea, Papp Fanni, Péter Barbara, Pethő Dorottya, Sánta Timea, Simon Boglárka, Stadler Zoltán, Szombati Krisztina, Szombati Tamás, Taba Zsolt* – már valamelyik pesti stúdióban, társulatban, színtanodában végzik éppen szakirányú tanulmányaikat, vagy épp színészként, táncosként, énekesként neves színházakban lépnek fel.

Nagyon izgalmas olvasni azokat az utakat (kudarok, sikerek, kitartás, újbóli próbálkozások, áldozatok stb.), azokat a határozott törekvéseket, megfeszített munkát, amelyek végül a cél elérését eredményezték. Már a bajai időszakban megismerkedtek a színház világával, hiszen, ha kellett, színpadot söpörtek-mostak, díszleteket gyártottak, jegyet szedtek, kellékeket hurcoltak, jelmezeket vasaltak, sminket vagy frizurát készítettek. Megtanulták becsülni a színház valamennyi dolgozójának munkáját, hiszen a színház csapatmunka. Csak elismeréssel, jó érzéssel olvashatjuk, hogy a már majdnem kész művészpalánták mennyire tudatában vannak, honnan indultak, megfogalmazzák, milyen értékeket kaptak pályájuk elején. Az egyik „kislányt” idézve: „ez az egyik legjobb dolog, ami valaha történt velem, a személyiségem nagy részét itt kaptam.”

Amikor megnézünk egy színházi előadást, néhány órán át jól szórakozunk, élvezzük a fényt, a csillogást, nemigen nézünk a függöny mögé. Ritkán gondolunk arra, hogy a produkció megvalósításához milyen megfeszített előkészítő munka, mennyi befektetett energia szükséges. Egy-egy sikeres előadás sok szakember összehangolt tevékenységének eredménye: a rendező, az ének-tánc-korrekpitoré, a díszlet- és jelmeztervező, hang- és fénytechnikusé és másoké. És persze kell egy produkciós menedzser (kuratóriumi elnök, *dr. Kelemen Veronika*), aki először nem is tudta, mi lehet a feladata. „*Kezdetben csak etettem és fuvaroztam őket*” – olvashatjuk a vele készült interjúban. Aztán jelentősen bővült a feladatköre, amelyet szakszerűen, fáradhatatlanul, szinte emberfeletti munkát végezve lát el. Megtudjuk: a színháznak nincsenek állandó hivatásos szakemberei; a stáb tagjai (többen közülük lelkes szülők) munkájuk mellett, szabadidejükben segítenek a stúdióban. Nélkülük nem jöhettek volna létre az előadások. Kik

is ők? *B. Szabó Orsolya, Balázsevits Tamás, Biró Attila, Csanádi György, Fehér-Baros Anikó, Hajdú Klári, Jaszenovics Gina, dr. Kelemen Veronika, Láng Barbara, Ottmár Csilla, Pethő Attila, Pethő Dávid, Répás Benjámin, Simon Péter, Sipos János, Szarvas Panni, Terray Orsolya, Tóth Balázs, Tóth-Kiss Hajni, Weidinger Yvette.* Az egyik fénytechnikus így fogalmazott: „*Hiszem hogy minden előadás végén a taps nekünk is szól.*”

Lapozgatva az albumot, azt is megtudhatjuk, hogy a társulat mértékadó tagjai úgy látják, a színház túllépett az eddigi diákszínepados kereteken. Amatőr színházként már elérték határaikat, és előbb-utóbb át kellene billenniük egy félprofi vagy profi státuszba.

Ajánlom a könyvet az olvasóknak: természetesen elsősorban a társulat valamennyi tagjának, rokonoknak, barátoknak, ismerősöknek, hiszen jó példa és tanulságos lehet azoknak a fiataloknak, akik színház-közeli pályát kívánnak választani. Ajánlom Baja város és környéke színházszerető közönségének, minden érdeklődőnek. A mű a szakma, a helyi színház-történet jelentős, értékes alkotása lehet.

Bevallom, elfogult vagyok. A társulat csaknem valamennyi előadását láttam, élveztem. Külső szemlélőként megéltem azt a csodát, amit Ottmár Attila csapata szórakoztatásunkon kívül a tehetséges „kicsik”, fiatalok felfedezésében, fejlesztésében véghezvitt. Mindennek a folyamatnak tartalmas és gyönyörű dokumentuma ez a könyv. És – talán tréfás-komolyan – ez az elegáns album nagyon jól mutat könyvespolcunkon is. (*Kell egy Színház. A Bajai Fiatalok Színházának története 1996-2016. Baja Színház-ért Alapítvány, 2016. 312 oldal*)

Dr. Fátrai Klára

„Ennyi volt, szép volt!”

Elment a bajai kosárlabda-legenda

Kovács József (1937-2016)

■ *Június 4-én pótolhatatlan veszteség érte a bajai és hazai sportéletet: 79 éves korában, hosszú betegség után elhunyt KOVÁCS JÓZSEF, minden idők legjobb bajai kosárlabdázója, majd sikeredzője, akit 2012-ben beválasztottak a magyar Halhatatlanok Csarnokába. Játékosként 25 év alatt 488 mérkőzésen játszott a magyar élvonalban, 70-szer a magyar válogatottban is szerepelt. A Bajai SK csapatának tíz évig volt vezetőedzője; a csapattal magyar kupát, valamint bajnoki ezüst- és bronzérmeket szerzett. Két gyermekéből, Lászlóból és Andreából is élvonalbeli játékost nevelt. Lapunkban a hozzá több szálon is kötődő HORVÁTH MÁTÉ osztja meg személyes emlékeit, helyenként Tax Imre Kosaraskönyvének segítségével.*

„Ennyi volt, szép volt!” – mondta Józsi, amikor betegségéről értesülve tavaly decemberben meglátogattam a kórházban. Kapcsolatunk 52 évvel ezelőtt kezdődött, amikor Bácsalmásról Bajára, a Türr István Közgazdasági Technikumba kerültem. Első ízben 1963 őszén jártam mérkőzésen, miután testnevelő tanárom, egyben a Bácska vezetőedzője, Mihályfi János először kosárlabdát adott a kezembe. Koleszosként nem volt nehéz elcsalni az egykori kápolnába, és látni életem első NB I-es kosármeccsét, Kovács Józsit, Véték Fricit, Halmos Pistát. Megfogott a nagy hajtás és küzdelem, a közönség fergeteges biztatása, amit nem tapasztalhattam előtte. Hamarosan a Bácska ificsapatához kerültem, ahol a válogatott, 27 éves Kovács Józsi volt az edzőm. Felfoghatatlan volt 15 évesen, hogy ifista társaimmal heti 3-4 órát egy ilyen játékkal tölthetünk el. Istenként néztünk fel rá, végigültük a felnőttek edzéseit is. Nincs jobb nevelési módszer a személyes példamutatásnál. Külön öröm számomra, hogy 6 évig játékos társam is lehettem.

Józsi is 15 éves volt, amikor Sanyi bátyját követve, elsős türrös diákként kosarazni kezdett. Két év múlva, 1954 januárjában kezdő lett a területi bajnokságban játszó városi csapatban. Négy év után feljutottak az NB I-be úgy, hogy közben katonaidéjét töltötte, és csak a meccsekre engedték ki a laktanyából. Alig 21 évesen, 1958-ban meghívták a válogatottba, de nehezen viselte, hogy katonaként nem gyakorolhatott együtt az 1960-as római olimpiára készülőkkel. Először 1961-ben szerepelt nemzeti színeken, a belgrádi Eb-n 4. helyen végzett magyar csapat meghatározó játékosa volt. Később kimaradt a keretből, mert nem akart Budapestre költözni, és csak 1965-ben került vissza a válogatottba. Az 1967-es tamperei Európa-bajnokságot követően a szövetségi kapitány így jellemezte:

„A mi csapatunkban Kovács József felelt meg a nemzetközi követelményeknek. Pontot hozott, labdát szerzett, akciót szervezett, önfeláldozóan védekezett, biztatott.”

Összesen 70 alkalommal vehette fel a címeres mezt. Játékosként 1968-ban az élvonalban ezüstérmes, háromszor (1961, 1966, 1971) a harmadik helyezett csapat tagja. Gólkirály az 1959/60-as, és 1961/62-es bajnoki szezonban, emellett sokszor végzett a legjobb tíz dobó között. Összesen 488 mérkőzésen 10 890 pontot dobott az NB I-ben (22.3 pont/meccs). Népszerű volt a pályán és azon kívül is. Aktív pályafutását 40 éves korában fiatalos tartással, a tőle megszokott vagánysággal zárta le.

A sport mellett végig dolgozott a Finomposztó Vállalatnál. Mielőtt reggel hatra dolgozni indult a készáru-raktárba, egy órát dobált a házuknál felállított kosárpálánkra. A cégnél rövid időn belül csoportvezető lett. A termelés növekedésével egyre nagyobb elvárások voltak a raktározás, csomagolás terén is, így már osztályvezetőként irányította a munkát.

A '80-as évek elején a vevőkapcsolatok építése, ápolása is feladata lett. A vállalat arculatának jót tett, hogy egy ismert élsportoló, majd sikeres edző lett a gyárat képviselő tárgyalópartner. A gyártmányfejlesztést, piaci munkát nem lehetett üzemi ismeretek, kitűnő belső kapcsolatok nélkül jó színvonalon végezni, így szakmai karrierje is felfelé ívelt. Főosztályvezetőből rövidesen kereskedelmi igazgató lett.

Példamutató egyénisége, szakmaisága, elkötelezettsége, korrektsége, kitartása, munka- és sportszeretete, emberi kapcsolatai sokat segítettek sikereiben. Az 1988-as szervezeti átalakítás után az állami vállalatból 10 társaság jött létre, a közös kereskedelmi munkát a Sugotex Kft. vitte tovább, amelynek ügyvezető igazgatójaként dolgozott nyugdíjba vonulásáig.

Kovács József

Általa kerültem én is a „Posztóba”, ahol évtizedekig dolgoztunk együtt. Öröm volt vele együtt lenni. Nagyon sokat jelentett neki és a dolgozóknak is, hogy a férfi kosárlabda bázisa, meghatározó támogatója az állami vállalat volt. A csapat a Bajai Sport Kör 1972-es létrehozásáig Bácska Posztó SE néven szerepelt! A '80-as évek elején – már a cég első embereként – szakosztályvezetőként, elnökségi tagként bekapcsolódtam a BSK vezetésébe. Példás összefogás bontakozott ki az akkori városvezetés kezdeményezésére a helyi sportélet fejlesztéséért. Színvonalas szakmai munka folyt az utánpótlásnál, lehetett válogatni a tehetségek közül. Józsi vezetőedzőként 1986-88 között – Schmidt Lajos másodedzővel együtt – lerakta egy leendő bajnokcsapat alapjait. A Magyar Népköztársasági Kupában 1986-ban másodikok lettünk. Különösen fájdalmas volt a döntő a Budapest Sportcsarnokban, ahol a Honvéd úgy nyert, hogy a befejezés előtt egy perccel még 3 ponttal vezettünk! Elindulhatott a csapat a Kupagyőztesek Európa Kupájában, 1986 októberében 2000 néző előtt fogadtuk Európa egyik élcapatát, a CSZKA Moszkvát. Itthon vereséget szenvedtünk, Moszkvában viszont győztünk 84-83-ra. Az európai szak-sajtó – igazi szenzációként – tele volt a hírrel, a Népsport szűkszavúan közölte a tény: *Búcsú győzelemmel.* (Magyar kosárcsapat tétmérkőzésen szovjet gárda ellen 1957-ben nyert utoljára...)

Egy évre rá, József-napi „ajándékként” elhódították a kupát. Elszabadult a pokol a csarnokban, „cibonás” (a *Cibona Zagreb Jugoszlávia BEK-győztes csapata volt – a szerk.*) ünneplés vette kezdetét, előzőnlőték a játékeret a szurkolók, lekerültek a játékosokról a mezek. Az utcákat megszállták a kék-sárga zászlókat lengető emberek, egy hatalmas, 6 méteres lobogót kötöttek a Szentháromság szoborra. Zengett a „*Józsi bácsi, jó napot, bajnok lesz a csapatod!*” Két bronzérem után következett 1988 májusában a bajnoki döntő a Zalaegerszeg ellen. Az első meccset idegenben megnyertük, majd jött a bajai találkozó... Trópusi, 35 fokos melegben, 3000 néző előtt vihar érte el a várost. Villám csapott a trafóházba, az áramszünetet követően kiderült: tönkrement az eredményjelző. A kézi időméréssel, 40 perc késéssel lejátszott mérkőzésen hosszabbítás után 2 ponttal kaptunk. A ZTE haza akart indulni, *Kassai Ervin*, a mérkőzés ellenőre engedte lejátszani a mérkőzést. Józsi véleménye a meccsről: „*Amíg a kosárpályán verekedni kell, nem tudunk nyerni!*”. A 3. mérkőzésen, otthon 6000 néző előtt nyert a ZTE, és megszerezte első aranyérmét, bajai csapat pedig azóta sem került az aranyérem közelébe.

Miért is volt nagy ez a csapat? Jó képességű, jellemzően saját nevelésű, azonos korosztályú, technikailag képzett játékosokból álló, jó szerkezetű, lelkes csapat jött össze. A fegyelmezett összjáték kreativitással párosult, a távoli dobások fontos szerepet tölthettek be a csapat életében. A jugoszláv tévé által közvetített sok-sok mérkőzésből meríthettek, tanulhattak a játékosok és a szurkolók is, ezzel megteremtődött az összhang, biztosítva volt a támogatói háttér.

„*A csapat tagjaival együtt nekem is érezni kell, hogy a sport játék is, ha megszűnik annak lenni, veszem a kalapom*” – mondta egy alkalommal, amikor megjelentek a külföldiek a hazai bajnokságban, s a magyar játékosokat is adták-vették a klubok. Egy sikeres csapat meghatározó emberei után – nálunk is – érdeklődés mutatkozott. Józsi vállán nagy teher volt ekkoriban, mivel munkahelyi feladatai is egyre nőttek. Sokszor látszott rajta a fáradtság, de nem adta fel.

Még 1988-ban, több órás showműsor keretében, az I. osztályban megszakitás nélkül 30 éve játszó együttes valamennyi játékosa együtt ünnepelhetett a szurkolókkal, a város vezetőivel. A klubelnökség november végén a bajnoki ezüstöt „szakmai kudarcként” értékelte, okát abban látta, hogy félállású vezetőedző és a „profii” státuszú játékos nem egyeztethető össze. *Rátvay Zoltánt*, egykori játékosát nevezték ki helyette. Nehéz idők következtek. Józsi 1990/91-ben még

Az egykori sikercsapat tagjaival a 2009-es kosárgyűlésen

egyszer megpróbálta a lehetetlent. A legjobb 4 közé jutásért nagyon jól játszottunk nyolcadikként a bajnok Tungsram ellen, négy mérkőzésen 3-1-re kaptunk ki úgy, hogy a bajai vereség vitatható körülmények között született.

Kovács József edzőként 201 alkalommal vezette győzelemre csapatát. Az első osztályú bajnokik közül mindössze 23 alkalommal hiányzott a pályáról vagy a kispadról. Céltudatosság, kitarás, határtalan küzdőképesség jellemezte életútját. Többször díjazták munkásságát, visszavonulása után 1977-ben, majd 10 évvel később edzői munkássága elismeréseként a *Magyar Népköztársasági Sport Érdemérem* ezüst fokozatát kapta. *Baja Városért* kitüntetésben is részesült. Edzősége végeztével még évekig játszottunk egy csapatban, a városi

bajnokságban, ahol az együttesek zöme 20 év körüli fiatalokból állt.

Az évtizedek alatt mindössze egyetlen munkahelye volt: a Finomposztó Vállalat. Egyesületét sem változtatta, maradt Baján, csak a cég- és klubnevek változtak, ő nem! Visszaemlékezésemet két javaslattal zárom. A sportszarnokot – ahol a férficsapat mérkőzéseit rendezik – nevezzék el róla! Egyben legyen ez a hely, amely ereklyéinek, díjainak, emléktárgyainak, kitüntetéseiinek megőrzését szolgálja. A másik: Józsi „örökös”, 6-os számú mezét a bajai férfi kosarasok a jövőben „vonultassák vissza”, mindezekkel örök emléket állítva sikereinek. Nyugodj békében, Józsi barátom!

Horváth Máté

A „Tanár”

„Amikor lejátszottak tíz percet, már látszott, hogy 9 játékos van a pályán és egy „tanár”. Kovács Jóska teljesítménye ugyanis nem volt hasonlítható egyik játékosársához sem. Tanári módon játszotta ezt a mérkőzést, túl a harminc éven, a sok tizen- és huszoneves között.

[...] Jóska tudása egyáltalán nem kopik az évekkel, hanem inkább még mindig új színekkel gazdagodik. [...] Vele él a játékkal. Néha talán nagyon is. [...] Haarlemi figura. Úgy néz ki, hogy esés közben elveszti a labdát. Azután csak azt látni, hogy a háta mögött egy szemvillanás alatt a jobb kezéből a balba kerül, majd felállva továbbra is nála marad. Valami csodálatos pillanat volt a kosárlabda varázsából. Utoljára a haarlemi fiúktól láttam ilyet – jó pár éve.

A szünetben a fiúk leülnek a padra pihenni. Ő a szünetben is sétál, mozog, sőt szól a többieknek: „Ne üljete le, mert nagyon merevek leszünk az elején.” Ő a legidősebb, neki esne legjobban a pihenés, de tapasztalatból tudja, nem tesz jót az izmoknak, ha a szünetben mozdulatlanul ül az ember.

[...] A cikkíró [...] nem akarja a már megszokott dicséreteket ismételni, hanem csak a játékos egy-két villanását, emberi tulajdonságát emeli ki, amelyek a többi erényei mellett teszik Kovács Jóska nagy játékosává.”

(Dr. Zalavári László, *Bajai Hírlap*, 1968. november 13.)

Védendő védtelenek: a szárcsa

■ „A bajomi református pap 1827-ben azt írja a Sárrét madárvilágáról többek között: »Szemem láttára esett egyszer szélesre terjedő nagy tó mellett járván, melynek színe a szárcsáknak sűrűsége miatt feketélt, amikor egyszerre nagy vízzugásokat hallok, tekintvén arra, hát a teménytelen madárság mind a víz színén repdes. Szárnyaikkal, lábakkal harsoglatták a vizet.«” – jegyezte fel Hankó Béla *A hajdani Alföld ősi állatvilága* című könyvében (Debrecen, 1933. 46. o.), majd ugyanitt hozzátette: „Nevét őrzi Szárcsa község Torontálban és Románaszárcsa ugyanott.” A szárcsa (*Fulica atra*) leírthoz hasonló számbeli előfordulása ugyan már a múlté, hazánk vizes élőhelyein azonban ma is gyakran látható. Kalocsa Béla a következők szerint jellemezte 1977-ben Gemenc térségében állományviszonyait: „Költ az ártéri tavakban 200-300 pár. Néha a Dunán több száz példány áttelel.” (Gemenc és környékének madarai. = Ártér. Bajai kulturális szemle. Baja, 1995/1-2. 153. o.). A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület évtizedünk elejére a magyarországi fészkelő párok számát a faj gyakorisága miatt viszonylag tág határok közé (25 000-50 000) tette, amely adat napjainkra sem változott.

A szárcsa a gyékényes, hínáros és nádas vizeket kedveli

A kifejlett, ivarérett korára akár házityúk méretet elérő, zömök testalkatú madár (testhossza 35-41, szárnya 19-22, farka 4-6 cm) tollazatának fő színe a fekete és annak árnyalatai. Az alsótest jellemzően palafekete, míg a hát fekete tollai kissé zöldes fényűek, repülés közben vehető észre a másodrendű evezőkön a keskeny fehér szegély. A szárcsa jellegzetessége a fehér csőr és bőrképződmény-homlokpajzs, utóbbit hókának is mondják. A madár szemeinek szivárvány-

hártyája piros, erős lábai zöldesbarnák, hosszú ujjain karéjos úszóhártyák fejlődnek. A fiatal példányok tollai általában barnásszürkék, a hasi részen inkább szürkésfehérek, szemük barna.

A szárcsapár április közepe táján kezdi el fészkenek építését, amelynek helyül a nyílt vizek nádas felőli oldalát választja (a levágott nádasban csak később, annak újbóli növekedése után, megfelelő takarás kialakulásakor kezdenek munkába). A fészek nádból és gyékényből a környező nádszálakhoz rögzítve – kisebb vízszint ingadozások vagy szél keltette hullámozás hatásainak megelőzésére – nem közvetlenül a vízfelszínre, hanem valamivel magasabbra épül. Többnyire a hím hordja az alapanyagot, amelynek felhasználásával a tojó alakítja ki a fészket. A száraz nádlevelekkel bélelt csészébe rakják le a jellemzően 7-9 tojást, amelyeken a pár mindkét tagja kotlik. A szülők általában nem várják meg az összes tojást, már az elsők után elkezdik a költést. Így a valamivel több mint három hét után kikelő fiókák sem egyszerre, hanem néhány napos eltéréssel jönnek a világra. Ebben az időszakban a tojó üli a fészkaljat, míg a táplálékot a hím hordja a családjának. Az utódok 2-3 nap múltán hagyják el a fészket, és járnak szüleikkel eleség után, de éjszakára még visszatérnek. A fiatal szárcsák egyhónapos korukra képesek önállóan táplálkozni, kéthónapos korukban felbomlik a család. Az évi egyszeri költés az általános, esetenként előfordulhat második is. A szárcsákra mind a növényi, mind az állati táplálék felvétele jellemző: szeretik a vízinövények zsenge hajtásait, a víz alá bukva csipegetik a moszatokat, nem vetik meg a magvakat, elfogyasztják a vízben élő rovarokat, azok petéit és lárváit, a csigákat, az ebihalat stb.

A madár nyár végén a nyílt vizeken csapatokba verődik, amelyek októberben délnyugati irányba elvonulnak. Enyhe teleken az állomány egy része a nagyobb vizeken – ha azok alig, vagy egyáltalán nem fagynak be – megkísérli az áttelelést. A hideg évszakot Európa déli vagy Afrika északi részén töltő példányok márciusban térnek vissza a Kárpát-medencébe. A guvatfélék (*Rallidae*) családjába tartozó madár fészkelőként Eur-

A fészket a körülötte lévő növényzet álcázza

ázsia mérsékelt éghajlatú vidékeire, Spanyolországtól egészen Japánig előfordul, ezen kívül költő-telelő madárként megtalálható Afrika északi részén, India egyes részein és Ausztráliában is. Magyarországon a sík- és dombvidéki részekben mindenütt elterjedt, az Északi-középhegységben ritkább (ott inkább csak a patak völgyek víztározóin jelenik meg). Elterjedési területén a szárcsa állományai nem veszélyeztetettek, a faj helyzete stabilnak mondható.

Nebojszki László

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, Sarlós István, Sipos Loránd,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számalszám: 11732033 20030119

Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.

Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!